

Wij leven maar eens

ANNE DE VRIES

WIJ LEVEN MAAR EENS

Anne de Vries

WIJ LEVEN MAAR EENS

VIJFDE DRUK

UITGEVERIJ G. F. CALLENBACH bv – NIJKERK

© 1984 Uitgeverij G. F. Callenbach bv - Nijkerk

Niet uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Omslag: Reint de Jonge

ISBN 90 266 2725 4

JOHANNES WILHELMUS HIEMSTRA WERD OMSTREEKS HET BEGIN van deze eeuw geboren in een kleine stad in de oostelijke helft van het land. Wanneer hij zich later zijn geboorteplaats voor de geest trachtte te brengen, zag hij dikwijls zijn oud-leraar in het Frans weer langs de hoofdstraat kuieren, de blik ten hemel gericht en afwezig glimlachend, of groetend naar een raam met een plechtige zwaai van zijn ronde zwarte hoed. Een meer karakteristieke stoffering was niet denkbaar: zo zelfgenoegzaam, zo deftig en zo parmantig als dat oude schoolmeestertje was het stadje ook.

Dat was het stadje niet zo kwalijk te nemen. Het vormde al meer dan een eeuw het centrum voor een wat achterlijke omgeving, maar met de grote wereld had het haast geen ander dan ambtelijk contact. Het bezat geen handel of industrie van betekenis, maar het was de zetel van het provinciaal bestuur en het gerechtshof en er lag tevens een groot garnizoen. De ambtenaren brachten de standswaan mee en de officieren, die het stadje ondanks zijn mooie omgeving algemeen als een deportatieoord beschouwden, de parmantigheid. Zijn zelfgenoegzame degelijkheid dankte het aan de inheemse bevolking en die groeide soms tot bekrompenheid uit als reactie op de wel eens wat losse zeden van de vreemdelingen. De deftigste en parmantigsten van de inwoners vormden de eerste stand, de liberale crème, waartoe slechts enkelen van de meest bevoorrechte ingeborenen ook

werden toegelaten en die in de sociëteit haar saamhorigheid beleefde. In die sociëteit nu werd zelfs de aanstaande geboorte van Johannes Wilhelmus al op een avond aangekondigd en dat niettegenstaande het feit, dat zijn vader in de ogen van het stadje ongeveer tien standen lager stond en niet meer dan een paria was: los werkman, zaadsjouwer.

Het kwam zo: Op de avond van goede vrijdag, toen Egbert Hiemstra in de schemering van zijn werk kwam, stond aan de deur van zijn eenkamerswoninkje niet zijn jonge knappe vrouw, maar een oude buurvrouw hem op te wachten en die stuurde hem tot zijn schrik – want hij had dit nog niet verwacht – meteen terug de stad in om de ‘juffrouw’ te halen. Die kwam en ging weer weg en kwam uren later nog eens, en toen het morgen werd, ging Egbert als gewoonlijk naar zijn werk, want de daghuur kon niet worden gemist. Hij sjouwde koren, hij sjouwde rond met zijn zware zorg tot het middagschaft. Tegen zijn kameraden zei hij niets, want ze zouden er toch de spot maar mee drijven. Hij haastte zich vol hoop naar huis, maar daar was nog niets. De dag viel hem lang door de marteling van zijn gedachten. ’s Avonds dezelfde toestand, het schoot maar niet op. Hij gooide zijn weekloon op tafel en ging er met een verbeterd gezicht bij zitten. Hij kwam er niet toe om zich te verkleeden, ofschoon het zaterdagavond was, het kon hem allemaal niet meer schelen. Hij nam de vroedvrouw apart en vroeg met een schorre stem, of hij de dokter niet zou waarschuwen, het leek hem niet zo best. Hij had van het begin af ook aan zijn vrouw gemerkt dat ze angst had. Er was misschien iets niet in orde, zo iets gebeurde toch niet zo maar twee maanden te vroeg.

Ze glimlachte een beetje plagerig bij die laatste woorden en zei, dat ze het niet nodig vond en dus ging hij maar weer bij de tafel zitten tandenknarsen en bidden. Maar omstreeks middernacht hield hij het niet langer uit en kwam op zijn voorstel terug.

‘Dat kost je minstens drie gulden,’ waarschuwde de vroedvrouw.

Dat kon hem niks ver . . . Stil, Egbert Hiemstra vloekte nooit. Al moest het dertig worden, betuigde hij, al moest hij er zijn halve leven krom voor liggen. En hij beende het huis uit, zó als hij er zat, in zijn blauwe kiel en op zijn zware werkschoenen en haastte zich voort door de stille maanlichte straatjes, tot hij op de singel bij het doktershuis kwam. Hij sprong de stoep op, greep de bel en luidde alsof er brand was. En brandde niet zijn hart van angst om het leven van zijn vrouw, die hem boven alles lief was, die het vorig jaar als door Gods eigen hand tot hem was gebracht? Dan kon het toch Gods bedoeling niet zijn, dat hij haar nu alweer missen moest? Ofschoon, zijn wegen waren ondoorgrondelijk . . .

Hij zuchtte en stampvoette. Diep zoog hij de koele vochtige nachtlucht in. Hoelang stond hij nu al op de stoep? Hij belde weer. Hij rukte de bel bijna uit de deurpost. Toen werd boven zijn hoofd een raam opgeschoven en een vrouwenstem kwam slaperig vragen, wat al dat lawaai in de nacht te betekenen had.

De dokter moest hij hebben, riep Egbert. En graag zo gauw mogelijk.

Ja, dan zou er niets anders opzitten dan dat hij morgen maar terugkwam, zei het vrouwmens. De dokter was naar de sociëteit. En het raam werd met een bons gesloten.

Toen was het, dat Egbert Hiemstra naar de sociëteit stap-

te. Het was een laag stijlloos gebouw aan het park, met grote ramen, waarachter hij dikwijls, als hij met een handkar vol zakken voorbijreed, de heren in al hun voornaamheid had zien tronen. Nu echter sloten zware gordijnen de ramen af en de hoofddeur was op slot. Egbert tastte tevergeefs naar een bel, en het besef dat het leven van zijn vrouw nu wellicht afhing van de vraag, of hij in staat zou zijn om de dokter mee te krijgen, vervulde hem plotseling met een koude vastberadenheid. Hij liep met lange passen het gebouw om en kwam door de keukendeur binnen. Daar zat een jonge bleke kelner bij een restant wijn zijn fooien te tellen. Die sprong verschrikt en verontwaardigd op, gooide snel een servet over het geld en keek de arbeiderskerel met grenzeloze minachting aan. Maar voor hij iets zeggen kon, legde Egbert hem de zware hand op de schouder en duwde hem naar de deur.

‘Haal mij de dokter, – en vlug!’

Er was iets in zijn stem en in de harde blik van zijn ogen, dat de vent belette om tegen te spreken. Hij liep voor Egbert uit de brede gang in, aarzelde bij een deur en streek zenuwachtig over zijn geplakte haren.

‘Ja, wie eh . . .?’

‘Hiemstra,’ zei Egbert, klopte en schoof de zwartrok naar binnen. Een tochtvlaag met geuren van sigarenrook, sterke drank en deftigheid sloeg hem tegen, toen de deur voor zijn neus werd dichtgeduwd. Hij wachtte, liep een keer zuchtend de gang op en neer, – toen kwam de kelner terug en verklaarde, dat de dokter niet te spreken was. Morgen aan huis, niet eerder.

Hij bleef met de rug tegen de deur staan, maar Egbert pakte hem bij de schouder en zette hem met één hand, die een beetje trilde van beheerste drift, op zij.

‘Ga jij je gang dan maar,’ zei hij. ‘Dan zal ik me zelf wel redden.’ En toen de man tegenstribbelde, snauwde hij: ‘Man, sta niet te zeuren! Jij bent toch ook van arbeidersvolk? Moet je dan met die hoge heren onder één hoedje spelen?’

Daarna opende hij de deur en stond in de clubzaal van de sociëteit. Daar zaten in dat nachtelijk uur nog een tiental heren in een lodderige drankstemming na te bitteren. De kleine kolonel Banning was er, een man als een aapje, met een gerimpeld bruinleren gezicht, dat nu glom alsof het opgepoetst was. Burgemeester Welders zat er breed en waardig met waterige oogjes naar zijn glas te turen. Naast hem zat iemand, die Egbert goed kende, al te goed zelfs, namelijk zijn patroon, de graanhandelaar De Weerd, een dik kaalhoofdig mannetje, dat pas als lid had mogen toetreden en dat geïnteresseerd naar een verhaal van de kolonel luisterde. Verder waren er nog een paar officieren, de notaris, de kantonrechter en ja, daar lag ook dokter Scheltema languit in zijn fauteuil, het glas in de hand, de benen ongegeneerd over elkaar geslagen op de tafelrand.

Hij bleek een vrolijke dronk te hebben, de oude dokter. Hij lachte, toen Egbert hem het glas uit de hand nam en dat op de tafel zette, zijn voeten één voor één op de vloer plantte en hem daarna resoluut ophief uit zijn stoel.

‘Nou . . . nou zullen we ’t hebben, hoor!’ lalde hij. Zijn witte sik wipte op en neer van pret voor Egberts gezicht. ‘Nou moe . . . moet ik zeker mee?’

‘U moet mee,’ bevestigde Egbert. ‘U moet mijn vrouw helpen, dokter. Haar leven hangt er van af.’

‘’t Is ongehoord!’ riep de kolonel. ‘Zeg man . . .!’ Hij stond zich uit te rekken voor zijn stoel met een hand steunend

op de leuning en probeerde tevergeefs zijn troebele oogjes te doen bliksemen. 'Zeg man, maar dat is ongehoord wat jij doet! Hoe ben jij hier binnengekomen?'

'Waar is de kelner, waar is Flip?' kreet een andere officier.

'Kom mee, dokter,' drongt Egbert aan en hij probeerde met zachte drang de op zijn benen zwaaiende man mee te krijgen.

'Ja maar, dat gaat toch niet!' grinnikte de dokter. 'Je ziet toch wel, dat ik een beetje, een heel klein beetje dronken ben?'

'Dat u van een borrel hield, wist ik wel,' antwoordde Egbert. 'Maar een knappe dokter bent u toch ook. Ik zal u thuis wel opmonteren, dat beloof ik u. Ik heb nog een lekker stuk worst liggen. Schiet nou maar gauw op, voor het te laat is.'

De dokter sloeg lachend een arm om Egberts schouders. Als hij dronken was, verloor hij blijkbaar alle standsbesef.

'Dan ga ik mee!' riep hij. 'Wacht even . . .'

Hij boog zich gesteund door Egbert naar zijn glas, sloeg het leeg en liet zich meevoeren naar de deur, een groet ten afscheid wuivend naar zijn vrienden. De graanhandelaar trad hun in de weg, maar Egbert, toch wat zenuwachtig in deze omgeving, duwde hem nogal hardhandig op zij, zodat de man, ook niet nuchter meer, struikelde over de benen van de burgemeester en bij een van de officieren in de stoel kwam te liggen.

'Bravo!' hinnikte de dokter. 'Die kerel heeft me de hele avond al verveeld!'

De kelner week eerbiedig terug, toen ze hem bij de drempel passeerden. Hij hielp in de vestibule de dokter in zijn jas en opende wijd de voordeur voor hem. Toen

stropelden ze gearmd de stoep af, de witte nevelige voorjaarsnacht in, eerst naar het huis van de dokter.

'Moeten we hier wezen?' vroeg de oude, toen ze op de singel gekomen waren. 'Woon jij hier?'

'Nee, hier woont ul' zei Egbert. 'Uw tas moet toch mee?'

'Natuurlijk, de tas! . . . Wat is een dokter zonder tas! Ik zeg maar zo: een dokter zonder tas, dat is geen tas . . .

Wat zeg jij, mijn vriend? Heb ik dat goed gezegd?'

'Prachtig,' prees Egbert. 'En nou de sleutel!'

'O ja, de sleutel! Wat is een huisheer zonder sleutel?'

Maar hij vond hem spoedig, hij hield hem triomfantelijk omhoog in het maanlicht en Egbert vond het sleutelgat.

De tas stond in de praktiijkkamer gereed. Ze konden weer gaan, maar eerst moest Egbert nog een sigaar hebben.

De oude hield niet op, dan moest hij hem maar bij zich steken. Hier, een handvol sigaren moest hij bij zich ste-

ken. Omdat hij zo'n beste kerel was, de beste vriend van de dokter. En nu, voorwaarts, ten strijde!

Ze zwaaiden de stad weer in. Onder de gaslantaarns stonden gele lichtkegels in de mist. Voor hen uit, van de

ene lantaarn naar de andere, laveerde een mensenpaar, gearmd als zij, maar heel wat minder zeker van zijn rich-

ting: de burgemeester met Egberts baas, de graanhandelaar. Egbert hoorde in het naderkomen, wat het onder-

werp was van hun dronkemansgesprek: het gebrek aan eerbied bij de mindere man, dat hoe langer hoe erger

werd. Hij begreep dat hij daarover als hij op het werk kwam nog wel meer zou horen, maar dat was hem nu on-

verschillig: iedere dag had genoeg aan zijn eigen kwaad. Nu ging het er om, zo spoedig mogelijk met de dokter

thuis te komen. De angst beklemde hem, dat ze te laat zouden zijn, of dat de oude, die de ene dwaasheid na de

andere babbelde, straks niet bekwaam zou zijn voor zijn werk.

Maar dat viel mee. Toen hij de kamer binnengeloodst was, werd de dokter stil. Of het de tegenwoordigheid van de ernstige vrouwen was of de lysollucht die hij opsnooft of de toestand van de patiënte, in ieder geval, hij scheen plotseling nuchter te worden. Hij gooide zijn jas uit en stroopte de mouwen van zijn overhemd op.

‘Kom op met je worst,’ commandeerde hij.

‘Die heeft hij mij beloofd,’ verklaarde hij aan de vroedvrouw. ‘Ik moet wat eten, zie je, zo midden in de nacht, ik ben wat flauw en duizelig.’

Terwijl hij de worst at, zat hij met volle mond te informeren naar bijzonderheden. Gebarend met het tafelmes zette hij de vrouwen aan het werk.

‘Warm en koud water, vooruit, veel warm water. Ook nog een waskom. Jij, pak mijn instrumenten uit. Al de andere spullen in orde? Goed, dan beginnen we, dan zullen we dat mormeltje eens gauw even ter wereld brengen. Een zoon of een dochter, wat moet het worden, zeg het maar . . .’

Hij stond bij de tafel zijn handen te wassen. Hij hikte soms en eens moest hij zich aan de tafeland vastgrijpen. Maar zijn baardje stond bijna recht vooruit van verbeterheid. De vakman was in hem ontwaakt, die tot ver in de omtrek geroepen werd voor de lastige karweitjes. Zijn naam stond op het spel.

Hij onderzocht de patiënte. Egbert moest hem bijlichten met het petroleumlampje. Toen verrichtte hij met vaste hand zijn werk en niet lang daarna hield hij een glimmend spartelend wezentje bij de benen omhoog in het lamplicht.

‘Een fikse jongen,’ zei de oude tevreden. ‘Minstens zeven pond. Hoor, hij schreeuwt ook al. Hier, red je d’r maar mee.’

Terwijl de vroedvrouw het kind verzorgde en kleine blèrende geluidjes het vertrek vervulden, was hij nog lang toegewijd bezig bij de bedstee. En Egbert Hiemstra stond er bij, hield met één hand de lamp en met de andere de hand van zijn vrouw en liet de tranen zonder schaamte over zijn wangen rollen.

De dokter bleef, tot het eerste licht van de naderende morgen door de versleten gordijnen zeefde, tot er niets meer te zorgen en te beredderen viel. Hij wenste vrouw Antje geluk en legde met eigen hand het stijve pak, waarin het kind verborgen was, in haar arm.

‘Zo’n jong wijfje!’ zei hij. ‘Zo’n kind-vrouwtje nog en zo’n baas van een jongen! Een paaskind! Dat kan wat worden. Gefeliciteerd, hoor vrouwtje!’

‘U kunt me dubbel feliciteren,’ zei Antje.

‘Dubbel?’

‘Ik ben ook jarig vandaag,’ glimlachte ze.

‘Nou, kijk eens aan! Die jongen is dus gekomen op paas-zondag en op de verjaardag van zijn moeder! Dan verklaar ik, dat dit kind – hij hield zijn hand plechtig zegnend boven het kopje – een gelukskind wezen zal...’

En met een schuine blik naar Egbert, die juist de kamer inkwam: ‘Daar zou eigenlijk een borrel op staan.’

Een borrel had Egbert niet in huis. Maar hij had sigaren! De dokter nam er een aan, keurde die met kennersblik en stak de brand er in.

‘Kan ik meteen met u afrekenen, dokter?’

‘Nee, dat komt later wel.’

‘Ik wou toch wel graag met u afrekenen,’ hield Egbert

vol. 'Ons soort volk houdt niet van schulden. Wij weten graag, waar wij aan toe zijn.'

'Mmmm,' zei de oude. Hij keek de kamer eens rond. Hij bewoog de sigaar keurend heen en weer onder zijn grote neus, aarzelde, knikte . . .

'Dat kost je dan vijf gulden,' zei hij strak.

Egbert Hiemstra verbleekte. Vijf gulden was bijna alles, wat hij aan geld bezat. Hij stotterde wat. Dat hij maar gewoon los arbeider was, die leefde bij de dag, en dat dit haast zijn hele weekloon was . . .

'Zol' zei de dokter scherp. 'Ik dacht: een man, die zulke sigaren rookt, die kan ook wel vijf gulden betalen.'

Toen brak de opgekropte spanning van twee doorwaakte nachten bij Egbert los in een lachbui waar geen eind aan kwam, zodat zelfs Antje vanuit de bedstee zich er beschaamd mee bemoeide en de dokter minachtend op zijn voorhoofd wees. Hij trok zijn jas aan, gaf Antje een hand en ging zwijgend met zijn tas de deur uit. Maar toen was Egbert al naast hem, weer ernstig nu, en nadat hij zijn ogen had afgeveegd met de rug van zijn hand, nam hij de tas van hem over.

'Ik breng u thuis,' zei hij. 'En wat die sigaren betreft, dokter, dat zijn uw eigen sigaren, die u mij vannacht toen ik u kwam halen gegeven hebt.'

'Leugens,' bromde de oude. 'Dan zou ik het toch weten? Nou, enfin . . .'

En dat waren zijn laatste woorden op hun weg door de stad. Nu de dronkenschap van hem geweken was, was het ook uit met zijn jovialiteit. Deftig en afgemeten schreed hij naast de werkman voort, kuchend en snuivend in de koele morgenlucht. Op de stoep van zijn huis,

nadat hij de deur ontsloten had, nam hij het koffertje over.

'Als je dan toch betalen wilt,' zei hij toen, 'geef dan maar drie gulden.'

Maar Egbert had intussen bedacht, dat het zondag was en dat hij als goed gereformeerd man op die dag niet anders uitgaf dan kerkgeld en hij schaamde zich niet om daarvoor uit te komen. De dokter snoof verachtelijk, mopperde iets over schijnheilige coccejanen, die wel wilden dat er op zondag voor ze gewerkt werd, maar die daar dan niet voor betalen wilden en smeed zonder groet de deur dicht.

'Hij heeft nog gelijk ook,' dacht Egbert en hij stond op het punt om weer aan te bellen, maar bedacht plotseling dat hij niet eens geld bij zich had. Dus aanvaardde hij neuriënd de terugtocht.

Toen hij thuiskwam, was zijn vrouw in slaap gevallen. Een trek van diep geluk lag op haar afgemat gezicht. Maar plotseling werd ze onrustig, haar handen zochten over het laken, haar mond begon zenuwachtig te trekken en hij hoorde haar mompelen: 'Ja Egbert, heus jongen! Dat weet je toch wel...'

'Wat zou ze met mij te beredeneren hebben?' dacht hij glimlachend en liep op zijn tenen naar de kist, die als wieg dienst deed. Maar hij zag niet anders dan wat glanzende zwarte haartjes van zijn zoon, die op en neer bewogen op de hartslag van het jonge leven.

De buurvrouw liep op kousevoeten af en aan en glimlachte zo vergenoegd, alsof ze er zelf een kind bij gekregen had. Hij hielp haar wat. Hij vond op het kastje zijn weekloon, zes gulden en een kwartje, en deed het in de beurs van zijn vrouw. Gedachteloos stak hij die

in zijn broekzak. Hij dronk een kop koffie en at een stuk brood. Nee, hij wilde niet meer naar bed, hij ging wat in zijn tuintje wandelen. Daar liep hij in de vroegte tussen de groentebedjes. De zon was door de nevels gebroken en straalde in de dauwdruppels, die aan de zwelende knoppen van de bessestruiken hingen en aan de tere spruitjes van de pas opgekomen spinazie. Louter zon was de wereld na de donkere nacht – paaszon! Het leven had getriumfeerd over de dood. Het jonge leven drong overal onstuimig te voorschijn. Blanke crocussen rezen op uit het zwarte bloembed. Bij de muur werd een stuk dakpan omhooggeduwd door de tere witte spruit van een paardebloem, als een grafsteen die afgewenteld moest worden. Twee kraaien joegen elkaar achterna over de daken. Een spreeuw zat uit alle macht te kwetteren op de goot.

‘Ik heb een zoon gekregen,’ dacht Egbert en het vervulde hem plotseling met grenzeloze verbazing, dat dit blijde wonder in zijn eentonige leven mogelijk was geweest. Hij rekte zich uit en spande zijn spieren. Hij was een ander, een nieuw mens geworden: voortaan zou hij weten, waarvoor hij werkte!

‘Ik heb een zoon gekregen,’ zei hij tegen de spreeuw. Het was, alsof hij het aan heel de wereld vertellen moest. Alsof hij het aan zich zelf vertellen moest, omdat er nog altijd iets in hem was, dat het wonder niet geloven kon. De spreeuw keek hem met schuine kop aan, vloog op de windwijzer, liet de zon op zijn veren blinken en spande zich toen nog eens opnieuw in om het grote levensgeheim dat hem in verrukking bracht, uit te zingen.

‘Toe maar,’ dacht Egbert, ‘zeg jij ’t dan maar voor mij...’ Want hij kon geen woorden vinden om het plechtige

dankgevoel dat hem vervulde, voldoende vorm te geven. Hij liep op huis aan om nog eens in de wieg te kijken, maar halverwege bedacht hij dat het beter rustig kon blijven in de kamer, en achter het schuurtje, op een leeg konijnehok, ging hij zich zitten koesteren in de zon. Hij haalde een van de geurige sigaren van de dokter te voorschijn en beet er grinnikend de punt af. Toen hij zijn zakken aftastte naar lucifers, kwam hem ook het portemonneetje van zijn vrouw in de hand en hij bleef het mijmerend zitten bekijken, nadat hij de sigaar had aangestoken.

Dit onnozele versleten ding was het begin van alles geweest. Het lag op de grasrand in het plantsoen, toen hij op een zomeravond van zijn werk kwam. Toevallig viel zijn blik er op, hij hield het voor een kinder-portemonneetje, raapte het op en opende het. Het zat volgepropt met papiergeld, meer dan honderdvijftig gulden zat erin. Hij schrok ervan, want hij had zelden zoveel geld bij elkaar gezien. Daar moest hij bijna een half jaar voor werken. Wat zou hij er mee doen? Hij kon het naar de politie brengen; dan was hij er het vlugst af, maar dan hoorde hij er misschien nooit meer iets van. Hij kon ook zijn vondst bekendmaken in het advertentieblad – dan kwam de eigenaar bij hem terecht en allicht schoot er een goede fooi voor hem over.

Dat was de enige verzoeking die het geld voor hem inhield. Dus liep hij meteen bij het bureau van de krant aan, vond dat gesloten, maar kon bij de chef-drukker zijn advertentie kwijt: 'Gevonden een portemonnee met inhoud. Tegen gemaakte kosten terug te bekomen bij E. Hiemstra, Hanengang 17.' En de volgende avond kwam zij...

Hij had maar een eenzaam leven in die tijd. Zijn moeder was een paar jaar geleden gestorven en hij was alleen in het huis achtergebleven. Zijn vader, die vroeger uit het oosten van Friesland als turfgraver naar deze streken gekomen was en hier door zijn huwelijk was blijven hangen, was gestorven toen Egbert van school kwam. Egbert had een vak zullen leren, maar toen kon er geen cent gemist worden. Hij had moeten werken waar hij het meest kon verdienen: bij de boeren, in de ontginning, bij het laden van de turfschepen. Zo kwam hij met zijn moeder, al was het in armoë, de moeilijke jaren door. Als jongen van zeventien deed hij het werk van een volwassene in de veenput en moest zich 's avonds als een oude man steunend aan de muur oprichten, als hij zich kromgebogen over de teil op de pompstraat had staan wassen. Zijn jeugd ging met weinig meer dan werken en sloven voorbij, want 's avonds wist zijn moeder met listige hardnekkigheid beslag op hem te leggen. Ze was een lieve maar jaloerse vrouw, die er niet overheen kwam dat zij haar man en vier kinderen naar het graf had moeten brengen, en die daardoor de laatste die haar gebleven was, geen ogenblik kon missen. De jongens van zijn leeftijd ontmoette hij bijna niet anders dan zondagsavonds op de vergadering van de jongelingsvereniging, met meisjes kwam hij maar een enkele maal oppervlakkig in aanraking. Ze mochten hem om zijn ernst en zijn krachtige gestalte en een enkele maal had hij een klein vrijerijtje, waar hij met een vriend de jongelingsvereniging om verzuimde. Door armoë en werkloosheid gedwongen trok hij ieder jaar zes weken naar Holland als grasmaaier en tweemaal was hij voor een paar maanden in Duitsland, waar hij werk vond bij het graven van het Dortmund-Eemskanaal.

De laatste keer werkte hij bij Meppen en daar kreeg hij een hekel aan het ruwe leven in de keet tussen volk van allerlei slag en nationaliteit. Hij vond een kosthuis bij een jonge boerenvrouw, wier man in de gevangenis zat voor stroperij. Hij was er met twee kameraden; later werd de een verderop gestuurd om te werken, de ander was ziek geworden en moest naar Nederland terug. Hij was gebleven, alleen met de vrouw en haar éénjarig kind. Hij had medelijden met haar: ze was zo eenzaam achtergebleven en ze had het kostgeld zo nodig. Hij hielp haar met het werk in zijn vrije tijd, 's avonds zat hij met haar kind op schoot. Uit dankbaarheid verzorgde ze hem als een lid van het gezin. Ze waren beide jong en zij was niet lelijk. Hij had geweten dat het verkeerd zou gaan en hij had het niet gewild, maar het was toch gebeurd en het had geduurd tot ze hem twee dagen vóór haar man ontslagen zou worden had gedwongen om te vertrekken. Hij zei meteen zijn werk op en reisde naar huis en pas daar, in de vertrouwde omgeving, kwam hij tot zich zelf en schaamde zich diep. Door veel gebed en grote trouw in zijn kerkelijke plichten kwam hij er weer bovenop, hij bande alle herinneringen aan het avontuur uit zijn gedachten en ten slotte vroeg hij zich soms af, of het alles geen zwoele droom was geweest. Maar voortaan durfde hij geen meisje meer aan te raken, hij vertrouwde zich zelf niet meer.

In die tijd kon hij niet meer van huis, omdat zijn moeder gebrekkig begon te worden en nu zocht hij ook in de slappe maanden los werk in de omgeving. Vóór en na zijn dagtaak nam hij de oude vrouw zoveel mogelijk het werk uit handen: hij leerde wassen, ramen lappen en de bedden opmaken. Zelden ging hij anders uit dan naar de kerk en

naar de jongelingsvereniging, waarvan hij het trouwste lid was, tot hij zich tussen de levenslustige, altijd stoeiende jongeren niet meer thuis voelde en als lid bedankte. Bij zijn leeftijdsgenoten, die allen een gezin gesticht hadden, kon hij zich evenmin aansluiten en zo was hij een stille gesloten dertiger geworden, een oude vrijgezel, naar wie geen jong meisje meer omzag. Na de dood van zijn moeder ging hij helemaal niet meer uit, hij was iedere avond druk met zijn tuin en zijn huiswerk en het koken van zijn potje en dat ging zo wel goed, meende hij. Hij verwachtte al niet veel meer van het leven.

Maar toen, die zaterdagavond, kwam zij! Ze stond in de deuropening tegen het avondlicht, terwijl hij met veeger en blik op de vloer rondkroop, een slank en jeugdig ding met een krans van heel lichte krullen om haar fris gezichtje, en ze vroeg of hier Hiemstra woonde.

Ja, dat was hij zelf, zei hij, terwijl hij verlegen opstond.

Of hij dan een portemonnee gevonden had.

Dat had hij. De juffer moest er maar even inkomen, dan kon ze zien of het wel haar eigendom was.

Ze bleef bij de tafel staan, maar hij wees haar de stoel van zijn moeder, de grote rieten leunstoel voor het raam. Daar zat ze zenuwachtig over haar katoenen jurk te strijken, terwijl hij langzaam de kast ontsloot, peinzend over de vragen die hij haar stellen moest om zekerheid te krijgen, dat het geld niet in verkeerde handen zou komen.

'O, laat toch gauw zien,' drong ze aan. 'Ik ben zo benieuwd! Er zat zoveel geld in, honderd zes en vijftig gulden en wat kleingeld! Ik moest voor mevrouw een grote rekening betalen en toen heb ik het verloren. En ik heb het haar nog niet durven vertellen, maar ik heb geen oog

dicht gehad vannacht. De weg die ik met het geld gegaan was, heb ik al drie keer afgezocht . . .’

Het viel hem eigenlijk tegen, want hij begreep dat de fooi hem ontgaan was. Maar dat duurde slechts een ogenblik. Toen hij haar opluchting zag bij het herkennen van haar eigendom, was hij verzoend. Er sprongen tranen in haar ogen en ze greep zo dankbaar zijn hand, dat hij er weer verlegen van werd. Ze maakte een paar kinderlijke sprongetjes van blijdschap, wierp het beursje omhoog en ving het weer op. Hij moest haar maar niet kwalijk nemen dat ze zo gek deed, lachte ze. Hij kon niet weten, hoe ze in angst gezeten had, want haar mevrouw, nou ja, het paste haar niet te praten over de mensen bij wie ze werkte. Maar ze bleef er niet lang meer; liever deed ze het smerigste werk als boerenmeid. En waar hij de portemonnee nu gevonden had. O, dáár? Dan begreep ze het meteen! Daar was ze gestruikeld over de omrastering van het plantsoen, toen ze haastig opzij vluchtte voor een automobiel, zo’n vreselijk lawaaiding, dat opeens toeterend en stinkend uit de Marktstraat was komen aanzetten. In haar dorp zag ze gelukkig nooit zo’n monster; ze had er zo’n vreselijke angst voor; stel je voor, dat het uit elkaar zou barsten, juist als het bij haar in de buurt was! Maar toen was natuurlijk de portemonnee uit haar boodschappenmandje gevallen zonder dat ze het gemerkt had. Wat een geluk, dat die in eerlijke handen was gekomen! Nog eens hartelijk bedankt, dit was voor hem en nu moest ze gaan.

Maar hij weigerde de gulden die ze op tafel legde en zelfs het kwartje voor de advertentie wilde hij van een arm dienstmeisje niet aannemen. Van haar in ’t bijzonder niet. Ze had zo iets liefs en onschuldigs, ze was zo arge-

loos en openhartig. Hij voelde zich op een wonderlijke manier tot haar aangetrokken.

Hij slikte een paar keer en toen waagde hij het. Hij zei, dat ze hem alleen maar op één manier belonen kon; door nog een poosje te blijven praten en met hem koffie te drinken, want veel gezelligheid had hij niet als alleenwonende man. Ze aarzelde even, keek hem recht in de ogen en nam toen zijn uitnodiging aan. Maar dan zou zij die koffie wel zetten, stelde ze vertrouwelijk voor. Als hij dan intussen even de stad in wilde gaan om die rekening te betalen, want dat moest beslist vanavond gebeuren. Hij moest er om denken, dat één procent van het bedrag werd afgetrokken als fooi, dat was zo de gewoonte. En dan moest hij ook, daar stond ze op, wat koekjes meebrengen en voor een dubbeltje sigaren, dan wou zij tracteren. Ze vroeg het bijna alsof het een gunst was, hij kon niet weigeren. Hij knapte zich wat op en liep met lange passen de stad door, want hij wilde zo gauw mogelijk weer thuis zijn. Het was hem zo vreemd, zo blij om het hart: eindelijk had ook hij eens een avontuur! Ze was nog bezig, toen hij terugkwam – het bleef niet bij koffie zetten alleen. Hij ging zitten en zag het aan, hoe ze in een handomdraai het woninkje veel gezelliger maakte. Hij had nu alle tijd om haar te bekijken. Wanneer ze lachte, sprong er een kuiltje in haar linkerwang; dat gaf haar gezicht iets onzegbaar geestigs. En dan die vreemd-mooie ogen: groot en kinderlijk en toch wijs – die keken hem soms aan, alsof ze alles van hem wisten. Ze had ook iets voornaams in haar houding en bewegingen, terwijl ze toch maar een arm meisje moest zijn. Hij bewonderde steeds haar figuur, terwijl ze door de kamer ging, de blanke nek onder het opgestoken haar, het smalle middel

in de strakke jurk, de sierlijke lijn van de heupen. Terwijl ze met de rug naar hem toe gebukt ging staan om de mat recht te leggen, zag hij uit de lange rok een slank been te voorschijn komen tot bijna aan de holte van de knie en plotseling was het, alsof de kamer met hem ronddraaide. Hij sprong op en liep wat heen en weer. Hij moest een paar bloemetjes uit de tuin snijden, vroeg ze, er hoorde nu een bloemetje op tafel. Hij deed het: hij sneed de stokroos af, waar zijn moeder altijd zo zuinig op was. Later zaten ze tegenover elkaar aan de tafel bij dat rose boeket en dronken koffie. Ze keek tevreden rond. 'Je hebt wel een aardig huis,' zei ze, 'maar je woont hier te eenzaam. Je had een vrouw moeten hebben.'

Ze zei dat ernstig en rustig; hij kreeg het gevoel alsof hij zich tegenover haar kon uitspreken als tegen een goede kameraad. En dat deed hij toen maar, met de vertrouwelijkheid die onder arbeidersmensen zo spoedig ontstaat. Hij vertelde haar zijn hele levensgeschiedenis en verklaarde hoe het kwam, dat hij nog alleen was. En nu zou hij nog wel hier of daar een vrouw kunnen opscharrelen, zei hij, maar dat wilde hij niet. Hij wilde wel een vrouw hebben, wel graag, maar hij was niet met ieder tevreden. Het ging hem om die ene vrouw, die God voor hem had bestemd. Die had hij nog niet gevonden. Daar moest hij misschien uit afleiden, dat er voor hem geen vrouw geschapen was. Nam hij het te zwaar op? . . . Hij meende van niet. Als ze de werken van Dr. Kuyper gelezen had, zou ze weten, hoe hij over het huwelijk dacht. Hij had ze dikwijls in huis gehad uit de bibliotheek van de jongelingsvereniging. Het huwelijk was voor hem iets groots en heiligs, het mooiste dat God in zijn algemene genade aan de mensen gegeven had, maar voor hem was

dat geluk waarschijnlijk niet weggelegd. Hij had zijn moeder gehad en daar moest hij maar tevreden mee zijn. De boeken van Kuyper kende ze niet, maar over het huwelijk dacht ze wel ongeveer als hij. Alleen maar, was het niet zijn eigen schuld, dat hij geen hoop meer had? Liet hij zijn tijd niet voorbijgaan?

‘We leven maar eens,’ zei ze, ‘en het leven is niet lang. Je moet je kans waarnemen. Hoe kun je verwachten, dat je de vrouw zult vinden die God voor je heeft bestemd, als jij je zo eenzaam gaat opsluiten?’

‘Dat doet er niets toe,’ sprak hij beslist tegen. En hij redeneerde door, als vroeger op de jongelingsvereniging: ‘Al doe ik ook geen stap de deur meer uit; als ze er is, dan vind ik haar. God is immers machtig om haar als met eigen hand mij toe te voeren?’

Toen zweeg hij verschrikt, want er was iets guitigs in haar ogen, dat hem helemaal in verwarring bracht. Ze dachten aan hetzelfde en durfden het geen van tweeën uit te spreken. Ze redde de situatie door een grap.

‘Ik zal toch eens voor je uitkijken,’ beloofde ze. ‘En anders moet je het maar eens met een advertentie proberen, daar ben je nogal gelukkig mee.’

Ze lachten en zwegen een poos. Toen, terwijl zij koffie schonk, begon ze van zich zelf te vertellen. Ze was de oudste uit het grote gezin van een keuterboer en uit armoede had ze dadelijk van school de deur uit moeten gaan om te dienen bij de boeren. Dat leven was haar te ruw en daarom had ze het eens in de stad geprobeerd, bij de familie Van der Haghen, maar dat beviel haar evenmin. Ze kon moeilijk zonder dieren en bloemen om zich heen. Alleen om de baby van de familie was ze nog in haar dienst gebleven. Een schat van een kindje was dat, bijna

een jaar nu, dat helemaal door haar werd verzorgd. Maar er waren andere dingen. Ze zuchtte en plukte aan het tafelkleed. Een naar gezin was het, een akelig huis! Maar eens om de zes weken had ze een vrije dag, dat was morgen, dan ging ze naar haar ouders. Ze had er al nachten van gedroomd, hoe heerlijk het zou wezen, om weer eens buiten te zijn.

‘Behalve de laatste,’ zei ze lachend, ‘toen heb ik alleen aan het geld gedacht!’

En verder vernam hij, dat ze niet zo jong meer was als hij gedacht had – ze was al negentien en dat vond ze zelf erg oud – en ten slotte, en dat viel hem erg tegen, hoorde hij, dat ze niet van zijn kerk was. Toen merkte ze ineens, dat ze al lang thuis had moeten zijn en vertrok overhaast.

Hij bracht haar tot de deur. Het leek, alsof ze teleurgesteld was. Had ze verwacht, dat hij haar zou thuisbrengen? Hij durfde het haar niet aan te bieden. Eigenlijk zag hij er ook wat tegen op. Hij zou heel wat moeten horen, als de mensen hem met een meisje zagen lopen.

‘Dag Hiemstra,’ groette ze. Ze gaf hem snel een hand en liep op een drafje weg in de schemering.

‘Nou, tot ziens dan maar,’ riep hij haar na en merkte toen pas, dat hij haar naam nog niet wist. Hij stond nog lang aan de deur, kwaad op zich zelf omdat hij zich zo’n verlegen stumper vond en ging zuchtend naar binnen. De bloemen van de stokroos waren als bleke ogen in het donker, die hem verwijtend aanstaarden. Een dwaas gezicht was het eigenlijk, zo’n grote bos bloemen op de tafel van een vrijgezel. Hij plaatste ze op het penantkastje tussen de beide ramen, daar vielen ze minder op. Hij zette de overgebleven koekjes weg en dronk dorstig de koffiepot leeg. Toen ging hij maar naar bed en bij het

uitkleden vond hij in zijn zak het portemonneetje, dat hij meegekregen had de stad in, nu met nog maar een paar gulden als inhoud. Het gaf hem een gevoel van voldoening. Het was een waarborg, dat ze terug zou komen.

Die nacht was het zijn beurt om wakker te liggen. Hij zag haar telkens weer voor zich, zoals ze door zijn kamer ging, rustig alsof ze er hoorde. Hij trachtte zich voor te stellen, hoe het zijn zou, als ze voor altijd bij hem kwam. Je moet je kans waarnemen, had ze gezegd. Onrust en begeerte joegen door zijn bloed. Het begon tot hem door te dringen, dat hij plotseling verliefd was geworden en dat hij naar haar zou blijven verlangen tot hij haar voorgoed in zijn armen had. En hij hield zich wel voor, dat hij haar beter vergeten kon, omdat ze niet gereformeerd was en een gemengd huwelijk tegen het beginsel – hoe diepzinnig was daar vroeger op de jongelingsvereniging over gediscussieerd – maar zijn hart wou niet luisteren. Zijn hart had haar herkend als die éne op wie het wachtte en het was haar al gevolgd.

Pas tegen de morgen viel hij in slaap en toen hij wakker werd, was het te laat geworden voor de kerk. Maar hij had een besluit genomen, dat hem zo bezighield, dat er voor veel schuldgevoel geen plaats was. Hij was een man van de daad; wanneer hij het over iets met zich zelf en met God eens was geworden, pakte hij het aan met alle kracht. Na de middag trok hij zijn beste kleren aan en wandelde de stad uit naar haar dorp, dat op ruim een uur afstand in de bossen verscholen lag. Driemaal liep hij het rond, glurend naar alle vensters, en de derde maal verschenen bijna overal nieuwsgierige gezichten voor de ramen. Ten einde raad bleef hij buiten het dorp aan een slootkant zitten wachten en ging, toen de klok begon te

luiden, naar de kerk. Daar zag hij haar. Ze kwam binnen met haar ouders en een paar jongere zusters. Zij kleurde toen ze hem in het oog kreeg en knikte hem blij en verwonderd toe. Na de dienst stond ze bij de kerkdeur met haar vader op hem te wachten.

‘Onze Antje heeft me van je verteld,’ zei die eenvoudig. ‘Ga met ons mee en eet bij ons.’

Die uitnodiging nam hij graag aan. Hij voelde zich dadelijk op zijn gemak bij deze eenvoudige degelijke mensen en merkte dat Antje op haar vader leek. Die had dezelfde wijze zachtmoedige ogen, die plotseling zo schalks konden schitteren, en hij sprak ook op die rustige natuurlijke manier. Egbert was niet verwonderd, toen hij hoorde, dat deze man dichten en voordragen kon en bij elk dorpsfeest werd uitgenodigd om een gelegenheidsvers te maken. Hij raakte in enkele uren met hem bevriend, hij liep zijn kleine maar goed onderhouden boerderij met hem rond, ze hadden een godsdienstig gesprek naar aanleiding van de preek en Egbert merkte, dat hij zowel bij vader Bos als bij zijn vrouw in de smaak viel. Voortvarend als hij was, had hij al graag zijn hart voor de ouders uitgestort, maar eerst wilde hij zeker van Antje zijn. Na de koffie wandelde hij samen met haar naar de stad terug. Hij ging zwijgend naast haar en had het erg benauwd, omdat hij niet wist, hoe te beginnen. Maar zij hielp hem.

‘Wat leuk, dat je gekomen bent,’ zei ze, toen ze in de eenzame laan bij het landgoed Klarenbeek gekomen waren.

‘Ja,’ zei hij ernstig, ‘ik loop eigenlijk wat te zoeken, zie je! Ik heb namelijk ook wat verloren. Maar ik heb al door, waar ik moet wezen.’

Ze vloog er in.

'Wat heb jij dan verloren?' vroeg ze bezorgd.

'Mijn hart,' zei hij. 'En jij hebt het, meisje! Maar ik geloof, dat je het gestolen hebt.'

Ze kreeg er een kleur van.

'Je krijgt het niet terug,' zei ze zonder lachen en haar grote grijze ogen keken hem glanzend aan.

'Ook tegen beloning niet?'

'Welke beloning?'

'Deze,' zei hij. Hij sloeg een trillende arm om haar heen en kustte haar. Dat ging maar wat raar en onhandig toe, want het was lang geleden, dat hij een meisje gekust had. Maar zij trok zijn hoofd naar zich toe en verbeterde het. Zo'n zoen had hij nog nooit gehad.

'Lieverd!' zei hij verrukt.

'Geloof je dan dat ik het ben?' vroeg ze.

'Ja,' zei hij, 'jij en niemand anders.' En hij zou Egbert Hiemstra niet geweest zijn, als hij er niet aan toegevoegd had: 'Ik geloof, dat God ons samengebracht heeft en dat geen mens ons scheiden kan.'

Toen verborg ze plotseling het hoofd aan zijn borst en schreide en hij wist niet hoe het kwam, maar het gaf hem een grote voldoening om haar zo in zijn armen te hebben. Hij voelde zich groot en sterk, in staat om het tegen de hele wereld op te nemen.

'Je weet niet eens hoe ik ben,' zei ze. 'Je kent me nog niet.'

'Hoe ben je dan?' glimlachte hij.

'Slecht,' zei ze.

'Wel,' antwoordde hij, 'dan passen we goed bij elkaar, want ik ben niet anders. Maar voor al onze zonden is Christus gestorven, geloof je dat dan niet?'

Ja,' zei ze, 'dat geloof ik wel. En bij jou voel ik me zo heerlijk veilig!'

Dat laatste paste er eigenlijk slecht bij, maar hij had geen lust om er op in te gaan, want haar mond zocht opnieuw de zijne. Die avond kwam ze te laat in haar dienst en voortaan ging er bijna geen avond voorbij, dat ze niet even zijn huisje kwam binnenwippen. Al haar vrije tijd bracht ze daar door. Dat zou toen niet goed gegaan zijn, als ze niet besloten hadden zo spoedig mogelijk te trouwen. Nu de liefde eindelijk bij hem was ontwaakt, was die bijna niet te beteugelen en hij wilde dat ze zich veilig zou blijven voelen bij hem. Daarom zei ze zo spoedig mogelijk haar betrekking op en geen zes weken nadat ze elkaar hadden leren kennen, trok ze voorgoed bij hem in. De mensen zochten er natuurlijk iets achter, zelfs Antjes moeder was niet helemaal gerust, maar haar vader sloeg in geestdrift aan het dichten en droeg op de bruiloft een kunstig lied voor, waarvan de beginletters van de versregels de volledige namen van bruid en bruidegom vormden en dat al de vrouwen aan het huilen bracht. Aan het slot sprak hij de hoop uit, dat de

'Schepper van al 't leven en Koning van 't heelal,
Tot vreugd van deze mensen en heil van 't vaderland,
Ras d'eerste zoon verwekken en aan hen geven zal,
Als doel van al hun wensen en hunner liefde pand . . .'

En nu was die hoop dan al vervuld . . .

TOEN EGBERT HIEMSTRA DINSDAGSMORGENS OM ZES UUR OP zijn werk kwam, bleek het nieuws van zijn sociëteitsbezoek de stad al doorgegaan te zijn. Hij werd er door zijn kameraden mee geplaagd en om bewonderd. Jan Braaks vooral was vol geestdriftige verering; hij sloeg Egbert op de schouders en omarmde hem bijna, omdat hij voor die vuile kapitalisten geen stap opzij was gegaan. Al ging er geen dag voorbij dat ze het niet aan de stok hadden, de rooie en de vrome, zoals ze door de anderen werden genoemd, mochten elkaar. Ze waren in hetzelfde straatje opgegroeid, ze hadden samen geknikkerd en gezwommen en later in Duitsland samen honger geleden toen ze er rondtrokken om werk te zoeken. Ze hadden hetzelfde trouwe idealisme, alleen totaal verschillend gericht. Op een dag als deze was Jan geneigd, dat laatste over het hoofd te zien.

‘Er mankeert aan jou maar één ding,’ zei Jan Braaks. ‘Je moet je van Kuyper losmaken en je plaats in onze rijen gaan innemen. Je hoort bij ons en je komt eens bij ons terecht, let op mijn woorden!’

Egbert glimlachte. De vent kon zo heerlijk doordraven. ‘Hoe kan dat nou?’ plaagde hij. ‘Willen jullie iemand bij je hebben, die zijn zoon naar de koningin Wilhelmus heeft genoemd?’

En natuurlijk beet de ander zich vast. Of die juffrouw in Den Haag familie van hem was, vroeg hij. Zo ja, dan mocht ze wel eens wat meer voor hem doen, waar had ze haar

mooie baantje anders voor? Dacht hij soms, dat zij in haar paleis begrip kon hebben voor de nood van een arbeidersgezin, dat van zes gulden in de week moest rondkomen? Was hij nou nog zo stom, dat hij niet inzag dat die middeleeuwse instelling van het koningschap maar hoe eerder hoe beter verdwijnen moest?

Intussen ging het werk door. Ze sjouwden zakken met graan uit het schip in het pakhuis. Telkens wanneer ze elkaar passeerden, gaven ze elkaar van katoen. Egbert gaf onderwijs in de vaderlandse geschiedenis en de beginselen van Groen, Jan Braaks in de ideeën van Marx en Troelstra. De anderen, te weinig ontwikkeld om mee te kunnen doen, vermaakten zich kostelijk om hen en hitsten de partijen op, tot het duel eindigde met een goedmoedig stoeipartijtje op de meelzakken in het schaftkwartier. Toen verscheen een klerk met de boodschap, dat Egbert Hiemstra bij de baas moest komen.

Egbert had dit verwacht, hij werd er niet koud of warm door. Met de lege baalzak op zijn kop liep hij achter de klerk aan.

‘Laat je niet kisten, vromel’ riepen zijn kameraden, die wel begrepen waar het over zou gaan.

‘Bedenk dat wij achter je staan!’ bemoedigde Jan.

Egbert lachte daar om. Hij kon begrijpen, dat de baas zijn ergernis even spuien moest. Hij meende, dat het bij wat bulderen en dreigen wel blijven zou en nam zich voor, de bui geduldig over zich heen te laten gaan.

Maar hij vergiste zich. Meneer De Weerdt zat ongenaakbaar en zeer beheerst achter zijn bureau en deelde Egbert eenvoudig mee, dat er na deze week geen werk meer voor hem zou zijn en dat hij zich dan dus als ontslagen kon beschouwen. Die koude mededeling bracht Egbert

uit zijn evenwicht. Zonder werk zijn was het ergste dat hem in deze tijd overkomen kon.

'Maar meneer,' zei hij verward, 'er is hier toch werk genoeg? Waarom is dat nou? Toch niet om dat van zaterdagavond? Ik kon toch niet anders, meneer?'

Hij kreeg geen antwoord. Meneer De Weerdts had zijn pen in de inkt gedoopt, schreef, en deed alsof de arbeider niet meer bestond.

'Ik mag toch de reden weten van mijn ontslag,' riep Egbert, luider dan hij wilde.

Meneer De Weerdts keek nauwelijks op, toen hij zei: 'Ja, die mag je gerust weten. Omdat ik meen, dat iemand die zich durft gedragen als jij, geen recht heeft op fatsoenlijk werk. Omdat mijn geld te goed is om daarmee het gezin te onderhouden van een onbeschofte kerel, die niet weet waar hij te staan heeft en die zijn meerdere tegen de grond belijft te smakken.'

Bij de herinnering aan die vernedering begon het gezicht van de baas rood aan te lopen en plotseling bulderde hij toch: over het schandaal waar de hele stad over sprak en over de oproerige geest onder de arbeiders van tegenwoordig, die geen dankbaarheid meer kenden en zich verbeeldden, dat ze net zoveel recht hadden als de baas die hun te vreten gaf. En hij eindigde met Egbert toe te schreeuwen, dat die ook op staande voet de laan uit kon, als hij nog meer praatjes had.

Egbert Hiemstra had zijn kalmte herwonnen, hij werd nu alleen wat draaiër in zijn hoofd. Hij beet zijn tanden op elkaar en deed een stap naar voren. Hij zette zijn twee grote trillende vuisen op het bureau en boog zich er zover overheen, dat de ander zijn hoofd terugtrok.

Het leek, alsof hij de baas een vertrouwelijke mededeling ging doen.

'Meneer,' zei hij, en het klonk zo zachtmoedig alsof hij een kind onderwees, 'ik zal me tegenover jou niet verdedigen, dat zou toch niet helpen. Ik wou je maar één ding zeggen: Op zo'n ogenblik als dit, meneer, zou ik bijna wensen dat er geen God in de hemel was, die mij later rekenschap zal vragen van mijn leven. Dan nam ik je hier op en ik smeed je dwars door je eigen ruiten tot in dat schip daargunder, dat je d'r dwars doorheen ging en in de modder bleef steken. Nou mag ik dat niet doen. En ik hoef het ook niet te doen, want nou zorgt Hij wel vroeg of laat, dat je in de modder terechtkomt. Maar één ding wil ik me dan toch nog tegen je veroorloven en wel, als ik dan tòch moet gaan, dat ik dan ook geen uur langer in je dienst wil wezen als nodig is. Een man als jij, meneer, kan ik niet boven me gesteld hebben.'

Hij boog zich terug en streek, wat duizelig, langs zijn voorhoofd. De baas zuchtte van verlichting.

'Dan zal ik je je geld geven,' zei hij kleintjes. 'Als je dan niet anders wilt. Je hebt drie uur gewerkt. Zes gulden vijf en twintig in de week, dat wordt, nou afijn, hier is een gulden, dat is je loon voor een hele dag, dan kunnen we als goeie vrienden scheiden.'

En toen scheelde het niet veel, of Egbert had hem toch nog opgenomen. In plaats daarvan sloeg hij het geldstuk van het bureau, dat het met een wijde boog door het kantoor vloog en met een felle tik een barst in een ruit sloeg.

'Goeie vrienden?' schreeuwde hij. 'Denk je de vriendschap ook al te kunnen kopen? Voor een gulden, hè, lafaard? Zoveel is je de vriendschap van een arbeider waard! Bewaar je fooi voor de sociëteit, meneer de dronkelap!'

En zich plotseling bezinnend, kalmer nu: 'Of betaal er die ruit mee. Ik groet je!'

Hij beende de deur uit en gooide die achter zich dicht, dat het dreunde. Toen had hij ook al spijt van zijn onbeheerstheid. Het drong tot hem door, dat hij zich niet als een christen gedragen had. Hij zuchtte en schaamde zich. En met die schaamte nog in zijn ogen kwam hij terug bij zijn kameraden, die de schaft hadden gerekt, gooide de zak van zijn hoofd, trok zijn jas aan en vertelde kort, waar het op uitgelopen was. Ze vloekten van verontwaardiging en schreeuwden allemaal door elkaar. De een verweet hem zijn stommitieit om zelf vandaag al ontslag te nemen, een tweede wist al ander werk voor hem, een derde zou het er niet bij laten zitten, maar in ieder geval nog een week loon eisen. Jan Braaks sprong op een stapel graanzakken en breed gebarend als op een socialistische vergadering, bezwoer hij de kameraden om zich allemaal solidair met hun kameraad Hiemstra te verklaren en die uitzuiger daarbinnen te dwingen om ze allemaal als één man in dienst te houden of te ontslaan. Zijn woorden bleven niet zonder invloed: er lagen verscheidene schepen op het lossen te wachten. Jan had gelijk: op een massaal conflict zou de baas het misschien niet durven laten aankomen en men had wel iets voor Egbert over – hij was, ondanks zijn soms wat hinderlijke vroomheid, een goed en hulpvaardig kameraad. Maar zelf schudde hij zijn hoofd over Jans voorstel en toen plotseling de baas door het pakhuis liep, was diens verschijning alleen van meer invloed dan de vurige opwekking van de rooie. De mannen probeerden zich snel een houding te geven, ze borgen hun broodzakken en drinkenskruiken weg en hervatten het werk. Ook Jan laadde somber een zak op zijn

schouderaars, maar hij beloofde Egbert nog, dat hij over deze willekeur zou schrijven in zijn strijdblad. Hij zou die slavendrijver in zijn hemd zetten dat die er van zou rillen, en misschien ging hij er zelfs Schaper over raadplegen, dan kon die er in Den Haag zijn mond eens over roeren. Wacht maar, of Egbert wou of niet, zijn recht zou hij hebben.

Maar Egbert wandelde de stad in en toen de opwindung gezakt was, bleef er niets dan een grote moedeloosheid over. Daar ging hij nou! Ieder was aan het werk en hij liep als een meneer te wandelen. Hij zette er plotseling de pas in: zo kon het lijken, alsof hij een boodschap deed voor de baas. Ja-ja, het was erg verleidelijk om fier en zelfstandig te spreken en een fooi van de tafel te slaan – vooral als je pas een paar uur lang je beginselen had moeten verdedigen tegen een socialist, dan kon je gemakkelijk daartoe komen – maar als je iedere cent moest omkeren, kon je dat dan verantwoorden? En wat zou Antje er van zeggen? Het ging niet zo goed met haar, vanmorgen had ze koorts. Had hij niet meer aan haar en aan het kind moeten denken? Wanneer hij een nederiger houding had aangenomen en over zijn gedrag van zaterdagavond desnoods zijn spijt had betuigd, had de baas misschien het ontslag nog weer ingetrokken.

Hij liep de stad uit en dwaalde tot de middag door de nog kale velden rond om met zich zelf tot klaarheid te komen. Toen had hij het uitgevochten: hij had spijt van zijn drift, maar verder, geloofde hij nu, had hij niet anders mogen handelen, wilde hij zijn zelfrespect niet verliezen. Hij kwam op de gewone tijd thuis, nam de buurvrouw, die als baker dienst deed, in vertrouwen en zat bij Antjes bed te eten zonder dat ze iets aan hem merkte. De koorts

was nog gestegen, haar ogen hadden een vreemde glans en zweetdruppeltjes parelden aan weerskanten van haar neus. Maar ze was vol van haar kind, de wieg moest vlak naast het bed staan en alsof ze bang was dat de jongen hem niet naar de zin zou zijn, vroeg ze hem nog eens naar zijn oordeel.

Hij was haast te mooi voor een arbeiderskind, zei Egbert verrukt. En dat meende hij. Het gezichtje was zo regelmatig, de rose oorschelpjes waren zo welgevormd, de lange zijige wimpers deden aan die van een pop denken en gaven het kopje iets voornaams.

‘Het lijkt wel een prinsje,’ zei hij. ‘Het lijkt op jou.’ Hij kuste haar en daarna knielde hij bij het kribbetje en legde zijn stoppelige wang even tegen het heel zachte wangetje van het kind.

‘Een arbeiderskind en een rijkeluikind worden gelijk geboren,’ zei hij. ‘God maakt geen verschil, dat komt pas later. Maar één ding beloof ik je, Johannes: Als je vader er ook maar iets aan kan doen, dat jij dan later geen arbeider zult worden. Dat jij je dan niet hoeft te laten trappen, maar een vrij mens zult wezen . . .’

En toen haastte hij zich weg, bang om te veel te zeggen, want het viel hem al moeilijk genoeg om het geheim te bewaren voor zijn vrouw, tegenover wie hij gewoon was zich volledig uit te spreken. Dat gezichtje van zijn slapend kind bleef hem voor ogen zweven, toen hij die middag om werk liep te zoeken. Ook om zijn jongen was hij nu blij, dat hij zo en niet anders gehandeld had. Hij zou hem later vertellen wat er in deze dagen gebeurd was. Voortaan wilde hij zó leven, dat de jongen altijd eerbied voor hem kon hebben. Als hij groot was, zouden er misschien andere en betere toestanden zijn. Hij zou, ook als

hij wèl arbeider moest worden, niet meer als een hond kunnen worden weggejaagd. Maar om dat te bereiken, moest de arbeider zich van zijn waarde en zijn recht bewust zijn en zich niet als een slaaf gedragen, daarin was Egbert het met de rooien eens. Als ze anders niet predikten en met God rekening hielden, ja, dan zou hij ook in hun rijen kunnen marcheren. Nu zou hij voorlopig zijn weg alleen moeten zoeken, want van een christelijke vakbeweging was hier nog bijna geen sprake. In fierheid wilde hij intussen voor de rooien niet onderdoen.

Maar het was moeilijk om die fierheid te bewaren, toen hij een paar dagen achtereen vergeefs de stad doorkruist had om werk. Aan het adres dat hem in het pakhuis genoemd was kwam hij te laat. Aan andere adressen die hem opgegeven werden, bleek men niemand nodig te hebben, men wilde nog wat wachten of men dacht het ook met een jongen wel af te kunnen. Nooit was het Egbert zo opgevallen, hoe dood het bedrijfsleven in het stadje was en hoe weinig zaken zich inspanden om vooruit te komen. Maar er was ook iets anders dat hem opviel: de mensen op straat begonnen hem na te wijzen. Ze wisten alles van hem. Waar hij kwam, werd gelachen. Mensen die hem anders niet groetten knikten hem nu vrolijk toe. En omgekeerd: enkele kennissen deden alsof ze hem niet zagen en een paar vooraanstaande burgers onder hen gingen met een strak gezicht, zonder groeten, langs hem heen. Daar was zelfs een ouderling van zijn kerk bij. De kerk had ook haar aristocratie, die zich door hem beledigd voelde.

Soms klampte iemand Egbert aan, om hem uit te horen. Dan merkte hij, dat het verhaal over zijn bezoek aan de sociëteit al aardig aan het groeien was. Hij zou zelf dron-

ken geweest zijn, een ruit hebben ingeslagen om het gebouw binnen te kunnen dringen, zich als een wildeman hebben gedragen en de dokter bij zijn kraag naar buiten hebben gesleept. Wat kon men van een kerel uit de Hane-gang niet verwachten?

Egbert droeg zijn hoofd steeds rechter, maar hij begon het warm te krijgen als hij door de stad ging. Hij begreep ook, dat deze wilde geruchten zijn kansen bij het zoeken naar werk niet zouden vergroten en de moedeloosheid begon hem benauwend te besluipen.

In deze toestand kwam hij langs de pastorie, hoorde tegen het raam tikken en zag de dominee staan, die hem wenkte. Dat was hem niet onwelkom, want hij verlangde er naar om al zijn zorgen eens te kunnen uitspreken en waar kon dat beter dan bij de herder der gemeente, een oude wijze man, die hem al jaren kende? Maar hij kreeg er niet dadelijk de gelegenheid toe. Toen hem in de studeerkamer een gemakkelijke stoel gewezen was en hij zijn pijp gestopt had uit de tabakspot van de predikant, zei die: 'Je hebt me een bezoek bespaard, Egbert. Ik had juist deze avond naar je huis willen gaan. Kun je raden met welk doel?'

'Op geen stukken na, dominee,' antwoordde Egbert rustig.

'Dan zal ik het je zeggen: Omdat je naam genoemd is op de laatste vergadering van de kerkeraad. Heb je enig vermoeden in welk verband?'

De bijzondere aandacht waarmee de dominee hem zat op te nemen beviel Egbert niet. De man zat hem angstvallig te bestuderen om te zien welke indruk zijn woorden maakten, dat voelde hij.

‘Toch niet in verband met het feit, dat ik zonder werk ben?’ vroeg hij verwonderd.

Het gezicht van de dominee ontspande zich. In zijn ogen brak de oude vertrouwelijkheid weer door. Hij scheen opgelucht te zijn.

‘Ben je zonder werk?’ vroeg hij. ‘Dat wist ik niet. Nee, dat was het ook niet. Luister eens, Egbert, het is een nogal pijnlijke kwestie. Ik moet me volledig uitspreken, maar je moet me beloven, dat je niet kwaad zult worden. Je bent nu eenmaal een ouwe driftkop. Hier zit geen wantrouwen achter bij mij, maar alleen bezorgdheid. Kijk eens, ik was blij dat je zo spoedig na de geboorte al kwam om je kind ten doop te houden. Maar achteraf is de opmerking gemaakt, dat je ons, mij en de kerkeraad, daarmee hebt overrompeld: je hebt ons voor een voldongen feit geplaatst. Een van de broeders heeft namelijk de datum van je huwelijk nog eens nagekeken en de kerkeraad vraagt zich nu af, of jullie beiden wel zuiver staan in verband met die vroege geboorte. Eigenlijk had er eerst een onderzoek moeten plaatshebben, of hier geen zonde tegen het zevende gebod was gepleegd, en in dat geval had het kind pas gedoopt mogen worden na openbare schuldbelijdenis van jullie beiden.’

Egbert vloog met een rood hoofd op uit zijn stoel.

‘Dominee!’ riep hij. ‘Ik verzeker u, dominee...’

Maar de ander legde hem het zwijgen op.

‘Ga zitten,’ zei hij; ‘en laat me uitspreken, heethoofd die je bent! Ik heb je tegenover de kerkeraad verdedigd en mijn vertrouwen in jou uitgesproken, ik ken je langer dan vandaag. Toen is besloten, dat ik jullie een bezoek zou brengen, om eens met jullie te praten. En nu vraag

ik je hier, Egbert Hiemstra, voor het aangezicht van God, of jullie schuldig staat. Geef antwoord.'

'Dominee,' antwoordde Egbert, onder de indruk van die plechtige toon, 'dominee weet wel, dat ik anders niet zweer. Maar hier wil ik God aanroepen, dat ik en mijn vrouw, zoals je dat noemen kunt, mekaar niet aangeroerd hebben voor ons trouwen. Het kind is te vroeg geboren.'

De dominee stak zijn hand uit.

'Ik geloof je,' zei hij eenvoudig. 'Neem me niet kwalijk, ik moest je dit vragen. Je bent ook maar een mens, Egbert.'

'Het was ook niet in eigen kracht, dat we staande gebleven zijn,' bekende Egbert. 'Het was soms moeilijk genoeg, dominee.'

'Dan begrijp je me wel,' zei de ander. 'Je weet, hoe we hier altijd hebben moeten vechten tegen het kwaad van het gedwongen huwelijk. Ik heb mijn opdracht vervuld en ik ben erg blij, dat het zo afgelopen is. Ofschoon, de kerkeraad zal er misschien op staan, dat ik ook nog eens met je vrouw ga praten.'

'Dominee,' verzocht Egbert, 'bespaar haar dat! Laat Antje hier buiten. Ze is uit een andere kerk, waar niet die strenge tucht heerst, naar ons overgekomen en het zou haar misschien erg pijn doen.'

Het lukte. De dominee beloofde zijn best te zullen doen om de broeders over te halen het onderzoek te staken.

'En hoe kom je nu zo zonder werk?' vroeg hij.

Maar de behoefte om zijn hart bloot te leggen, was bij Egbert verdwenen. Hij vertelde kort wat er gebeurd was en welke verhalen nu de ronde deden. Hij hoorde de bemoedigende woorden van de predikant geduldig aan, maar zijn gedachten waren ergens anders. Hij ging maar.

'Je kunt morgen mijn tuin in orde komen maken,' bood dominee aan. 'En verder zal ik voor je uitkijken.'

Daar was Egbert dankbaar voor. Maar toen hij weer op straat liep, was zijn stemming niet verbeterd. Er stak hem toch iets na dit gesprek, hij wist niet wat. Was de dominee niet in zijn recht? Zeer zeker wel. En de kerkeraad? Ook.

Ook? Hier zat hem de kneep. Van de dominee kon hij 't hebben, dat die zich met zijn zaken bemoeide. Dat was een beste man, een echte vriend, van de arme zo goed als van de rijke, van de eerste misschien nog meer. Hij was van geboorte een arbeidersjongen, zei men, dat verloochende zich nooit. Maar de meeste leden van de kerkeraad hadden het domme standsbesef van heel de stad en een arbeider betekende niet veel voor hen. Een bitterheid bleef over, dat zij zich wilden bemoeien met zijn huwelijk, met zijn intiem en rein geluk.

Toen hij thuiskwam, was hij met de gewone welkomstzoen van Antje niet tevreden, hij moest haar even beschermend in zijn armen nemen, en terwijl hij dat deed nam hij zich voor om geen mens bij haar toe te laten, zelfs de dominee niet, mocht de kerkeraad met zijn verklaring geen genoegen nemen, en haar van zijn gesprek met de predikant niets te zeggen.

Antje beantwoordde zijn omhelzing maar schuchter. Ze was zo kuis, de schat, ze durfde haar liefde niet te uiten als er iemand in de buurt was. En de buurvrouw, die juist de kamer inkwam, maakte haar erg aan het kleuren toen ze zei dat ze wel zag dat de tweede hier niet lang zou uitblijven.

Egbert volgde de vrouw in het achterhuis om haar over die domme opmerking te onderhouden, want hij was nog

zo onder de indruk van de geboorte, dat hij aan het tweede kind niet denken kon. Maar vóór hij iets kon zeggen, hield ze hem met de vinger op de lippen een briefje voor. Het was afkomstig van meneer Van der Haghen en door het dienstmeisje dat Antje daar was opgevolgd, gebracht. Meneer vroeg of Hiemstra eens wilde aanlopen, hij had iets belangrijks met hem te bespreken. De buurvrouw had het briefje achtergehouden, omdat ze dacht dat er iets over werk in kon staan. Overigens vond ze, dat de vrouw nu wel op de hoogte gebracht kon worden, het ging veel beter met haar; vandaag had ze liggen zingen in bed. Maar Egbert wilde nu eerst dat bezoek aan meneer Van der Haghen brengen.

Na het eten waste en kleeedde hij zich met zorg en sloop weg zonder dat Antje het merkte. De buurvrouw moest maar zeggen, dat hij om een boodschap was. Onderweg liep hij nog even bij de barbier aan en terwijl hij onder 't mes zat, overdacht hij zijn kansen. Want wat meneer ook met hem te bespreken zou hebben, hij had zich vorgenommen, hem om werk te vragen. Van der Haghen was een wonderlijk man, je kon alles van hem verwachten. Maar werk zou hij allicht hebben, want hij had grote bezittingen in de omgeving; en al had Egbert hem maar een enkele keer gezien, hij kende hem genoeg uit geruchten en uit wat Antje over hem had losgelaten, om te weten dat hij zich van mensenpraatjes niets zou aantrekken. Hij was van geboorte, naar men vertelde, een boerenzoon uit een christelijk gezin, had gestudeerd en later de halve wereld rondgereisd om alles te leren wat er op landbouwgebied te weten viel. Dat had hem heel wat geld gekost, maar hij had daarna een schatrijke freule getrouwd en nu zat hij er weer warmpjes in. Hij studeerde

nog steeds, was voorzitter van het provinciaal genootschap ter bevordering van de landbouw en lid van provinciale staten. Men verwachtte, dat hij nog eens kamerlid of minister zou worden. Van zijn christelijke opvoeding, zo hij die althans gehad had, scheen intussen niet veel terechtgekomen te zijn. Hij stond bekend als een gruwelijke spotter, die niets en niemand spaarde in zijn onbarmhartige kritiek. Misschien dat hij daardoor geen lid van de sociëteit geworden was – Egbert kon zich voorstellen, dat de andere hoge heren hem vreesden en hem liever uit de weg gingen. En verder werd er veel kwaads van hem verteld, vooral over zijn lichtzinnige avonturen met vrouwen. Maar Antje scheen daar nooit veel van gemerkt te hebben; wel wist ze, dat hij aan zijn eigen vrouw niet veel had. Dat scheen een dom, hooghartig schepsel te wezen, dat hij misschien alleen om haar geld had getrouwd.

‘Het was net, alsof ze niet bij elkaar hoorden,’ had Antje eens gezegd. ‘In al de tijd dat ik er geweest ben, heb ik nooit gezien dat ze eens lief tegen elkaar deden, zelden spraken ze tegen elkaar en het scheen ze geen van beiden veel te kunnen schelen. Ze gingen beiden hun eigen gang, zij altijd stil en trots, hij altijd vrolijk en luidruchtig. Die grote lui, daar krijg je geen begrip van.’

Vrolijk en luidruchtig, dat was hij ook nu. Hij zat achter een enorm bureau, toen Egbert bij hem werd toegelaten, achter stapels boeken en papieren, maar hij sprong dadelijk op, smeed zijn pen neer en gaf hem joviaal een hand. Hij was een forse man, iets ouder dan Egbert, een gezonde elastische figuur met felle donkere ogen.

‘Ga zitten,’ zei hij. ‘Nee, hier, daar zit je beter. Smijt die boeken maar op de grond.’

Hij nam ze zelf en wierp ze nonchalant op een stapel naast de kast. Die was ook vol met boeken. Een andere kast, achter zijn stoel, leek wel een apotheek, zo vol stond die met glazen potten en flesjes. Grondsoorten en kunst-meststoffen zeker. Een plank lag vol met stenen, tot gewone veldkeien toe. Aan de muur – Egbert durfde er haast niet naar te kijken en toch trok het zijn verbaasde blik – hing de schilderij van een naakte vrouw.

‘Sigaar?’

‘Dank u, meneer.’

‘Rook je niet?’

‘Jawel meneer.’

‘Nou, steek op dan, dat praat beter. Hoe is ’t met je wijf?’

‘Dat gaat nu wel goed, meneer. De eerste dagen heeft ze wat koorts gehad.’

‘En wat heb je, een zoon of een dochter?’

‘Een zoon. Een prachtjongen.’

‘Wel drommels, je bent gelukkiger dan ik! Een prachtjongen, geen wonder!’ Hij lachte vrolijk, maar er was een onmiskenbare spot in zijn ogen, die iets in Egbert weerbaar maakte. Alsof hij Egbert rondweg zat uit te lachen.

‘En jij hebt die ouwe pillendraaier bij zijn kraag uit de sociëteit gesleept? Vertel eens hoe dat gegaan is?’

‘Zo erg was ’t niet, meneer,’ zei Egbert. Hij gaf een kort overzicht van wat er gebeurd was.

‘Het ging om het leven van mijn vrouw,’ zei hij verontschuldiging. Maar meneer Van der Haghen deed niets dan lachen.

‘En nu ben je ontslagen?’ grinnikte hij.

Egbert knikte.

‘En nog geen ander werk?’

'Nee meneer. En geen hoop, dat ik het voorlopig vinden zal.'

'Ze willen je zeker niet meer hebben, nu je zo opgetreden bent?'

'Ik ben er bang voor, meneer.'

'Natuurlijk, de stommerds, ze zijn allemaal gelijk! En ze menen nog wel, dat ze heel verstandig zijn. De weg des dwazen is recht in zijn ogen, dat heb je wel eens gehoord zeker. Maar ik wil je hebben, zo'n kerel als jij kan ik net gebruiken. Je bent coccejaan?'

'Gereformeerd,' zei Egbert waardig.

'Gereformeerd, coccejaan, dolerend, dat is allemaal hetzelfde. Ik heb dat soort wel graag in mijn dienst. Ze zijn over het algemeen eerlijk en trouw.'

'Meneer wordt bedankt,' zei Egbert.

'En als ze zich komen te misgaan, wat God verhoede, dan stuur ik ze de kerkeraad op hun dak, daar hebben ze meer respect voor dan voor de politie. Verstand van tuinwerk?'

'Niet al te veel.'

'Jacht?'

'Daar weet ik niets van.'

'Doet er niet toe. Je karakter is in orde, dat andere valt allemaal te leren. Karakter heb je of je hebt het niet. Je bent van nu af in mijn dienst.'

'Als wat, meneer?' vroeg Egbert verrast.

'Als jachtopzichter, wilddrager, opzichter over mijn bosarbeiders, tuinman en duvelstoejager. Genoeg baantjes? Anders mag je mijn vrouw ook nog in slaap komen zingen. Ik heb een huis voor je leegstaan bij mijn proeftuin op Klarenbeek. Je krijgt... Wat had je bij die meelzak?'

'Wat bedoelt meneer?'

'Bij die jenerverneus, die graankever, wat je daar verdiende?'

'O, bij De Weerd! Zes gulden en een kwartje, meneer.' 'Dan krijg je bij mij zeven gulden en vrij wonen. Nog wat te vragen?'

'Meent meneer dat?' vroeg Egbert ongerust, want hij vertrouwde die spotlustig twinkelende ogen maar half.

'Wel wis en drie, wat ik zeg dat meen ik. Met mei kun je verhuizen. Maar ik reken er op, dat je bent die je lijkt: een kerel uit één stuk, die voor mijn belangen opkomt alsof het zijn eigen zijn. Begrepen?'

'Daar kan meneer op aan,' zei Egbert bewogen. Hij stak zijn hand uit en wilde met nog meer woorden zijn goede voornemens doen blijken, maar meneer scheen die hand niet te zien en van plechtigheden en gevoeligheden niet te houden.

'Ja-ja, al goed,' sneed hij af. 'Doe je best en ga er morgen maar eens kijken. Maandag begint je werk, dan kom ik je wel inlichten. Wacht even, je handgeld nog. Neem dat mee, want je hebt geen verdienste van de week. En zorg goed voor Antje, want anders krijg je 't met mij aan de stok. Je hebt een wijf uit duizend. Hoe staat het er? Een kloeke huisvrouw is een kroon haars heren, maar die beschaamd maakt is als verrotting in zijn beenderen. En die van jou zal je niet beschaamd maken. Nou, bonjour, je vindt het wel!'

Hij legde vier rijksdaalders in Egberts hand en toen die er mee stond te aarzelen, omdat hij ze bijna niet durfde aannemen, schoof hij hem ongeduldig de kamer uit.

Egbert stond te aarzelen in de hall van het grote herenhuis en wist niet goed, hoe hij buiten moest komen. Toen kwam mevrouw een van de kamers uit en vroeg hem koel,

wat hij daar moest. O, was hij bij meneer geweest? Ja, nu zag ze het, Hiemstra, hè? Hier kwamen allerlei mensen bij meneer, tot het raarste volk toe. Nou, hier was de deur. Ze hield die wijd voor hem open en drukte zich tegen de muur, toen Egbert haar voorbijging. Geen groet voor Antje, geen vraag naar het kind. Arme meneer Van der Hagen, hij zou zijn plezier wel op kunnen bij dat trotse mirakel. Gaf hij daarom zo hoog op over een kloeke huisvrouw? Maar dat was zijn zaak, hij scheen er nogal tegen te kunnen. Egbert was niet in de stemming om daarover in te zitten. Zijn zorgen waren wonderlijk snel weggenomen, hij kon weer met opgericht hoofd door de straten gaan. En voortbenend door het stadje hief hij de ogen op naar de duisterende avondhemel en dankte God voor de uitredding.

Vergenoegd kwam hij thuis met eieren en vlees en een flesje eau de cologne voor Antje en met een rammelaar voor het kind. Maar zijn vrouw had hij geen schoner geschenk kunnen brengen dan de tijding, dat ze over een maand buiten zouden wonen en nog wel op huize Klarenbeek! Ze had er een hoge kleur van, het was haast te veel voor haar. Ze kende die omgeving, ze was er, toen ze nog bij Van der Hagen diende, een paar maal geweest. Klarenbeek was het oude landgoed van de familie Van Holthe tot Beek, waarvan mevrouw Van der Hagen de laatste afstammeling was. De familie had er gewoond tot de dood van de jonkheer. Toen was de freule met haar dochter naar de stad getrokken en het huis was sindsdien verwaarloosd en zag er nu erg vervallen uit. Een gedeelte werd bewoond door de huisbewaarder, de oude Harmsen - die was een paar weken geleden gestorven; ze had het Egbert nog voorgelezen, wist hij dat nog?

En een paar kamers waren gemeubileerd voor meneer Van der Haghen, wanneer hij zich wilde afzonderen om rustig te kunnen werken of misschien wanneer hij het bij zijn vrouw niet langer kon uithouden. O, Antje raakte er niet over uitgepraat! Over de mooie ouderwetse vertrekken, waar ze zou mogen wonen, de volière en de fazantenhokken, die best weer opgeknapt konden worden, de boomgaarden en de druivenkas en al het vogelleven in de grote tuin. Ze weidde breed uit over de plannen, die ze daar met hulp van Egbert ten uitvoer hoopte te brengen en toen Johannes Wilhelmus in haar arm werd gelegd, lag ze plotseling in tranen. Had ze zich te druk gemaakt? Nee, beweerde ze, het was alleen van vreugde, dat het kind niet in dat nare Hanegangetje hoefde op te groeien, maar zich in Gods vrije natuur ontwikkelen kon.

MEESTAL EEN PAAR KEER IN DE WEEK, MAAR IN VOORJAAR EN zomer iedere dag, kwam meneer Van der Haghen. Hij kon langs twee wegen komen: door de brede laan en vervolgens over de ophaalbrug vóór het huis en ook over het smalle paadje dat dwars door de velden op de zijkant van het huis aanliep – de zijkant, waar Johannes woonde – en dat uitkwam voor een smalle vonder over de gracht. Ieder ander zou voor dat vondertje van zijn fiets stappen, want het was niet meer dan een brede plank zonder leuning, die bovendien nog erg lag te wippen. Maar meneer kwam met een flinke vaart aanrijden en gleed hoog boven het water heel zeker 'en precies over de plank.

Een prachtige nieuwe fiets had meneer. Zijn oude had hij aan vader gegeven en die kon nu ook fietsen, maar lang niet zo goed. Die stapte ook altijd af voor het vondertje. Verder was er bijna niemand in de omtrek die een fiets bezat.

Meneer Van der Haghen was de baas van vader. Vader moest de arbeiders voor hem aan het werk zetten en ze zaterdag hun geld geven, en zorgen dat er bomen gekapt werden en jonge boompjes aangeplant, en achter de stropers in de bossen aanzitten, en hij ging ook altijd mee op jacht. Meneer Van der Haghen was zo rijk als een koning. Het huis was van hem en het land, waar Johannes altijd 'ons land' tegen zei, en de proeftuin, waar Hans Vlot en Willem Alberts werkten en de boerderij

van buurman Vos en verder al de bossen en de heide, zo ver je kijken kon. Maar hij was er niet trots om. Hij was een beste kerel.

't Is alleen jammer, dat het zo'n werelds man is,' zei vader wel eens. 'Een echte heiden.' Maar daar mocht Johannes nooit over praten.

Johannes hield veel van meneer en meneer hield veel van hem.

'Dat komt doordat hij zelf alleen een meisje heeft, daardoor is hij zo gek op de jongen,' had Johannes zijn moeder wel eens horen zeggen. Wel, hij wilde meneer diens gemis zoveel mogelijk vergoeden. Hij stond hem dikwijls al op te wachten bij de vonder en rende dan met helder klompgeklepper achter de fiets.

'Spring erop,' zei meneer dan. En dat deed hij. Hij stond op de step tot bij het huis. Daar stapten ze af. Meestal ging meneer dan even een praatje met moeder maken en als het de tijd was, een kopje thee of koffie bij haar drinken. Hij plaagde moeder graag een beetje en soms wilde hij met haar stoeien, maar daar wilde moeder nooit van weten. Met vader stoeide ze wel eens, maar met meneer niet. Als hij niet wilde ophouden, nam ze de kleine pop uit de wieg en ging die een schone luiertje geven, dan was hij zo verdwenen. Dan ging hij naar zijn kamer om zijn werkpak aan te trekken, de grote voorkamer van het huis, waar hij en moeder beiden een sleutel van hadden.

Zijn werkpak was een soort hansop, een pak uit één stuk, dat hij over al zijn andere kleren aantrok. Als hij dat aanhad, was hij van onderen een boer en van boven een meneer, want zijn boord en das bleef je zien. Hij deed dan ook een riem om, waar al zijn gereedschap aan hing, zijn snoeischaar en oculosjes en meer vreemde in-

strumenten, waar hij allerlei geheimzinnige dingen mee deed.

Dan gingen ze samen naar de proeftuin, die met gaas was afgezet. Meneer ging nooit het hekje door. Hij nam een aanloop en sprong er dwars overheen, daarna tilde hij Johannes er over.

Met spitten, schoffelen en harken hield meneer zich niet op; daar waren vader en de arbeiders voor. Hij snoeide de jonge bomen en liet ze groeien naar zijn wil. Heel geduldig was hij bezig om een boom, waarvan hij eerst alle takken dicht bij de stam had afgezaagd, vol te zetten met kleine entstokjes, die hij in een tas had meegebracht en die helemaal uit Engeland gekomen waren.

Bij al dat werk mocht Johannes hem helpen. Hij hield de snoeischaar vast, of stookte het vuurtje onder de pot met entwas. Intussen stond zijn mond niet stil en meneer zei nooit: 'Hou nou es op met je gebabbel', zoals vader. Hij had altijd wel tijd voor een praatje.

Van de gewone ouderwetse vruchtbomen met hoge stammen zoals ze in de boomgaard stonden, wilde meneer niets weten - hij kweekte alleen maar bomen in struikvorm. Hij boog de onderste takken van zo'n jonge boom naar de grond, stak ze vast met een pin en bedekte ze met zand. Later groef hij ze weer bloot en stak ze af bij de stam: dan hadden de takken worteltjes gekregen en waren aparte boompjes geworden, die hij op een rij ging uitplanten en waar hij weer takjes van andere bomen op ging enten. Hij wilde nieuwe soorten appels en peren laten groeien, die er nog nooit eerder geweest waren. Als hem dat gelukte met een appel, zou de nieuwe soort de 'Johannesappel' heten en onder die naam verkocht worden en de wereld ingaan. En wanneer hij een

nieuwe peer zou vinden, dan wilde hij die 'Lydia' noemen naar zijn dochttertje, maar alleen wanneer het een suikerpeer zou wezen. Want een suikerzoet meisje moest die Lydia zijn.

'Noem je ook een appel naar je zelf?' wilde Johannes weten.

'Nee,' zei meneer.

'Waarom niet?'

'Omdat het me vast niet lukken zal, als ik dat van plan ben.'

Dat begreep Johannes niet, maar hij aanvaardde het. Er was zoveel, dat hij nog niet begrijpen kon, maar als meneer het zei, dan was het zo.

'En naar mijn vader?'

'Ook niet.'

'Waarom niet?'

'Omdat jouw vader geen appels lust.'

Nou, dat was waar, dan kwam het hem ook niet toe. Vader zei altijd: 'Geef mij maar een pruim.' Uit de tabaksdoos, bedoelde hij dan.

'Naar jouw moeder noem ik wel wat.'

'Wat dan?'

'Een perzik.'

'Waarom een perzik?'

'Omdat jouw moeder op een perzik lijkt.'

Dat vond Johannes leuk. Hij hield van perziken het allermeest. 't Was jammer, dat ze zo weinig groeiden in de tuin.

'En jou moeder?'

'Mijn moeder?'

'Nou ja, jouw vrouw, bedoel ik.'

'Wat zou die?'

‘Noem je ook iets naar je vrouw?’

‘Misschien,’ antwoordde meneer Van der Haghen.

Hij keek peinzend voor zich uit en zijn handen vergaten het werk.

‘Ja,’ zei hij, ‘misschien noem ik ook wel een peer naar haar. Een steenpeer, een heel harde.’

‘Hè ba, een steenpeer!’ riep Johannes.

‘Hoef je niet zo lelijk om te doen! Steenperen moeten er ook zijn. Als je ze maar flink lang opstooft, zijn ze best te genieten. ’t Is alleen jammer, dat ze net zo verleidelijk bloeien als een suikerpeer.’

‘Waarom is dat jammer?’ vroeg Johannes.

Maar hij kreeg geen antwoord. Meneer was ineens druk aan het werk en hij begon zo hard te fluiten, dat Johannes zijn vraag niet kon herhalen. Dat was jammer, want hij had hierover nog graag een poosje doorgepraat. Hij had niet lang geleden ontdekt, dat bijna alle mensen leken op een of ander ding of op een dier. Op dieren vooral. Vader leek op een hond, op de grote, kwaje en toch ook wel goedge waakhond van buurman Vos. Dokter Scheltema, die een poos geleden bij moeder kwam, toen ze ziek was, die was net een geit met zijn lange puntbaard en hij lachte ook alsof er een geit begon te mekkeren. Willem Alberts, de oudste arbeider, leek op het vosje uit het prentenboek met zijn spitse bruine gezichtje en zijn slimme draaiioogjes. En meneer Van der Haghen was ook een hond; zijn eigen jachthond, dáár leek hij op, de sterke rashond, die niet meer te houden was als hij het spoor van een stuk wild had geroken.

Dat alles en nog veel meer zou Johannes aan meneer willen vertellen, maar die scheen nu alleen maar aandacht voor zijn werk te hebben. Er was iets hards in zijn

ogen gekomen en die ogen keken langs Johannes heen, alsof ze hem niet zagen. Maar toen ze samen naar de bijen gingen, leefde zijn vrolijkheid weer op.

De bijenstal was midden in de boomgaard. Twaalf mooie stevige kasten, in allerlei kleuren geschilderd, stonden daar op een rij en de bijen vlogen gonzend in en uit. Vroeger waren er alleen maar korven, maar die had meneer bijna allemaal weggedaan en nu stonden er maar twee meer. De boeren-imkers uit de buurt hadden hem uitgelachen. Wat wilde hij toch met die rare kisten? Dacht hij misschien, dat de bijen daar hun honing in zouden brengen? Maar na een paar jaar lachten ze niet meer en sommigen schaften zich ook die kisten aan.

Meneer zette zijn kap op en stak zijn pijp aan. Hij trok Johannes ook een kap over het hoofd en stopte die goed bij zijn bloesje in. Dat moest, omdat hij zo verschrikkelijk opzwol van een bijensteek. Eens kreeg hij er een naast zijn neus en twee dagen lang liep hij rond met een gezicht als een varkenssnuit.

Hij zou ook wel graag handschoenen aanhebben – er hing een paar in de stal – maar daar durfde hij niet om vragen.

‘Je handen moeten er tegen kunnen,’ zei meneer. En zelf trok hij soms zonder een spier te vertrekken verscheidene angels uit zijn blanke handen, maar Johannes stopte de zijne diep in zijn broekzakken.

Ze gingen achter een kast staan, meneer maakte die open, dreef de bijen met een rookwolk naar beneden en haalde de raampjes er een voor een uit om die te bekijken. Johannes mocht alles zien, de eitjes, de larven, de pasgeboren bijtjes. Maar toen hij plotseling een vinger uitstak en naar een jonge dar wees, vlogen er twee bijen op zijn

hand en boorden hun angels door zijn huid. Het was een brandende pijn, hij jammerde het uit, vluchtte weg en stond bij een boom te huilen. Meneer kwam bij hem en verwijderde de angels.

'Doe toch niet zo kinderachtig,' zei hij. 'Waarom huil je eigenlijk?'

'Omdat 't zo zeer doet,' kernde Johannes.

'Helpt dat dan? Wordt het er beter van, als je huilt?'

'Nee.'

'Nou, waarom doe je 't dan?'

Johannes keek hem verrast aan. Meneer had gelijk, het was onzin om te huilen. Hij boende zijn tranen weg.

'Je wilt toch een grote kerel zijn,' zei meneer. 'Een kerel huilt niet, als hij pijn heeft. Die vloekt.'

'Helpt dat dan?' vroeg Johannes. 'Vloeken?'

'Absoluut,' verzekerde meneer. 'Als ik een steek krijg, dan zeg ik 'verdorie' en dan is 't over.'

'Heul' smaalde Johannes ongelovig.

'Geloof me dan niet,' zei meneer onverschillig en keerde zich om.

'Maar ik mag immers niet vloeken!' riep Johannes.

'En ik doe het ook niet!' liet hij er op volgen. 'Dan wordt de lieve Heer boos op me. En op jou ook, als je dat maar weet!'

'Op mij niet,' zei meneer. 'Van mij kan de lieve Heer heel wat verdragen. Maar ik weet wat: Als je dan niet vloeken wilt, zeg dan: verdarriël Dat is een bijenuitdrukking, een dar is een mannetjesbij, dat weet je wel. Dat helpt net zo goed, als je maar goed de r laat rollen. Verrdarrie, zó! Nou, kom mee, ik heb je nodig.'

Toen maakte hij een andere kast open, inspecteerde de broedramen en was niet tevreden. Er waren te weinig

eitjes gelegd. De koningin deugde niet meer, ze was te oud.

‘Daar loopt ze, Johannes, zie je haar?’

Ja, Johannes zag haar al.

‘Pak haar dan maar. Wees maar niet bang, ze steekt niet. Ziezo, knijp haar maar dood.’

‘Wát?’ vroeg Johannes verschrikt.

Maar meneer had het raampje weggezet, nam hem de koningin af en vermorzelde die tussen zijn vingers.

‘Dá’s gemeen!’ riep Johannes verontwaardigd. ‘Waarom doe je dat?’

‘Omdat ze te oud is. Wie niet nuttig meer is, heeft geen recht meer om te leven, zo is dat bij de bijen. We zullen dit volk een jonge sterke koningin geven, waar de bijen heel blij mee zijn.’

‘Maar die arme ouwe koningin!’

‘Niks arme. Die gaat naar de hemel.’

‘Bijen gaan niet naar de hemel.’

‘Zul jij weten! Naar ’t bijenhemeltje gaan ze, als ze hier goed hun best gedaan hebben. Daar staat het vol met de mooiste bloemen en altijd schijnt er de zon en ze mogen maar vliegen van de ene bloem naar de andere en snoepen van de honing en dag aan dag gonzen en zingen tot lof van de lieve Heer. Geloof je ’t niet? Hè, wat ben je toch wreed! Jij denkt maar: dood is dood! Maar de lieve Heer is beter dan jij, jochie, die gunt die arme bijen nog wat!’

Daar kon Johannes niets op zeggen, want van de goedheid van de lieve Heer was hij diep overtuigd. Meneer was een heiden, maar deze keer zou hij wel eens gelijk kunnen hebben.

Ze gingen door met het werk en geen half uur later ver-

keerde het volk dat geen koningin meer had, in de grootste onrust. De bijen liepen gehaast de hele kast over en vlogen wild heen en weer om de koningin te zoeken. Meneer klopte zacht tegen de achterwand. Het volk bracht een huilende toon voort.

‘Hoor, ze hebben verdriet!’ zei meneer. ‘Nu is het tijd om ze blij te maken.’

En toen haalde hij met Johannes een koningin uit een klein kweekkastje, blies die met een wolkje rook in de grote kast en kijk, even later was de rust teruggekeerd. De bijen zochten niet meer, ze stonden tevreden met hun vleugels waaierend voor het vlieggat of vlogen al weer uit om honing.

Toen kwam moeder de koffie brengen, de snorrekop voor meneer en een kopje kinderkoffie voor Johannes. Ze gingen in de schaduw van de stal zitten en moeder stond ongeduldig te wachten tot ze klaar waren, want meneer plaagde haar natuurlijk weer en daar hield ze niet van. Toen kroop een bij uit Johannes’ kleren en stak hem in de nek. Hij wou gaan schreeuwen, maar bedacht zich nog.

‘Verdarrie!’ riep Johannes. En nog een keer: ‘Verrdarrie!’ ‘Jongen!’ schrok moeder, ‘zeg toch niet zo’n lelijk woord!’ Maar meneer moedigde aan: ‘Toe maar, Johannes, nog een keer! Helpt het al?’

Ja, het scheen werkelijk te helpen. Het gloeide wel erg, maar de pijn was te dragen.

‘U bederft de jongen,’ zei moeder. ‘U weet toch wel, dat wij dat niet van hem willen horen?’

Toen zei meneer iets, dat Johannes niet verstond en waar hij zelf hard om lachen moest, maar waar moeder een vuurrode kleur van kreeg.

'U bent een schaamteloos mens,' zei ze boos en Johannes zag, dat ze tranen in haar ogen had. Ze keerde zich om en liep weg zonder op de kopjes te wachten, met haastige stappen en het hoofd in de nek. Ze keken haar samen na.

'Nou is ze kwaad,' zei meneer.

'Ja, en dat is jouw schuld!' foeterde Johannes. 'Lelijkerd, dat mag je niet doen. Je moest eens weten, hoe lief ze is!' 'O, maar dat weet ik wel,' verzekerde meneer. 'Dat weet ik best. Weet je wat, we zullen 't weer goed gaan maken. Kom maar, dan gaan we samen naar haar toe om 't weer af te zoenen.'

Maar in huis was moeder niet te vinden. Meneer riep en Johannes riep, maar ze kregen geen antwoord. Ze gingen naar meneers kamer, maar daar was ze ook niet. Toen ze buiten kwamen, stond ze de stoep te dweilen. Hand in hand bleven ze voor haar staan. Tegen haar wil moest ze lachen om de twee zondaars.

'Moeder,' zei Johannes, 'wees maar niet boos, ik zal dat woord niet meer zeggen.'

'Ik ben op jou niet boos, hoor schat,' zei ze en gaf hem een zoen.

'Op mij dan?' vroeg meneer. En toen ze geen antwoord gaf: 'Ik zal 't ook nooit meer doen. Ik heb er ook zo'n spijt van.'

'Dat zal wel,' antwoordde moeder. 'U hebt geloof ik nog nooit ergens spijt van gehad.'

'Daar kon je wel eens gelijk aan hebben!' lachte meneer. 'Daar streef ik tenminste naar, om nooit ergens spijt van te hebben.'

Hij kwam dicht voor haar staan.

‘Maar als ik nu eens één keer spijt heb,’ zei hij, ‘krijg ik dan ook een zoen?’

‘Ga weg,’ zei ze. ‘Ik waarschuw ul Dit loopt niet goed af. Denk toch om het kind!’

Maar meneer greep haar vast en wist haar met veel moeite een zoen op haar mond te drukken. Ze uitte gesmoorde kreten en toen ze weer los was, greep ze de natte dweil en sloeg hem daarmee in het gezicht. Hij kwam weer op haar af, maar ze pakte snel de emmer en voor hij zich bergen kon, kreeg hij de hele inhoud over zich uitgestort. Toen smeed ze hem de lege emmer voor de voeten, sprong naar binnen en sloeg de deur met een harde slag dicht.

Johannes had in het begin het stoeipartijtje lachend aangezien, maar nu stond het huilen hem nader.

‘Nou is ze weer boos!’ riep hij. ‘En dat is weer jouw schuld! Wat ben je toch een . . . een ongeluk!’

Meneer stond met zijn zakdoek zijn gezicht af te drogen en lachte. Het water droop van zijn pak.

‘Ze is niet boos,’ beweerde hij. ‘Ze doet maar zo. Jij kent de vrouwen nog niet, mannetje!’

‘Moeder is geen vrouw,’ zei Johannes. ‘Moeder is moeder.’ ‘Natuurlijk,’ antwoordde meneer. Daar stond hij even over na te denken. Toen stroopte hij snel zijn natte werkpak af en daar stond hij droog en netjes, alsof er niets was gebeurd. Alleen op zijn boord zaten een paar vlekken. Hij wierp het pak over de waslijn, haalde een emmer water uit de pomp, stroopte zijn mouwen op en dweilde de stoep verder af. Daarna zette hij de lege emmer voor de deur, legde de dweil netjes opgevouwen op de rand en zei: ‘Ziezo, nou heeft je moeder toch geen reden meer om boos te zijn, vind je wel?’

Dat was Johannes met hem eens. En toen gingen ze weer

broederlijk de tuin in om hun werk bij de bijen af te maken. Johannes hield raampjes vast en stopte de pijp voor meneer en gaf hem het mes aan en hij kreeg ook weer een steek in zijn gezwollen hand, maar hij zei niet meer verdarrie en hij huilde ook niet. Hij beet alleen maar zijn tanden stijf op elkaar, tot de pijn over was. Toen holde hij naar de schuur met een wolk bijen achter zich aan om een rolletje draad te halen en als beloning kreeg hij een stukje honing in de raat, dat hij tussen de struiken opsmulde, want daar kwamen geen bijen. Meneer kwam bij hem en at ook honing. Johannes at met kleine hapjes en genoot iedere druppel. Hij kende niets dat zo lekker was en hij dacht erover, wat hij doen zou, als hij zo rijk was als meneer. Dan zou hij iedere dag honing eten: 's morgens honing op beschuit en geen naar stijf roggebrood meer. En 's middags geen bonensoep zoals nu, die je in de keel bleef steken, maar honingsoep, hè ja! Als die er was tenminste.

'Je wordt langzamerhand een volleerde imker,' prees meneer. 'Als ik doodga, zou je best de boel van mij kunnen overnemen. Alleen, dat je nou niet roken kunt.' 'Dat kan ik best,' zei Johannes. 'Maar ik mag het immers niet?'

'Kun jij het?' vroeg meneer. 'Heb jij het dan wel eens gedaan?'

Hij had een sigaar uit zijn koker genomen en stak die op. De blauwe rook dreef langs Johannes' hoofd en geurde heerlijk. Nee, hij had het nog nooit gedaan, maar wat was daar nou aan? Je zoog en je blies en dat was alles.

'Proberen?' vroeg meneer en hij hield Johannes de koker voor.

Toen nam Johannes, met vingers die een beetje beefden

van spanning een grote sigaar, en hij stoorde zich niet aan een geheimzinnige angst, die zijn hart aan het bonzen bracht, want hij wilde zo graag een volleerde imker zijn. Meneer sneed het puntje voor hem af en gaf hem vuur. Toen bond hij hem touwtjes om zijn broekspijpen. Dat moest altijd, zei hij. Als een jongeman voor het eerst een sigaar rookte, moesten er touwtjes om zijn broek.

Johannes rookte met aandacht. De smaak was niet zo lekker als de geur, een beetje bitter, maar dat moest hij er maar voor over hebben. Hij trok en dampte en probeerde zijn rook op de bijen en ze trokken er voor terug, net zo goed als voor de rook van meneer.

Nu was hij dus klaar voor imker! Hij moest er van zuchten, dat hij al zo groot was. Het was alleen jammer, dat hij nu een beetje draaierig werd. Het was ook, alsof hij droomde: alsof hij zich zelf zag staan met de sigaar voorzichtig tussen duim en wijsvinger. Hij moest nog eens heel diep zuchten. En toen verslikte hij zich in een mond vol rook en hoestte, dat het zweet hem uitbrak. Wat stond meneer nu te lachen? Rookte hij niet goed? Hij deed een paar stevige trekken en ging er bij staan leunen tegen de rand van de bijenstal. Hij keek de rookwolken na, die omhoogkringelden naar de hemel, naar de zon, die op en neer danste aan de lucht.

'Wat . . . wat doet . . . doet de zon toch raar!' wilde Johannes zeggen, maar hij kwam er niet uit, want meneer, die pas nog vlak bij hem stond, was nu heel ver en klein geworden, klein als een kabouter en hij sloeg daar in de verte met zijn handen op zijn knieën en riep: 'Johannes, wat rook je goed, je bent een volleerde imker!' En plotseling zweefde hij snel naderbij en werd groter en groter, zodat Johannes zijn ogen dichtkneep en wel wilde weg-

kruipen van angst. Toen hij ze weer opendeed, stond meneer als een bloem op een stengel heen en weer te zwaaien en de bomen zwaaiden mee en de aarde golfde. En ineens wist Johannes, wat dit alles betekende: De wereld was bezig te vergaan! En meneer Van der Haghen, die spotter, stond er nog om te lachen ook!

Maar Johannes werd bang, hij wilde naar huis, naar moeder! Hij liet zijn sigaar vallen en wankelde weg, tussen de zwaaiende bomen en de dansende wolken door, over de golvende wereld, die hem ophief en weer deed neerzinken, zodat hij de klink van de deur niet pakken kon. Maar eindelijk had hij hem dan toch en stond op de drempel en de kamer wankelde met de hele wereld mee. Maar in die chaos zag Johannes een blauwe stof met witte bloemetjes, het schort van moeder, en hij stortte zich kreunend in die richting. Moeder ving hem op, hij voelde haar armen om zich heen en was gerust. Ze konden nog net bij de gootsteen komen en moeder steunde zijn hoofd met haar lieve koele handen en toen alles voorbij was en Johannes naakt en rillend in de keuken stond, begreep hij waarom die touwtjes nodig waren. Toen begreep hij alles, maar hij was te ziek om zich kwaad te maken. Alles was hem onverschillig, meneer en het imkerschap en zelfs het vergaan van de wereld. Hij zag de bedsteedeuren opengaan en had maar één wens meer: dáár te liggen, tussen die blanke lakens, met zijn bonzend hoofd in het zachte kussen.

Toen moeder hem gewassen had en schoon goed aantrokken, tilde ze hem als een klein kindje er in. Hij hoorde nog, dat ze buiten te keer ging tegen meneer Van der Haghen, maar het kon hem niet schelen. Hij sliep

uren achtereen en werd wakker van honger. Moeder bracht hem boterhammen op bed.

‘Is vader al thuis?’ vroeg hij.

‘Nee,’ zei moeder, ‘die komt pas laat vanavond. Waarom vraag je dat?’

‘Vertel het maar niet aan vader, dat ik gerookt heb,’ zei hij. ‘Anders is hij misschien zo kwaad.’

‘Goed,’ zei ze. ‘Laten we hem dat maar besparen. Vertel dan dat andere ook maar niet, van die emmer water en zo. Want dan maakt vader ruzie met meneer en dan moeten we hier misschien wel weg. Zou jij hier graag weg willen?’

Johannes kon geen woorden vinden van schrik, dat dit mogelijk zou zijn.

‘Praat dan maar niet over meneer Van der Haghen,’ zei moeder. ‘En ga voortaan maar niet altijd met hem mee. Blijf maar liever bij mij. Die man spaart niemand en hij gaat veel te ver met zijn grappen.’

Goed, dat spraken ze af. Johannes at zijn bordje leeg en legde zich weer te slapen. Toen hij wakker werd was het morgen, en vader liep in zijn hemd in de keuken een psalm te zingen. Dat was bewijs genoeg, dat moeder hem niets verteld had. Johannes stond op en had weer honger en zelfs het roggebrood smaakte hem vandaag lekker.

Buiten scheen de zon alsof er niets was gebeurd, de hele wereld was weer nieuw. En toen meneer Van der Haghen plotseling voor hem stond en een stuk chocola voor zijn neus hield, wie kon toen nog boos op hem zijn? Johannes liep er gauw mee naar moeder en de zusjes, want die waren allemaal dol op chocola. Maar moeder had een heel pak gekregen, veel meer dan Johannes, en ze lachte al

weer tegen meneer. En toen die haar over de wang streek, sloeg ze wel naar hem, maar ze lachte meteen. En toen Johannes als een dankbaar hondje achter meneer aan de tuin inliep, net als vorige dagen, praatte ze niet meer over de afspraak dat hij voortaan bij haar zou blijven.

OP EEN MOOIE ZOMERMIDDAG NAM MENEER VAN DER HAGHEN voor het eerst, achter op de fiets, zijn dochtertje mee. Ze was net zo groot als Johannes, maar meer dan een jaar ouder; ze ging al naar school. Ze had hoge bruine rijglaarsjes aan en fijne zwarte kousen, geen twee recht twee averecht zoals Johannes. Een prachtig jurkje droeg ze, dat in plooiën neerviel, en als ze zich bukte, zag je de witte kant van haar broekje. Twee zwarte vlechten dansten op haar rug en ze had grote bruine ogen, net als meneer. Johannes had nog nooit zo'n mooi meisje gezien en hij werd er verlegen van.

Meneer bracht haar eerst bij moeder.

'Geef die juffrouw een zoen,' zei hij. 'Die heeft als een moeder voor je gezorgd, toen je nog heel klein was. Geef haar maar twee, ook een van mij.'

Dat deed ze. Ze sprong tegen moeder op en liet zich door haar in de armen nemen. En moeder was zo blij, ze had de tranen in de ogen, want ze had het kind al die jaren niet meer gezien. Ze wilde wat lekkers halen, maar ze had er de tijd niet voor, want Lydia sprong op Johannes af, greep hem bij de arm en trok hem mee.

'Jij bent Johannes zeker, hè?' zei ze. 'Paps heeft me van je verteld. O, wat een boertje ben jij, zeg! Maar dat geeft niks, hoor, ik vind je toch wel leuk!'

En ze babbelde maar door, terwijl ze samen de schuur inliepen.

'O zeg, jij hebt konijnen, hè? Laat me je konijnen eens

zien! En kun je ook al roken? Dat zei paps tenminste, maar hij liegt ook wel eens. Ik mocht nooit mee hier naar toe. Mama wou het niet, die wil me altijd bij zich houden. Maar nou is mama uit en nou ben ik stilletjes toch meegegaan. Lekker hè, dat ik hier nou eens ben! Paps is een echte lieverd, maar als we thuiskomen en mama is er weer, dan krijgt hij natuurlijk op zijn kop!

Haar mond stond niet stil. Ze vertelde van thuis, van juf, van de pianoles, van al die dingen uit haar rijke wonderlijke wereld. Ze sjouwden samen alles rond, de boomgaard en de boerderij en de proeftuin. Ze klom in de jonge kerseboom, die meneer zelf gekweekt had en waar niemand van plukken mocht en plukte die helemaal leeg. Ze mocht alles van paps. En toch eindigde de middag met ruzie, maar dat was niet de schuld van Johannes. Ze trokken met een zak vol kersen de tuin in, maakten een huis van takken in een droge sloot en gingen daar vadertje en moedertje in spelen. Tineke was er ook bij. Johannes zei: 'Tineke is ons kind.' Maar Lydia beweerde: 'Ze is de meid.' Goed, Tineke was de meid, ze moest het eten koken. Johannes moest naar zijn werk. Lydia was de mevrouw en ging liggen lezen in het huis. Toen kwam de vader thuis en het eten was klaar: kersen op een rabarberblad. Mevrouw wilde zo beginnen met eten, maar dat mocht niet, er moest eerst gebeden worden. Johannes bad een gebed, zoals hij het iedere dag zijn vader hoorde doen. Hij bad voor 'allen die in hoogheid gezeten zijn' en 'dat wij een stil en gerust leven mogen leiden', en toen pas stond hij de anderen toe om te gaan eten. Toen werd het avond en moesten ze gaan slapen en dat was het begin van de ruzie.

De man beweerde, dat hij bij zijn vrouw moest slapen,

maar mevrouw wilde hem niet bij zich hebben. Ze had door de meid een bed laten opmaken in een andere kamer, dat was zijn plaats. Maar de man vertikte het om daarheen te gaan. Hij smeed zijn vrouw op het bed en legde zich naast haar. Maar zij gooide hem er af en was nog geheel in haar rol – Johannes niet meer. En daar stonden ze toen te schreeuwen tegen elkaar, terwijl Tineke met verschrikte ogen aan de kant stond.

‘Dan wil ik je man niet meer wezen!’ riep Johannes.

‘Best,’ zei ze, ‘dan ben ik je vrouw niet meer! Dat ben ik toch al lang niet meer! Dacht je, dat ik niet wist hoe het staat met jou en de juf? Goed hoor, ga dan maar scheiden, als je niet bang bent voor schandaal! Als je maar weet, dat alles hier van mij is, dat je zonder een cent op straat komt te staan!’

‘Het is mijn huis net zo goed!’ schreeuwde Johannes verontwaardigd.

‘Mocht je willen!’ gilte Lydia. ‘Ben je vergeten, wat je had, toen ik je leerde kennen? Maak toch geen scènes, wat zal de meid wel denken?’

‘Wat kan mij de meid schelen?’

‘Ja, dat zeg je nu! Als je maar met d’r flirten kunt, hè?’

Daar wist Johannes geen antwoord op, want dat vreemde woord begreep hij niet. En toen keken ze op voor een gerucht en daar stonden meneer Van der Hagen en de moeder van Johannes op de kant van de sloot. En meneer lachte dat hij schudde, maar moeder was stil en ernstig.

‘O paps, we spelen zo leuk!’ riep Lydia.

‘Niks van waar!’ schreeuwde Johannes. ‘Die gemene meid wil niet eens bij me slapen! Ik speel niet meer met haar, hoor!’

En daar moest meneer opnieuw van schateren. Maar moeder zei: 'Lieve kinderen, zulke rare spelletjes moet je toch niet doen!' En ze nam ze mee naar binnen en schonk ze een glaasje honinglimonade in en hield ze bezig met verhaaltjes en met gezelligheid.

Bij het afscheid was Lydia de ruzie vergeten, maar Johannes niet. En toen zijn vader hem 's avonds vroeg, hoe hij het dochtertje van meneer vond, maakte hij een goede beurt door te zeggen: 'Die meid? Nee hoor, die is mij veel te vreemd en te werelds.'

Eens had Johannes, terwijl meneer in de tuin bezig was, met de hond gespeeld. Hij had Nimrod laten apporteren en een weggestopte pet laten zoeken. Hij had met hem gestoeid in het gras en daarna liggen uitrusten met zijn hoofd op het zachte hondelijf. En dezelfde hond, die zich als de baarlijke duivel gedroeg wanneer hij de fiets van zijn baas moest bewaken, die met blikkerende tanden en overeind staande haren op ieder afkwam die deze fiets maar wilde aanraken, was heel de middag een wonder van geduld en goedheid geweest. 'Hè,' zei Johannes, toen meneer wilde vertrekken, 'als ik eens zo'n hond had!'

'O,' antwoordde meneer, 'je mag deze wel hebben.'

'Heul' hoorde Johannes. Maar er was toch enige verwachting in zijn ogen.

'Dat meen ik,' verzekerde meneer. 'Zo waar als ik hier sta. Jij mag deze hond hebben, als je wilt. En als je hem hier kunt houden natuurlijk.'

In die laatste woorden zat het addertje, dat voelde Johannes best.

'Wâblief?' vroeg hij, om tijd te winnen.

'Als je hem hier kunt houden. De hond moet zelf willen, anders lukt het toch niet.'

'Maar als ik hem aan een touw bind,' bedacht Johannes.

'Dan bijt hij het touw door.'

'En aan een ketting?'

'Die vreet hij ook door.'

'Heul! Een hond kan toch geen ijzer doorvreten?'

'Deze hond wel.'

'Een ketting zo dik als – als mijn arm?'

'Met gemak. Hij heeft een keer een scheepskabel doorgevreten en toen was hij nog maar een heel jong beestje.'

'Wat is dat, een scheepskabel?'

'Dat is een heel dikke ijzerdraad, waarmee grote schepen vastgelegd worden. Hij beet er af zoals jij van een wortel.'

'Leugens zeker?'

'Nou dat weer! Laat het dan leugens zijn. Wil jij een hond hebben, die altijd aan een ketting ligt?'

'Maar later kan ik hem toch loslaten, als jij weg bent?'

'Nee, want dan loopt hij dadelijk weer naar mij toe. Al houd je hem ook een week vast.'

'En twee weken?'

'Nòg!'

'En honderdduizend weken?'

'Hij smeert hem. Al houd je hem ook honderdduizend jaar vast.'

Ja, als het zo stond . . .

'Heb je een zakdoek bij je?' vroeg meneer.

Johannes had er een, een grote rode zakdoek. Die deed meneer door de halsband van de hond.

'Hou vast,' zei hij.

Johannes hield vast. Hij wond de beide einden van de zakdoek een paar keer om zijn hand, opdat die hem niet

zou ontglippen. De hond zag het met oplettende ogen aan en vond alles goed.

Meneer trok zijn jas aan, de hond kwispelstaartte. Hij ging naar zijn fiets, de hond volgde hem op de hielen.

'Dus als ik hem vast kan houden, mag ik hem hebben?' vroeg Johannes.

'Toegestaan.'

'Roep je hem niet?'

'Ik zal hem niet roepen,' beloofde meneer.

Hij ging op zijn hurken voor de hond zitten.

'Nimrod,' zei hij, 'kijk me aan. Ge zijt jarenlang mijn trouwe dienaar geweest en ik ben u daar dankbaar voor. Ge zijt me gevolgd op al mijn wegen en ook dwars door het veld. Gij hebt de hitte des daags met me verdragen en de kou des nachts, ge hebt lief en leed met me gedeeld. Ge hebt duizend hazen voor mij opgespoord en wagens vol konijnen, houtsnippen en patrijzen. Dat alles hebt ge, mijn vriend, zacht tussen uw witte tanden mij geapporteerd en aan mijn voeten gelegd. En verder, hoe nauw waren onze levens aan elkander verbonden. Ge wist mijn geheimen, ge slipt naast mijn bed, ge waart altijd bij mij als een stille troost, een trouwe kameraad . . .'

Hij wachtte even, zuchtte en schudde verdrietig zijn hoofd. Johannes moest een paar keer slikken om zijn ontroering de baas te blijven. Hij wou zeggen, dat meneer de hond maar moest houden, als hij er zo aan gehecht was, maar Van der Haghen ging verder: 'Luister, Nimrod, deze jongeman met wie ge de middag zo prettig hebt doorgebracht, wil zo gaarne uw meester zijn, dat ik het hem, ook omdat hij mijn beste vriend is, niet weigeren kan. Ik gebied u echter niet om hier te blijven; ik gebied u ook niet om mij te volgen. Ge zijt tot de jaren des on-

derscheids gekomen, ik laat aan u de keuze. Wilt ge deze jongeman verblijden, door voortaan in hem uw meester te zien, het zij zo. Wilt ge mij trouw blijven, het zij zo. In elk geval neem ik afscheid van u. Geef mij uw poot, vaarwel, mijn vriend en metgezell'

Meneer veegde met de rug van zijn hand langs zijn ogen. Daarop zich tot Johannes wendend, vervolgde hij: 'En gij, Johannes Wilhelmus Hiemstra, belooft ge, gesteld, dat dit goede dier uw gezelschap boven het mijne zal verkiezen en daarmede zal betuigen, dat het uw eigendom wil zijn, belooft ge, het dan trouw te zullen verzorgen, niet te slaan of te schoppen, kortom, het als een broeder te behandelen? Wat is daarop uw antwoord?'

'Ja,' zei Johannes plechtig, diep onder de indruk.

'Dat dan alle goede geesten met u beiden mogen zijn,' wenste meneer. Daarna nam hij zijn fiets en sprong erop.

De hond wilde hem nalopen, maar Johannes hield hem tegen. 'Hier blijven,' gebood hij. 'Hier, hoor! Ik ben nu je baas!'

En warempel, de hond ging weer zitten, al bleven zijn ogen de baas volgen. Die keek niet meer om en toen hij tussen de struiken verdween, nam de hond plotseling zo'n vervaarlijke sprong, dat Johannes ondersteboven getrokken werd. Willem Alberts, de arbeider, die de hele vertoning op enige afstand met een grijns had gevolgd, schoot toe om te helpen, maar Johannes weerde hem af. Eerlijk was eerlijk, alleen moest hij de hond kunnen vasthouden. En werkelijk kreeg hij het dier tot bedaren en kon er mee in het gras gaan zitten. Hij streelde het om het af te leiden, gaf het allerlei lieve namen en zijn hart bonsde van vreugde, want de hond deed geen po-

ging om zich los te rukken, hij liep alleen wat zenuwachtig heen en weer en jankte soms zacht.

Toen klonk van de straatweg een kort en schrill gefluit en op datzelfde oogenblik was de hond niet meer te houden. Hij rukte Johannes mee en sleepte hem over het tuinpad. Het kind hield vast, met beide handen, en zette zich schrap achter de graspollen en in de kuilen van het pad. De hond werd nijdig, zette zijn haren op en gromde met ontblote tanden, maar Johannes liet niet los. Hij was niet bang voor het dier, waarmee hij zo heerlijk had gespeeld. Het beet hem niet, het dreigde alleen. Toen dat niet hielp, verdubbelde het zijn pogingen om weg te komen, tot van de straatweg nog eens het schelle gefluit van meneer Van der Haghen klonk. Dat gefluit maakte zowel Johannes razend als de hond. Het was tegen de afspraak, het was een gemene schending van een belofte. Ze huilten allebei, van woede en verlangen. De hond beet nu toch naar de handen van zijn tegenstander, Johannes sloeg hem met zijn kleine vuist. Ze worstelden, ze rolden over de grond, maar de hond won. Hij sleepte Johannes naar de vonder, kreeg hem met veel moeite tegen de helling op en toen hij hem eenmaal op het vlakke hout had, gleeed het kind zonder veel weerstand achter hem aan.

Midden op de brug voelde Johannes zijn benen van de plank gaan. Hij moest zich vastgrijpen om niet in het water te vallen. De hond rukte zich los en ging er met de zakdoek van door. En Johannes krabbelde huilend overeind en strompelde naar huis, buiten zich zelf van woede en verontwaardiging. Zijn kleren waren vuil en gescheurd, zijn handen bloedden, zijn lichaam was nat

van zweet, maar om dat alles hilde hij niet; alleen, omdat hij zo gemeen bedrogen was.

Het duurde lang, voor moeder hem gekalmeerd had. Ze bracht hem naar bed en hij sliep spoedig in, maar schrok telkens wakker. 's Nachts lag hij te schreeuwen en was zo onrustig, dat moeder bij hem ging liggen. Tegen haar lichaam gedrukt viel hij in een rustige slaap.

De volgende dag kwam meneer Van der Hagen, toen Johannes achter het huis bezig was om van bakstenen een huisje te bouwen. Hij stond plagerig op een afstand met de rode zakdoek te wapperen, maar Johannes deed alsof hij hem niet zag. De hond kwam nader om de jongen snuffelend te begroeten, maar Johannes gaf hem een schop, dat het dier jankend wegstootte.

'Maar Johannes,' zei meneer, 'wat is dat nou? Waarom ben je nu zo boos?'

Hij kwam met een allervriendelijkst gezicht op de jongen toe, maar die schreeuwde: 'Ga weg, gemenerd! Ik gooi je dood, hoor, als je dat maar weet!'

En toen meneer toch kwam, smet hij met een zware steen, waarvoor de ander zich nog juist bukken kon. In twee sprongen was meneer toen bij Johannes, greep hem vast en tilde hem in zijn armen op. Maar het kind schreeuwde, sloeg, trapte en beet zo wild, dat hij het haastig weer neerzette. Telkens weer kwam hij terug en probeerde Johannes te benaderen, maar hij kreeg geen kans. Op een afstand stond hij uit te leggen, waarom hij gefloten had: hij had gemeend, dat de hond al lang los zou zijn en hem zou lopen zoeken in de tuin. Maar Johannes begreep wel, dat dit maar een flauw smoesje was en keerde zich met opeengeklemden lippen af. Hij was

van plan om geen woord meer tegen die valse kerel te zeggen, zijn hele leven niet.

Even later, toen hij in de schuur bij de konijnen zat, hoorde hij hem met moeder praten.

‘Er zit karakter in dat jong!’ zei meneer. ‘Dat valt me niet tegen. Maar toch is het goed, dat ik me zo eens met hem bemoei, anders werd hij veel te zoet.’

Maar moeder gaf hem lelijk de wind van voren, zoals zij dat kon. Ze had dit niet van hem verwacht, zei ze. Je mocht een kind niet bedriegen, net zo min als een groot mens, ja nog veel minder.

‘U denkt daar blijkbaar niet aan,’ zei ze. ‘U maakt maar plezier en u vraagt zich nooit af wat de gevolgen kunnen zijn. Dat hebt u nog nooit gedaan en dat zult u ook wel nooit leren. Nee, ga weg, ik ben kwaad op u!’

Toen Johannes weer buiten kwam, liepen ze samen naar hem te zoeken.

‘Johannes,’ zei moeder, ‘wil je het meneer vergeven?’

‘Nee,’ zei de jongen.

‘Dat zal toch moeten,’ zei ze. ‘Als je dat niet doet, zal de Here jou je kwaad ook niet vergeven.’

‘En ik heb er zó’n spijt van,’ beweerde meneer. ‘Ik zit vol met spijt, ik ben er beroerd van.’

‘Je liegt natuurlijk weer,’ zei Johannes.

‘Heus!’ verzekerde meneer. ‘Ik zal nooit meer gemeen doen! En ik zal het goedmaken. Je mag met mij mee op de fiets en dan halen we in de stad voor jou een hond, een jonge hond, net zo mooi als je maar wilt. Ik weet een prachtig nest van vijf jonge honden, daar mag jij de mooiste uitzoeken. Dat zijn jongen van Nimrod.’

En hij legde uit, dat dit veel beter was dan wanneer Johannes Nimrod gekregen had. Een jonge hond zou aan

hem wennen, die zou hij allerlei kunstjes kunnen leren en die zou later net zo min van hem weg willen als Nimrod van zijn baas.

‘Nou, wat zeg je er van?’

‘Je zult wel weer liegen,’ zei Johannes weer. Maar zijn ogen glansden van hoop.

‘Nee,’ verzekerde moeder, ‘dit meent meneer stellig. Kom maar, dan zal ik je verkleeden.’

Toen gaf Johannes toe. Hij kreeg zijn mooie pakje aan en zijn nieuwe witte pet op met het glimmende zwarte klepje alsof het zondag was, en op de step, leunend tegen de rug van meneer, in de geur van diens sigarenrook, reed hij mee naar de stad. Daar bracht meneer hem in een huis bij een andere meneer en daar waren de hondjes. Ze waren nog heel jong en toen hij een van die mollige hulpbehoevende beestjes in zijn armen had, vergaf hij meneer Van der Haghen alles. Maar toch was er iets veranderd. Hij overwoog voortaan met een zeker wantrouwen elk woord dat meneer tegen hem zei en vereerde hem niet meer zo onbegrensd.

OP EEN KOUDE WINTERAVOND, EEN JAAR OF VIER NADAT Egbert en Antje op Klarenbeek gekomen waren, kwam Jan Braaks bij hen binnenvallen, toen ze juist aan de maaltijd zouden gaan. Egbert had hem in lang niet gezien, hun wegen vielen nu eenmaal niet meer samen. Jan zag er mager en onverzorgd uit en de punten van zijn snor, in lang niet bijgeknipt, hingen mistroostig langs zijn mondhoeken.

Egbert en Antje zaten tegenover elkaar, Tineke zat in de kinderstoel tussen hen in, Johannes had zijn plaats naast zijn moeder. Ze hadden gekheid gemaakt en het plezier blonk nog in hun ogen, terwijl Jan er zat. Hij had iets met Egbert te bepraten, zei hij, maar kon wel even wachten. Hij ging bescheiden ver van de tafel bij de kachel zitten, buiten de lichtcirkel van de petroleumlamp, nam fatsoenlijk zijn pet af, toen Egbert voorging in gebed, maar wilde niet mee-eten; hij had al wat gehad, zei hij. Antje bracht hem een kop koffie en toen ze de ogen zag waarmee hij naar de tafel keek, toch ook maar een stapeltje boterhammen.

'Een gezonde kerel kan altijd eten,' zei ze. En werkelijk tastte hij toe.

Toen ze weer naar haar plaats ging, achter Egbert langs, kon ze niet laten, die even in het oor te knijpen: als ze eenmaal bezig was, wist ze van geen ophouden. Hij greep naar haar hand, maar ze ontglipte hem met een lach.

Toen ze ging zitten, zei ze, alsof het zijn schuld was: 'Malle vent, wat moet Jan Braaks wel van ons denken?' 'Ik?' vroeg Jan. 'Ik weet immers wel, dat jullie het goed hebben samen?'

En zo bleek Jan ook nu nog te zijn: Er was geen onderwerp, of hij wist het te benutten als uitgangspunt voor zijn theorieën.

'Ja-ja,' zei hij, 'dàt is nu eens een genot, dat we net zo goed hebben als de kapitalisten, het geluk van man en vrouw. Als ze konden, ontroofden ze ons ook dat nog en ze hebben het vroeger wel geprobeerd, naar ik eens in een stuk van Domela Nieuwenhuis gelezen heb. Voor de Franse revolutie bestond het recht van de eerste nacht, zo noemden ze dat. Dan nam zo'n rijke schoft van een landheer de bruid van een van zijn onderhorigen, vóór die jongen zelf haar kreeg. Maar die tijden zijn voorbij, dat hebben we tenminste gewonnen. De vrouwen van de kapitalisten mogen mooier en beter gekleed gaan dan de onze, zonder die kleren zijn ze zeker niet beter en niet mooier ook, veronderstel ik, tenminste, zolang onze vrouwen jong zijn, want ze worden heel wat eerder oud. Die van mij is nou goed dertig jaar, maar je kunt het al best aan haar zien, hoeveel werk en hoeveel zorgen zij de baas heeft moeten worden. Man, man, als wij arbeiders onze vrouwen niet hadden! De vrouw is het enige genot in ons leven, daarom genieten we er ook meer van dan de rijken en daarom hebben we ook meer kinderen. En daarin ligt onze toekomst! Ik houd van mijn kinderen nog meer dan van mijn vrouw. We zullen het misschien niet klaarspelen om te krijgen wat ons toekomt, maar zij zullen de rode vaan van ons overnemen en – let eens op mijn woorden – zij veroveren eens de macht!'

En hij zou misschien nog lang zo doorgegaan zijn, als Antje hem niet in de rede gevallen was en naar de gezondheid van zijn vrouw gevraagd had. Toen bleek ook het doel van Jans komst. Zijn vrouw was in verwachting van de vijfde en overigens was alles goed, maar ze vermagerde nu zienderogen, omdat ze het eten uit haar mond spaarde om het aan de kinderen te geven, en de slaap werd haar ontroofd door de zorg, hoe ze de winter moesten doorkomen. Want Jan was zonder werk. Zijn baas, De Weerdt, had hem ontslagen, zogenaamd omdat hij zijn werk niet goed deed, maar in werkelijkheid omdat hij het voor een jongere arbeider opgenomen had, die juist als Egbert vroeger zonder vorm van proces de laan uitgestuurd werd. Hij wou geen opruier meer in dienst, had hij tegen de klerk gezegd. Tegen Jan zelf waagde hij dat niet. Zo ver was het nu toch wel gekomen, dat er met een georganiseerde arbeider wel wat voorzichtigheid werd betracht. Dat Jan er al die jaren had kunnen blijven, had hij ook alleen te danken aan de angst van zijn baas voor de rode bond . . .

Een paar weken had Jan toen nog werk gevonden in de ontginning bij een boer, die hem heide liet spitten voor tachtig centen per dag, maar nadat de vorst had doorgezeten, was dat ook afgelopen. Met sneeuwruimen en baanvegen had hij daarna nog soms een paar dubbeltjes verdiend en nu wist hij niet meer waar hij het zoeken moest. Hij had het altijd vertikt om te bedelen, maar het zou er nog haast van moeten komen. Hij zou het maar zeggen: een week lang hadden ze niet veel meer gegeten dan aardappels, die ze kochten op de pof. Nou ging dat sinds een paar dagen ook niet meer, nou haalde Jan de schillen hier en daar, zogenaamd voor de geit, en die

kookten ze. En voor zich zelf ging dat nog, maar van zijn vrouw en kinderen kon hij het niet langer aanzien. Als er niet gauw verandering kwam, dan werd het stelen of bedelen, maar het eerste nog het liefst.

‘En daarom,’ zei Jan, en hij draaide zijn pet verlegen rond, ‘daarom ben ik hier maar eens naar toe gestapt. Ik had hier al lang eens heen gewild en nu is het er dan van gekomen. Jij bent ook wel eens zonder werk geweest, Egbert, je weet wat het is. Je moet me goed begrijpen, ik loop ook bij jou niet te schooien, jullie zult het geld ook wel nodig hebben. Maar je mocht eens een kans ergens voor me weten. Ik hoop dat je me niet kwalijk neemt dat ik het vraag ...

Ze waren er stil van. Bij deze nood leek hun overvloed haast een misdaad.

‘Kwalijk nemen?’ zei Egbert met een harde stem, ‘één ding neem ik je kwalijk, Jan: dat je niet eerder bent gekomen! Lelijke hardkop, ik ken jou wel! Je geeft veel af op de trots van de kapitalisten, maar je bent zelf geen haar beter, je hebt het hart ook veel te hoog. Ben je dan vergeten, dat we vaker ons brood gedeeld hebben?’

Bij die herinnering moest hij zijn ontroering wegslikken. Om die te overwinnen foeterde hij door: ‘Moet jij je gezin schillen laten vreten, terwijl hier nog brood is en een varken in de balken, ongeluk die je bent! Ik meende dat jij wel zou weten, wat kameraadschap betekende. Moet ik het soms kunnen ruiken, als je me nodig hebt? ... Nou dan, dan kun je er toch ronduit mee voor de draad komen, zonder van kwalijk nemen te praten?’

Toen had hij zijn kalmte herwonnen en hij werd zich vaag bewust, dat hij eigenlijk zich zelf zat uit te foeteren. Hij was zo volledig opgegaan in het geluk van zijn jonge

gezin, dat hij aan de nood van anderen in deze barre wintertijd geen ogenblik gedacht had.

Hij stond op en nam de bijbel.

'We zullen eerst eindigen,' zei hij, 'en dan zullen we je helpen, Jan.'

Hij las de drie en twintigste psalm: 'De Here is mijn herder, mij zal niets ontbreken'. Na het danken klom hij op een stoel, sneed een paar worsten en een stuk spek uit de balken en gaf dat aan Antje. Ze legde alles in de spoormand en pakte die verder vol met wat ze meer kon missen. Egbert stak de stallantaarn aan en ging met Jan naar de schuur. Daar legde hij een zak aardappels in de kruiwagen, een zakje roggemeel, een paar koolrapen en wat turven en reed die toen tot bij de kamerdeur. Toen ze binnenkwamen om de mand te halen, kwam de kleine Johannes op Jan toe en legde met een wat schuwe blik naar zijn vader een paar centen en een dubbeltje in Jans hand.

'Voor jou,' zei hij. Hij had zeker het hele gesprek begrepen, want hij had het geld zonder iets te vragen uit zijn spaarpot gehaald.

Bij deze spontane daad van het kind kon Jan zich niet goedhouden en hij weigerde natuurlijk beslist.

'Doe ons een plezier en neem het aan,' zei Antje. 'Het is goed, dat hij al jong leert om iets voor een ander over te hebben.'

Jan trok zijn zakdoek te voorschijn. Toen viel er een boterham uit zijn zak, die hij daar ingemoffeld had voor zijn gezin.

'Eet hem nou maar op,' zei Egbert. 'Er zit genoeg in de mand, daar ken ik Antje wel voor. En kom dan morgenvroeg om zeven uur de kruiwagen terugbrengen, dan

kun je meteen blijven om bij het boomkappen te helpen. We kunnen nog wel een man gebruiken en Van der Haghen zal het wel goedvinden. Maar je moet me beloven, Jan, pas een beetje op je tong en praat niet over het socialisme, want daar heeft hij een gloeiende hekel aan. Afgesproken?

Zo ver was Egbert nu al, dat hij zelfstandig een arbeider kon aannemen. Jan scheen er bijna van te schrikken, hij beloofde alles en toen hij na veel dankbetuigingen wegging, tikte hij aan zijn pet, voor hij de kruiwagen opnam. Het deed Egbert zeer om die opstandige Jan zo nederig te zien.

Ze waren stil en ernstig die avond, maar erg gelukkig. Ze beseften nog eens goed, hoe dankbaar ze moesten zijn voor Egberts mooie betrekking op Klarenbeek. Als hij los arbeider gebleven was, hadden ze er nu ook zo voor kunnen staan.

Aan wat Jan Braaks van zijn kinderen gezegd had, moest Egbert de volgende dagen nog wel eens denken, als hij zijn ronde maakte door de besneeuwde bossen en stil voor zich heen liep te mijmeren. Hij hield ook van zijn kinderen, natuurlijk, maar meer dan van Antje? Dat was niet te vergelijken, vond hij. Zonder zijn kinderen zou hij zich het leven kunnen voorstellen, zonder Antje niet meer. Als zij hem zou ontvallen – hij huiverde als hij er aandacht – dan kon het met hem, vond hij, het best ook maar afgelopen zijn.

Hoe was zijn leven door haar veranderd! Hij zag nu pas in, hoever hij vroeger in zijn huisje in de Hanegang al op weg was geweest om te vereenzamen en te verdrogen en het vervulde hem met ontsteltenis, als hij zich trachtte

hem na een tijd geen reden meer tot ontevredenheid. voor te stellen, wat er van hem geworden zou zijn, als Antje niet in zijn leven gekomen was. Nu kende hij zich zelf soms niet meer. Er waren krachten in hem losgebrosen die hij bijna vergeten was. Hij was weer een jonge kerel geworden, moedig en veerkrachtig. Wanneer hij 's morgens opgestaan was en het bloed door zijn aderen voelde bruisen, sprong de vreugde over het leven zo sprankelend in hem op, dat hij zingen moest. En omdat hij niet anders kende dan psalmen, zong hij die, dat het daverde door het huis, of ook wel buiten bij de pomp als hij zich daar stond te wassen, en aan de burens stoorde hij zich niet. 'Geloofd zij God met diepst ontzag! Hij overlaadt ons dag aan dag met zijne gunstbewijzen!' En het grootste gunstbewijs, waarvan hij iedere dag mocht genieten, was Antje. Een vrouw uit duizend, had Van der Haghen gezegd. De man had mensenkennis, maar hij had er nog gerust een paar nulletjes achter kunnen zetten, vond Egbert. Zo goed, zo warm, zo rein als zij kon er geen andere vrouw bestaan en soms overstelpte hem het gevoel, dat hij haar niet waard was, vooral als een beeld uit het verleden zich aan hem opdrong. Hij had haar daar niet over gesproken, ofschoon het verlangen er soms was: hij wilde het voor zich zelf niet meer weten. Maar het maakte zijn verering voor haar nog groter. Ze bleef hem boeien. Hij raakte niet op haar uitgekeken. Van de geboorte van Johannes en de twee meisjes die op hem gevolgd waren, had haar gezondheid niets geleden. Haar boezem was wat voller, haar gestalte iets zwaarder geworden, maar daar was ze eerder nog knapper door. Haar ogen hadden nog dezelfde zachte glans en wanneer ze gingen glinsteren, werd heel haar frisse gezicht als met zon overtogen. Antje was mooi en Egbert wist,

dat ook anderen dat dachten. Ze was een vrouw naar wie de mannen graag keken. Omdat ze knap was misschien niet alleen. Ook om de warme vrouwelijkheid die van haar uitstraalde of omdat zij zich zo goed te kleden wist. Egbert merkte wel de verraste of bewonderende blikken van de voorbijgangers, als hij met haar naar de kerk ging, en ze deden hem goed, hij genoot ze als een triomf. Jaloers was hij niet, zijn vertrouwen in Antje was onbegrensd. Hij wist dat ze hem helemaal toebehoorde en dat dit altijd zo blijven zou. Met ieder kind was hun liefde gegroeid.

Natuurlijk waren er ook wel eens wrijvingen. Ze waren zo verschillend van karakter en levensopvatting dat die niet konden uitblijven. Hun meningen stonden soms lijnrecht tegenover elkaar. Ze maakten zich ook wel eens kwaad en liepen een poos te mokken, maar dan hadden ze geen vrede. Het gebeurde dat hij midden op de dag uit het bos naar huis kwam, zijn arm om haar heen sloeg en zei: 'Antje, ik kan mijn werk niet doen, als het niet goed is tussen ons. Zeg me even dat je veel van me houdt.' En dan was het goed. Dan werden ze het ook wel eens. Meestal werd zo'n kleine tijd van verkoeling gevolgd door een paar dagen van jonge verliefdheid, waarin hij voor zijn kinderen maar weinig belangstelling had.

En toch hield hij ook van zijn kinderen. Als Johannes hem een eindje op weg bracht naar zijn werk en hij het zachte en toch stevige knuistje in zijn ruwe hand voelde, of wanneer hij het kind later nakeek, als het naar huis terugdanste, dan vervulde een warme vreugde zijn borst en had hij soms de neiging, om de jongen na te lopen en gek met hem te doen. Hij deed dat niet, hij vond dat niet passend bij zijn positie als vader. Hij was zelf zo

hard en ernstig opgevoed, hij kon aan zijn gevoel niet toegeven; hij voelde dat bijna als lichtzinnig aan. Maar 's avonds verlangde hij er naar om de zachte lipjes van Tincke op zijn stoppelige wang te voelen en haar mollige armpjes om zijn hals, en om de jongste te zien liggen lachen in haar bedje of bij Antje op schoot. In de kleine kring van zijn gezin had hij geen wens meer, dan kon hem de wereld gestolen worden.

Als hem dan nog iets drukte, was het de verantwoordelijkheid voor de opvoeding van de kinderen. Ze waren hem toch maar toevertrouwd als panden van God om op te voeden tot zijn eer en hij twijfelde wel eens, of het daarmee wel de goede kant opging. Ze konden zo druk zijn en zo erg vrijmoedig, vooral tegenover Antje. Ze hielden niet dadelijk op, als zij ze iets verbood; ze praatten maar aan tafel zonder dat hun iets gevraagd werd; ze wilden soms als grote mensen meedoen aan wat er werd verhandeld. Het had vroeger bij hem thuis niet moeten gebeuren! Antje maakte het er zelf naar, die liet te veel van ze toe en ging te vrij met ze om; soms lag ze languit met ze te stoeien op de vloer. Zo moest hij het gezag wel hoog houden, ook voor haar.

Vooral Johannes kwam nu op een leeftijd, dat men er voor moest waken dat hij op het rechte pad bleef. En dat was soms moeilijk genoeg, want hij ging te veel met Van der Haghen om en kwam soms thuis met de gekste verhalen en uitdrukkingen. Die omgang was niet te vermijden: als de jongen meneer niet zocht, dan wel omgekeerd. Maar nu rustte op Egbert de taak om die verkeerde invloed ongedaan te maken. Daarom ook meende hij streng te moeten zijn. Hij liet geen overtreding van de door hem gestelde regels passeren, maar strafte de

kleinste. Hij meende dat aan zijn plicht als vader verschuldigd te zijn. 'Ik wil mijn kinderen met de ogen kunnen sturen,' zei Egbert. En dat bleek geen kunst voor hem, want voor zijn grijze ogen onder de borstelige wenkbrauwen, die hij iedere week moest bijknippen, kropen zelfs ruwe stropers, door hem aangehouden in de bossen, in hun schulp. Wanneer hij die strak op een kind vestigde, verstarde het van vrees en verborg soms het gezicht in de handjes. En wanneer Egbert zich eens werkelijk kwaad maakte en van drift kleine vlammetjes in die ogen begonnen te flikkeren, stokte de kinderen de adem en wisten ze niet hoe gauw ze zich zouden bergen.

'Doe dat toch niet!' zei Antje verwijtend, toen Tineke eens voor die ogen huilend naar haar toevluchtte en het gezichtje in haar schoot verborg. 'De kinderen worden gewoonweg bang voor je!'

'Ik meen het toch niet zo kwaad,' wierp hij tegen.

'Nee,' zei ze, 'dat weet ik wel. Maar jij weet niet, hoe je kijken kunt. Je kent zelf niet de kracht van je ogen. Hu, als ik je niet beter kende, zou ik er zelf bang voor worden. Soms word ik het toch een beetje. Dan denk ik wel eens dat er een vuur in je smeult, dat door je zelfbeheersing nog nooit naar buiten uitgeslagen is.'

'Wie weet!' lachte hij zorgeloos en zag toe, hoe ze het kind op haar schoot nam en het vertroetelde. Was dat nu wel goed, nadat hij het pas had bestraft?

'Wees maar niet bang, hoor lieverdje,' troostte Antje. 'Vader is lief, vader houdt veel van je. Geef pappa maar een zoentje en zeg maar, dat je 't niet meer zult doen.'

Het meisje gehoorzaamde. Even, met een tuitje van haar lipjes, raakte zij Egberts wang aan en prevelde haar belofte. Maar hij voelde de weerstand in het kleine mol-

lige lijfje, toen hij haar in zijn armen nam om te knuffelen en plagend zijn stekelige snor tegen haar halsje duwde. Toen hij haar losliet, kroop ze weer gauw, met een schichtige blik naar haar vader aan wie alles ruw en hard was, bij moeder op schoot.

Hij lachte er om. In zijn hart was hij eigenlijk een beetje trots op zijn vaderlijk gezag en hij vond, dat het maar zo blijven moest. Als Antje niet oppaste, zouden de kinderen voordat ze veel groter waren over haar heenlopen. Goed dat hij er de wind dan onder had om daar een stokje voor te steken.

DE VERIHOUDING TUSSEN EGBERT EN VAN DER HAGHEN LIET weinig te wensen over, nadat ze de grenzen hadden leren kennen die ze beiden in acht hadden te nemen. Zolang ze over het werk spraken of wat daarmee verband hield, begrepen ze elkaar en hadden waardering voor elkaars capaciteiten, Egbert voor de enorme kennis van zijn meester, de ander voor het inzicht en de werkkraft van zijn ondergeschikte.

Daarnaast hadden ze elkaar weinig te zeggen en ze waagden het maar zelden om zich met elkaars persoonlijk leven te bemoeien, omdat de atmosfeer dan dadelijk gevaarlijk geladen werd. Egbert had niets dan minachting voor de lichtzinnige levensopvatting van zijn baas en kon op de zijne geen critiek verdragen. Werd hij door een spottende opmerking tot spreken gedwongen, dan nam hij in zijn drift geen blad voor de mond. Dat had in het eerste jaar tot een paar onverkwikkelijke uitbarstingen geleid; daarna hield Van der Haghen rekening met het steile, kort aangebonden karakter van de ketterjager, zoals hij Egbert soms gekscherend noemde en Egbert vermeed zorgvuldig elk gesprek, dat tot nieuwe onaangenaamheden aanleiding kon geven. Ze hadden ontzag voor elkaar en draaiden om elkaar heen als twee honden die waakzaam elkaar ontwijken, omdat ze elkaars krachten kennen. Maar daarbij was Van der Haghens houding zelden vrij van iets plagerigs, dat Egbert soms onrustig maakte en de oorzaak was dat hij zich

nooit helemaal veilig voelde, als meneer in de buurt was. De man kon spotten met woorden, maar ook met zijn ogen. Iets tartends was daar dan in, iets als van leed-vermaak.

‘Alsof hij mij stiekem iets afgenomen heeft,’ dacht Egbert eens, ‘en er op wacht, dat ik het ontdekken zal.’

Hij deed alsof hij het niet zag en raakte er ten slotte aan gewend. De man was nu eenmaal niet wijzer. Hij had van die kinderachtige dingen; zo kon hij als een kwa-jongen bezig zijn om een van de arbeiders er tussen te nemen en het scheen hem niets te kunnen schelen, of het werk er door verwaarloosd werd. Vooral op Jan Braaks had hij het gemunt, van de eerste dag af dat die voor hem werkte. Hij kon overigens tevreden over hem zijn: Jan deed zijn best en bleek bijzondere kwaliteiten als tuinman te hebben. Daarom liet Egbert al het werk in de proeftuin en de warmoezerij voor zijn rekening komen en toen er een aardappelproefveld werd aangelegd, gaf hij in overleg met meneer Van der Hagen hem de leiding daarvan. Dat bezorgde Jan naast het werk een uitgebreide administratie van soorten pootgoed, toegediende kunstmeststoffen, vatbaarheid voor ziekten en opbrengst, maar hij hield dat allemaal nauwkeurig bij. Jan was niet de eerste de beste, dat bleek in deze jaren. Hij kon met de pen omgaan. Niet voor niets was hij secretaris-penningmeester van de vereniging ‘Werkmansbloei’ en geregeld medewerker van het strijdblad ‘De voorvechter’. In de laatste strenge winter had hij naam gemaakt door zijn felle stukken tegen het werk van de opgerichte steuncomité’s voor werklozen.

‘Men geeft uit zelfbehoud,’ schreef Jan, ‘om de hongeraars koest te houden en de rest van zijn geld in zijn bezit

te kunnen houden.' En toen de giften aan de comité's door dit geschrijf belangrijk terugliepen, schreef hij: 'Des te beter! De tegenstellingen moeten verscherpt worden, opdat onze leiders gehoorzame volgelingen krijgen, die weten dat van ons en van niemand anders iets te verwachten is. Geen fooien willen we, maar recht. De kapitalisten eten toch ook, als ze door de kou niet kunnen werken? Dat moet voor ons ook vanzelf spreken. De aarde voedt ons allen, maar zij eigenen zich alles toe en geven ons te weinig om te leven en te veel om te sterven.'

Heel wat werkgevers zouden een arbeider die zulk een opruiende taal durfde gebruiken ontslagen hebben, maar daar was bij Van der Haghen geen gevaar voor. Hij werd er zelfs niet kwaad om, het scheen hem niet te hinderen; hij kon er smakelijk om lachen. Maar wanneer het duiveltje van de spotzucht bij hem los was, had Jan geen leven in de tuin. Dan was Van der Haghen geen manier te kinderachtig, om hem er tussen te nemen.

Eens beklaagde Jan zich hierover met tranen in de ogen, toen hij in de keuken een kop koffie zat te drinken, maar Egbert hield zich wijselijk afzijdig.

'Je moet je zelf maar met hem redden,' zei die. 'Je bent er oud en wijs genoeg voor. Bijt maar eens een keer flink van je af en spaar hem maar niet, dat heeft mij ook geholpen.'

'Daar zou Jan het nog veel erger mee maken,' meende Antje. 'Neem hem maar zoals hij is en trek je er maar niets van aan, dat is beter, Jan. Je hebt er in ieder geval een goeie baas aan, die je een best loon betaalt en die jou geen honger zal laten lijden. Voor zich zelf heeft hij een ongelukkig leven en daar moet hij zich overheen

werken. Als je dat bedenkt, zul je hem beter kunnen verdragen.'

'Maar hij behandelt mij als een kwajongen!' riep Jan. 'Juist,' zei Egbert, 'dat hindert jou natuurlijk het meest, dat hij jou niet ernstig neemt. En dat is maar goed ook, vader, want als alles ernstig genomen werd wat jij durft te zeggen en te schrijven en als je alles moest verantwoorden, dan zou je raar staan te kijken.'

'Ik bedoel, da-dat het hem net gelijk is, wat hij zegt!' riep Jan, stotterend van verontwaardiging. 'Hij randt mijn beginselen aan, die mij heilig zijn!'

'Juist daarom bespot hij ze, omdat ze jou heilig zijn,' antwoordde Antje. 'Hij heeft niets meer dat hem heilig is. Hij heeft zijn geloof verloren en daar is hij niet gerust op. Nou probeert hij een anders geloof of overtuiging ook neer te halen.'

'Als hij maar niet zo'n misbruik maakte van zijn positie,' foeterde Jan. 'Hij weet veel te goed, dat wij afhankelijk van hem zijn. Ik zou mijn mooie werk niet graag meer missen, daar heb ik heel wat voor over...'

'O nee,' verdedigde Egbert, 'dan ken ik hem beter, Jan! Hij zou je nooit ontslaan omdat je je tegen hem verweert, al vloog je hem naar de keel. Zijns-gelijken maakt hij net zo goed bespottelijk, dat heb ik wel eens gemerkt als hij zijn vrienden meeneemt op de jacht. Nee, de stand maakt voor hem geen verschil.'

'Neem jij nou alles voortaan ook maar niet zo ernstig,' raadde Antje aan. 'Probeer maar eens met hem mee te lachen en vooral, geloof niet dadelijk alles wat hij zegt.'

Maar dat was nu juist iets ergs moeilijks voor die goeie naïeve Jan en daardoor vloog hij er telkens weer in. Een paar dagen na dit gesprek riep Van der Haghen hem

uit de tuin en nam hem mee naar de stal van de boerderij, waar een koe op kalven stond.

'Je wilt hier zeker wel even helpen, nu de boer op het land is?' vroeg hij ernstig.

'O ja zeker, meneer!' Jan was altijd blij, als hij iemand een dienst kon bewijzen.

Toen zette Van der Haghen hem naast de koe en gaf hem de kwast van de staart in de hand.

'Hou die tussen de schoften, zodat de staart precies boven de ruggestreng blijft,' zei hij. 'Dan liggen uterus en vagina in één rechte lijn en dan kalft ze lichter. Het is een kostbaar exemplaar, dit dier, ik zou het graag behouden.'

En daar stond de gevierde secretaris van 'Werkmansbloei' twee uur aaneen geduldig in de stal die staart vast te houden en de vaars op de hals te kloppen en te troosten. Van der Haghen kwam soms met de boerin of met een van de andere arbeiders om de deur kijken, maar Jan had geen argwaan. Wat wist hij van koeien? Toen het kalf voorspoedig geboren werd, meende hij nog, dat dit aan zijn goede zorgen te danken was. Vijf minuten later, toen Van der Haghen hem roemde tegenover de mensen die het kalf kwamen bewonderen en de boerin zich van pret op de dijen sloeg, wist hij beter en keerde zich met een vloek en een rood hoofd af om naar de tuin terug te keren.

'Wat een stommerd!' riep de boerin. 'Hoe is het mogelijk, dat zo'n vent zich zo'n onzin laat wijsmaken!'

'Zou jou niet gebeuren, hè?' zei Van der Haghen vriendelijk.

'Mij niet, hoor!' lachte ze. 'Daar zou ik toch zelf bij zijn!' 'Vind ik ook,' zei hij waardierend. 'Daar ben jij te verstandig voor. Ik weet ook wel bij wie ik het wagen kan

en bij wie niet. Zo'n socialist is nou eenmaal niet wijzer!' Twee maanden later kreeg hij zijn kans. Op een namiddag, toen hij langs de boerderij kwam, nodigde de boerin hem binnen voor een kop thee. Die had ze speciaal voor hem gezet, bij de boeren werd niet anders dan koffie gedronken. Toen bekende ze hem in een vertrouwelijk gesprek, dat ze zijn hulp nodig had. Het was bekend, dat hij veel verstand van geneeskrachtige kruiden had en dikwijls iemand daarmee had geholpen. Daar waren sterke verhalen van in omloop. Nu had ze al wekenlang zo'n verschrikkelijke last van netelroos, maar Antje van hiernaast had haar hoop gegeven, dat meneer er misschien wat op wist, iets van kruidenthee of zo. Of ze al een dokter geraadpleegd had, vroeg Van der Hagen.

'O nee,' riep ze, 'geen dokter aan mijn lijf, daar moet ik niets van hebben!'

Ze was een preutse vrouw van even in de dertig. Ze had geen kinderen. Het viel haar al moeilijk genoeg om dit allemaal te vertellen, ze kleurde tot in haar hals. Maar hij scheen dat niet te zien. Ze moest hem nauwkeurig vertellen hoe die roos er uitzag en waar die zich bevond. Toen hij dat wist, noemde hij het gordelroos en een zeer hardnekkige. Hij dacht diep na en bladerde in een boekje, dat hij uit zijn binnenzak haalde.

'Schenk me nog een kop thee in,' zei hij. 'Ik ken weinig mensen die zulke lekkere thee zetten als jij.'

Terwijl ze dat deed, sprak hij over de kruiden. Hij zou veel meer mensen kunnen genezen, zei hij, als ze zich maar nauwkeuriger wilden houden aan wat hij voorschreef.

'Maar hoe gaat het, vrouw Vos,' praatte hij, 'de mensen

zijn niet allemaal zoals jij en ik, ze zijn dom en eigenwijs. Ze horen maar half wat er gezegd wordt, en dan menen ze 't wel te weten. De kruidenkunde is een prachtige wetenschap, maar je moet er voorzichtig mee zijn. Heb je Albert van Veen nog gekend, die oude arbeider, die een jaar of wat geleden gestorven is? Die kwam een paar dagen voor zijn dood bij me, hij had last van zijn ingewanden, die functioneerden veel te snel. Het was nogal erg, daarom raadde ik hem een krachtige thee van vlierbast aan en ik legde er nog de nadruk op, dat hij die bast vooral moest snijden van beneden naar boven en het liefst bij het opgaan van de zon. Je weet misschien hoe dat is met vlierbast: in de richting waarin je snijdt, zo werkt die. En wat doet die sufferd? Die snijdt precies verkeerd: van boven naar beneden en met zonsondergang. Drie dagen later was hij dood na een verschrikkelijk lijden, je kunt je dat voorstellen... De familie heeft mij dat toen erg kwalijk genomen, maar zeg jij nou eens, vrouw Vos: was dat mijn schuld? De kerel had immers niet gedaan, wat ik gezegd had!

Ze beaamde het en verwonderde zich. Dat het ook zo precies kwam met die dingen!

Hij staarde weemoedig voor zich uit.

'Ja,' zei hij, 'en toch heb ik er nog dikwijls last van. Dan komt die arme kerel met het broodmes in de hand voor me staan en verwijt me, dat ik zelf die bast niet even voor hem gesneden heb.'

Hij zuchtte en schudde het hoofd. Ze troostte hem met nog een kop thee. Hij had haar thee zo geroemd.

'Daarom ben ik nu erg voorzichtig geworden,' vertelde hij. 'Ik geef Jan en alleman geen raad meer. Alleen nog enkele verstandige mensen van wie ik zeker weet, dat

ze precies doen wat ik zeg. Er moeten niet nog meer ongelukken komen.'

'Die zou u met mij niet krijgen,' zei ze.

Hij bromde wat en slurpte van zijn thee.

'Zou u er iets op weten?' vroeg ze.

'Wat?' antwoordde hij. 'O, die roos, hè? Ja, dat is tamelijk eenvoudig. *Achillea millefolium* of *tussilago farfara*, die zijn beide heel goed.'

'Wat is dat voor spul?'

'Dat zijn twee geneeskrachtige plantjes die hier in overvloed groeien,' onderwees hij. 'Duizendblad en klein hoefblad noemen jullie ze.'

'Moet ik daar thee van zetten?'

'Om de drommel niet,' schrok hij. 'Dit zit uitwendig, het moet ook uitwendig genezen worden!'

'O, er op leggen dan zeker, of een zalf van maken?'

'Ook niet. Als je die plantjes plukt, verzuren de sappen. Die prikkelen de huid en maken de kwaal nog erger.'

Hij sprak langzaam, als met tegenzin. Hij vond haar misschien niet verstandig genoeg. Daarom drong ze aan: 'Hoe moet het dan? U kunt het me gerust zeggen, meneer, ik zal er me precies aan houden, dat beloof ik u.'

'Nou, luister dan,' zei hij, plotseling besloten. 'Je moet die plantjes met de zieke plaatsen van je huid in aanraking brengen zonder ze te plukken. Je doet dat 's middags tegen twaalf uur. Als de zon op het hoogst staat, is de genezende werking het grootst. Het best is op een donderdag en een oneven datum . . .'

'Maar hoe kan dat, zonder ze te plukken?' vroeg ze.

'Ook een vraag!' zei hij. 'Je gaat er in liggen natuurlijk, je rolt je er in om. Wat denk je, waarom de paarden soms rollen in de wei? Van speelsheid? Wie de kruiden kent,

weet beter: om de horzelbeten te genezen. De dieren cureren zich zelf. Een hond die pijn in zijn buik heeft vreet hier een grasje en daar een blaadje en zijn instinct doet hem feilloos kiezen. Wij zijn te ver van de natuur afgedwaald.'

'Maar dat kan ik toch niet doen!' viel ze hem in de rede en ze kleurde al bij de gedachte.

'Je hoeft het ook niet in de wei te doen,' zei hij ongeduldig, terwijl hij opstond. 'Op een open plek in het sparrenbosje achter de boomgaard staat het vol met die planten. Daar is het stil, daar ziet je niemand. Nou, bedankt voor de thee.'

'Maar ik weet niet, welke plek u bedoelt,' zei ze zenuwachtig. 'Er zijn zoveel open plekken. En die plantjes ken ik ook niet.'

'Als je vlug bent, kan ik het je nog net wijzen,' bood hij aan, terwijl hij op zijn horloge keek. 'Over een kwartier moet ik in de stad zijn voor een vergadering.'

Hij liep met haar mee en wees haar een plaats aan die ingesloten was door dichte jonge sparren. Hij toonde haar ook het duizendblad, dat er werkelijk volop groeide. Ze stond er peinzend rond te zien.

'Morgen is het donderdag,' zei ze.

'Ja,' zei hij strak, 'de elfde. Maar beloof me nou één ding, vrouw Vos, haal nou geen gekke dingen uit van afplukken of thee zetten. Ik wil er niet de schuld van hebben, als jij over een poosje vol met zweren loopt. Houd je je aan mijn advies, dan ben je binnen drie dagen van je kwaal verlost.'

Hij keek weer op zijn horloge.

'Dus tegen twaalf uur?' vroeg ze.

'Ja,' zei hij. 'Kwart voor twaalf. De zon mag niet over het hoogtepunt heen zijn.'

Hij liep weg en liet haar alleen met haar gedachten. Hij wist dat ze hem niet ontgaan zou. De volgende morgen bracht hij zijn geweer mee en zocht, nadat hij een poos in de tuin gewerkt had, een stel kerels uit, om als drijvers met hem op jacht te gaan. Hij gebodde ze, zwijgend achter hem aan te lopen het sparrenbos in. Daar wees hij ze de plaatsen, waar ze post moesten vatten.

'Je kruipt weg onder een spar en verroert je niet,' zei hij. 'Als je mijn fluit hoort, drijf je snel op in de richting van de proeftuin en jullie, de buitensten, loopt als de wind om en past op, dat het wild niet kan ontsnappen in de richting van de boerderij. En je geeft geen kik, wat er ook gebeurt en wie je ook ziet. De eerste die ik hoor of die zich vertoont schiet ik voor zijn kop.'

'Waar gaat het om, meneer?' vroeg er een.

'Edelwild,' zei Van der Haghen.

Het woord was genoeg om de kerels het hart te doen bonzen. Edelwild!

'Is de jacht open?' vroeg er een.

'Op dit soort altijd,' zei Van der Haghen. 'Naar je plaats en bekken dicht.'

De kerels zaten een half uur te wachten. Toen zagen ze de boerin door de boomgaard wandelen en met schichtige blikken in het sparrenbos verdwijnen. Niet veel later klonk de fluit. De drijvers sprongen op en braken door de takken in de richting die meneer hun had aangeduid. De buitensten renden de boomgaard in. Die zagen een witte schim uit het bos komen en op hun geschreeuw snel weer verdwijnen: de boerin, haar snel bijeengeraapte kleren in een bundel onder de arm. Edelwild! De mannen

begrepen hun taak en dreven met een ijver als nimmer voor een ree aan de dag gelegd. Van der Haghen kon op zijn gemak naar huis wandelen; de brede gracht aan de ene, de drijvers in de open boomgaard aan de andere kant dwongen de vrouw om de hele bosakker in de lengte door te ijlen en toen hij bij het huis zijn fiets nam, kwam ze voor de verbaasde ogen van Jan Braaks kermend de proeftuin doorrennen, recht op de deur van de Hiemstra's aan, één kledingstuk inderhaast aangeschoten, de andere voor haar lijf gedrukt. Of ze wilde of niet, ze moest voorbij de plaats waar hij hoofdschuddend de onschuldige stond te spelen. En ze deed het, met afgewend hoofd, en stortte zich naar binnen door de deur, die Antje, op het gekerm toegesneld, al voor haar geopend had. Maar door het raampje zond ze geen tien seconden later een vloed van verwijten naar zijn hoofd.

Hij lachte niet. Hij lachte nooit, nadat hij zo iets had uitgehaald, hij scheen er zelf niet van te genieten. Maar de hele buurt wist er natuurlijk nog diezelfde dag van en waar de vrouw zich vertoonde, werd haar gevraagd hoe het met haar huidziekte stond. Ze was van plan om Vander Haghen haar leven lang niet meer aan te kijken en stuurde haar houten klaas van een man op hem af om hem rekenschap te vragen. Maar die keerde overtuigd van meneers onschuld terug. Hoe had meneer kunnen weten dat ze diezelfde dag al zijn raad zou opvolgen en dat hij daar dus beter niet jagen kon? Hij was trouwens het hele geval al vergeten, zo'n man had zoveel aan zijn hoofd! En toen de boerin na een week merkte, dat ze als door een wonder plotseling van haar kwaal genezen was, verdween ook wel haar wrok. Van der Haghens naam als kruidkundige leed er dus niet onder. Hij kwam nadien nog

dikwijls de heerlijke thee van de boerin genieten en toen ze tegen de winter in verwachting bleek te zijn, waren er mensen die meenden dat ook dit aan hem te danken zou wezen. Maar daarover heeft Klaas hem nooit aangesproken.

Van der Haghen bleek ook zijn ernstige, zelfs zijn plechtige dagen te hebben. Hij kwam op een vrijdagmorgen in het late voorjaar, toen Jan Braaks een paar jaar in zijn dienst was, met een grote oranjestrik op zijn borst op Klarenbeek, liet alle arbeiders en de bewoners van beide huizen bij elkaar roepen en toen ze samengekomen waren bij de grote stoep van het huis, wapperde de vlag aan zijn stok op het grasveld, eigenhandig door meneer gehesen. Hij deelde mee, dat er in Den Haag een prinses was geboren en hield een vurige rede op de koningin en het oranjesthuis, dat nu niet meer direct met uitsterven werd bedreigd. Er waren arbeiders die de tranen in de ogen hadden toen meneer zo roerend daarover sprak, en vrouw Vos, die zelf bijna zo ver was dat ze moeder zou worden, snikte in haar schort. Allen riepen driemaal hoera en Egbert zette daarna het Wilhelmus in. Toen kreeg Johannes de strik van meneer op zijn borst gespeld en meneer ging onder de mannen met de fles rond. Oranjebitter was het en ze dronken, 'als symbool van onze eenheid' zoals meneer het uitdrukte, allen uit hetzelfde glas. Maar toen hij bij Jan Braaks kwam, weigerde die. 'Ben je geheelonthouder geworden?' vroeg meneer. 'Dat niet,' zei Jan, 'maar nu drink ik geen borrel.' 'Waarom niet?' 'Meneer,' antwoordde Jan, 'dwing mij maar niet om dat

te zeggen. Dat zou niet goed wezen op dit ogenblik. U begrijpt het zo ook wel.'

'Ik begrijp niks,' zei meneer. 'Spreek op as-je-blieft!'
'Nou meneer,' zei Jan, met onzekere blikken naar de gespannen gezichten van de overige mannen, 'kijk es an. Als u het dan wilt, dan zal ik het zeggen, dan is het voor uw verantwoording. Zie es, meneer, als mijn vrouw in het kraambed ligt, dan trekt zich daar geen mens wat van aan, al heeft ze het er ook nog zo moeilijk mee gehad. Waarom dan bij deze vrouw wel? Zijn die mensen meer dan wij omdat ze rijk zijn en in een paleis wonen?'

Een afkeurend gemompel ging onder de arbeiders op, maar Van der Haghen bezwoer het met zijn ogen.

'Dat is klein en bekrompen geklets,' zei hij. 'Heb je dan nooit van het Nederlandse vorstenhuis gehoord en wat dat voor ons land gedaan heeft? Jij moet je schoolgeld weer ophalen. Weet je dan niet, dat we zonder dat vorstenhuis niet eens een vrij en zelfstandig volk zouden zijn?'

'Laten we er maar niet meer over praten,' zei Jan, met een sussend handgebaar. 'Als ik alles zou zeggen wat ik denk, bederf ik hier de dag. En dat wil ik niet.'

'Mensen,' riep Van der Haghen, 'laten we ons deze feestdag door een socialist bederven?'

'Neel!' riepen de arbeiders, tuk op een relletje. 'Natuurlijk niet!' Maar Antje pakte Johannes bij de hand en trok hem mee naar huis. De boerin schommelde met haar mee.

'Je hoort het,' zei Van der Haghen. 'Kom op, als je durft!'

'Goed dan,' zei Jan. 'U zei: het Nederlandse vorstenhuis. Is dit kind dat nu geboren is dan een Nederlands kind? Het heeft een Duitse vader en drie Duitse grootouders. En als je verder teruggaat, zie je, dat het ook nog Frans

en Russisch en Engels bloed heeft. Wat blijft er zo van dat Nederlandse over? Dan kun je toch ook niet meer van een Nederlands vorstenhuis spreken?

‘Heb je dat van je zelf?’ vroeg Van der Haghen. ‘Of hebben anderen je dat voorgekauwd?’

‘Wat komt dat er nou op aan?’ zei Jan. ‘Zegt u maar eens, of ik geen gelijk heb.’

‘Nee,’ antwoordde meneer, ‘je hebt geen gelijk. Je bazelt over dingen, waar je geen grein verstand van hebt. Ras is niet alleen een kwestie van bloed, maar van geest. Onze koningin is Nederlandse in hart en nieren, dat heeft ze in haar woorden en in haar daden getoond.’

En op snijdende toon ging hij door: ‘Weet je wie geen Nederlanders zijn? Jij en je kornuiten. Jullie kan het vaderland geen steek meer schelen. Een arbeider uit Frankrijk of Polen die je nog nooit gezien hebt, is je liever dan je eigen vorstin, die haar leven wijdt ook aan jullie belangen. Je eigen voordeel is je liever dan de vrijheid van je land. Je kletst je leiders na met je lege kop en die verraden desnoods hun eigen volk voor het belang van de internationale. Vuile egoïsten zijn jullie en meer niet. Daar, nou weet je hoe ik over je denk!’

Jan Braaks, bleek en trillend van emotie, wilde nog weer het woord nemen, maar Egbert legde hem de hand op de schouder en drong hem achteruit om hem te beschermen.

‘Meneer,’ zei hij, ‘we kunnen nu zeker wel weer aan het werk gaan?’

‘Nee,’ zei Van der Haghen, ‘we werken niet meer vandaag. Berg het gereedschap maar op en ga naar huis, er is feest in de stad.’

Hij haalde een linnen buidel uit de zak en reikte die Egbert over.

'Hier,' zei hij, 'Hiemstra, geef elk van de arbeiders een rijksdaalder om feest te vieren met hun gezinnen en geef de jongens de helft. Jan Braaks sla je maar over, die kan doorwerken.'

'Goed meneer,' zei Jan, schijnbaar rustig.

'Hoor hem!' tartte de baas. 'Hij houdt zich goed, maar onze lieve Heer hoort hem brommen! Neem het geld nou maar aan, idioot, je kunt het best gebruiken en die vrije dag heb je ook wel graag, want morgen kom je hier; jullie rode 1 Mei-optocht is verboden. Vooruit, verloochen je beginsel nou maar eens een keer.'

'Ik denk er niet aan,' hield Jan koppig vol.

Egbert stak hem toch het geldstuk toe, het nieuwste en meest blinkende dat in de buidel was.

'Vooruit Jan,' trachtte hij vriendelijk te overreden. 'Laat je vrouw en kinderen er geen schade om lijden, die willen ook wel eens een extraatje! Koop ze er dan een stuk kleren voor, maar laat ze 't goed hebben vandaag.'

Maar Jan bleef halsstarrig weigeren, al had hij geen oog van het zilver af.

'Hou maar op,' spotte Van der Haghen, 'die wil nou eenmaal de martelaar spelen! Daar kan hij bij zijn kameraden mee opscheppen en de volgende week bewijst hij in zijn krantje, dat de rode arbeiders bij de andere achtergesteld worden! Dat brengt hem veel meer op dan een rijksdaalder. Hij wordt nog eens partijleider en dan brengt hij ons de revolutie en hij heeft de rijksdaalders voor het opvegen.'

'Meneer!' briepte Jan, 'drijf het niet te ver! Dat is een grove belediging!'

'O ja?' lachte Van der Haghen, 'vertel me dan alleen nog dit: waarom ben jij ook weer socialist?'

'Om te strijden voor recht en gerechtigheid in de maatschappij,' gromde Jan.

'Leugens,' troefde Van der Haghen. 'Omdat je niks hebt, daarom. Omdat je loert op de bezittingen, die anderen door hard werken hebben verdiend. Zodra je zelf bezit had, waarvoor je werken en vechten moest, was jij geen socialist meer.'

'Het is me te min om daar antwoord op te geven,' antwoordde Jan waardig en liep weg.

Van der Haghen wandelde met Egbert mee, toen die de arbeiders enkele aanwijzingen ging geven voor het beëindigen van het werk. Voor het eerst vond Egbert dat prettig. Hij voelde zich dichter bij zijn meester staan dan ooit te voren; eindelijk waren ze het dan toch es eens, in hun liefde voor Oranje hadden ze een zelfde ideaal gevonden. Eigenlijk twijfelde hij er nog een beetje aan, of Van der Haghen wel oprecht geweest was. Het paste niet bij hem om iets of iemand zo bovenmate te vereren. Maar zijn verontwaardiging over Jans woorden was toch echt geweest, al was de manier waarop hij hem bestreden had, beneden peil.

'Was dat nu wel goed van u om die arme Jan zo af te troeven?' vroeg Egbert, toen ze weer op huis aanliepen. 'Het is toch zo'n beste vent, meneer! U zei tegen hem: Je bent socialist, omdat je niks bezit! Dat is toch niet waar! De andere arbeiders dan?'

'Die zijn te stom om er gedachten op na te houden,' antwoordde Van der Haghen. 'Dat weet je toch ook well Werkdieren zijn het en meer niet. Wie ze de kost geeft, die heeft ze. Nu zijn ze 't met ons eens, maar als de rooien nog eens de macht krijgen, lopen ze over.'

'Laat dat zo wezen. Maar ik dan? Ik heb toch ook geen bezit.'

'Wees wijzer!' zei meneer. 'Jij bent rijk! Je hebt je geloof immers en dat is je toch meer waard dan alle schatten van de aarde?'

Egbert keek verrast op en dacht een spottende blik te ontmoeten, maar de grijze ogen keken hem ernstig en vriendelijk aan, zoals hij ze nog niet eerder gezien had. Zijn hart werd er warm van.

'U hebt volkomen gelijk,' gaf hij toe. 'Maar als u dan wel weet hoe kostbaar mijn geloof is, waarom gelooft u dan niet meer?'

'Ik kan het niet,' zei Van der Haghen.

'U wilt niet,' verbeterde Egbert.

'Mogelijk. In ieder geval heb ik geen behoefte aan dat geloof van jou. Maar daarom ben ik niet zonder geloof. Dacht je dat soms?'

'Wat bent u dan van uw geloof?'

'Boer,' zei Van der Haghen.

'Is dat ook al een geloof?' vroeg Egbert verwonderd. 'Natuurlijk, ik gehoorzaam het oudste goddelijke bevel: bebouw de hof. Dat doe ik, met al mijn krachten. Maar van de verboden boom blijf ik ook niet af!'

Hij lachte vrolijk.

Toen vervolgde hij: 'Ik geloof in het leven, het eeuwige leven, dat zich altijd handhaaft en nooit te vernietigen is. Wij leven maar eens, maar het leven gaat door.'

Egbert schudde het hoofd.

'Dat begrijp ik niet,' zei hij. 'Maar om op Jan terug te komen: ik ken hem nou al een kleine dertig jaar en ik voel me verplicht om het voor hem op te nemen, meneer.'

Hij houdt er rare ideeën op na, maar hij is geen egoïst. Hij meent, wat hij zegt.'

'Natuurlijk,' zei Van der Haghen. 'Of liever: hij meent dat hij het meent. Maar dat hij zich vergist, dat zou ik willen bewijzen! Man, daar zou ik wat voor over hebben, om dat te bewijzen!'

Hij zweeg en staarde een poos, diep in gedachten, voor zich uit.

'Wie weet, misschien doet zich de gelegenheid eens voor,' zei hij toen, met een lach die Egbert niet prettig vond. 'Maar je moet me de tijd geven. Schiet nou maar op, ik hoor de soldaten al uitrukken voor de parade met de stafmuziek voorop. Maak dat je er bij komt met je vrouw en kinderen!'

Antje stond al uit te zien, met haar mooie vossenbont om en de oudste twee kinderen op z'n zondags aangekleed. Het jongste kind had ze in de wagen naar de boerin gebracht, die het heerlijk vond om er op te mogen passen. Antje was even ongeduldig als Johannes en Tineke, daarom stuurde Egbert ze vast vooruit en volgde op de fiets. Ze zagen de parade, waarbij ze met de andere mensen door marechaussees in groot tenue op een afstand werden gehouden. Kolonel Banning inspecteerde de troepen, een wapperende witte pluim boven zijn apesnoetje. Ze zwierven door de bevlagde straten, die vol waren met geestdriftige mensen, kochten broodjes en gebak en aten op een bank in het bos bij de hertenkamp.

In de namiddag wilden ze de kerkdienst bijwonen, maar moesten het gebouw verlaten, toen de dominee midden in zijn toespraak was, omdat Tineke haar plasje niet langer kon ophouden. Toen gingen ze maar op de optocht staan wachten en Antje dacht plotseling aan de

vrouw van Jan Braaks en ze wist Egbert te bewegen, haar wat bokkingen en een zak vol apenoten te brengen. Hij was nog niet terug, toen de stoet langs kwam. Achter de muziek en enkele hoge officieren te paard reden de burgemeester, de wethouders, de leden van gedeputeerde staten en die van het feestcomité met hun dames in versierde open landauers. Van der Haghen reed er ook tussen, maar hij had alleen zijn dochttertje bij zich.

Johannes zag haar het eerst.

'Lydia! Lydia!' riep hij.

Ze riep terug en lachte en stak hem een stuk chocola toe. De jongen liet zijn moeder los en rende het rijtuig na, maar een marechaussee greep hem bij zijn matrozenkraag, zodat zijn bloes openscheurde. Antje haastte zich om er bij te komen, want het kind onderwierp zich niet aan de politiemans hand, maar sloeg en trapte driftig van zich af. Van der Haghen was haar voor. Hij had het rijtuig laten stoppen, tilde Johannes op en zette hem naast zijn dochttertje op de kussens. Toen kwam hij terug, nam Tineke op de arm en dwong Antje, ondanks haar protesten, om naast hem plaats te nemen. Hij hield er de hele optocht voor op. De mensen drongen samen en riepen luid hoera, toen de landauer eindelijk verder reed, maar in de volgende rijtuigen staken de mensen de hoofden bij elkaar en lachten niet.

Johannes zat verheerlijkt rond te kijken, tussen Lydia en zijn zusje. Het leek een sprookje om zo door de straten te rijden onder de stil neerhangende vlaggen, tussen de jubelende mensen.

'Fijn, hè moeder?' vroeg hij telkens. Ja, moeder scheen ook wel te genieten, al had ze een erge kleur en al moest ze zich ook nu nog verweren tegen de grapjes van meneer

Van der Haghen, die haar met alle geweld een arm wilde geven en dat tegen haar wil gedaan kreeg toen hij zijn huis naderde, waar mevrouw voor het raam stond. Hij wuifde vrolijk naar haar evenals Lydia, en Antje knikte, maar op dat ogenblik keerde de vrouw zich hooghartig om. Antje zag duidelijk, welk woord haar lippen daarbij vormden: 'Bà!'

'Mams is kwaad!' constateerde Lydia blijmoedig. 'Johannes, proberen, wie er bij die vlag kan?'

'Een gouden ring in een varkenssnuit!' zei Van der Haghen schamper. 'Nee, dàn jij, Antje!' En hij boog zich naar haar toe met zoveel verering in zijn ogen, dat ze zich haastig van hem los trok en in een hoek van het rijtuig met een strak gezicht fier rechtop ging zitten.

Zo zag Egbert haar, toen hij na lang zoeken de stoet voorbij zag gaan.

'Je zat er als de koningin in eigen persoon!' zei hij vrolijk, nadat hij haar ontmoet had op de markt, waar de optocht ontbonden werd. 'Je zag je eigen man niet eens! Je zou warempel een goed figuur maken als de vrouw van een rijke kerel!'

'Hè!' schrok ze, 'wat zeg je toch een nare dingen! Alleen als jij die rijke kerel was, anders zou ik me doodongelukkig voelen!' En zo maar tussen de mensen vlijde ze haar hoofd tegen hem aan.

WAT JOHANNES ZICH UIT ZIJN SCHOOLJAREN HET BEST BLEEF herinneren, was de verveling. Hij verveelde zich bijna van de eerste dag af. Thuis had hij zich zelf met moeders hulp uit de krant en uit de boekjes die meneer Van der Haghen hem gaf, al wat lezen geleerd en het rekenen met eenvoudige getallen was hem bij zijn avonturen in de tuin ongemerkt bijgebracht. Wanneer de bijbelse vertelling, waarnaar hij vol spanning had zitten luisteren, ten einde was, begon voor hem de marteling van het gedwongen stil zitten en het wachten op de andere kinderen, tot ook die klaar zouden zijn met hun rijtje sommen of met het lezen van de bladzij uit hun boek of tot ze de uitleg van de juffrouw eindelijk eens zouden hebben begrepen. En hij mocht er niet uit het raam zitten kijken naar de voorbijrijvende wolken of naar een vogeltje op een tak, hij moest zijn ogen in het boek houden of naar het bord, dat wilde de juffrouw nu eenmaal. Het duurde lang eer hij dat begrepen had, want hij was zo'n heerlijk vrij leven gewend geweest; hij moest er wel drie keer voor in de hoek.

Maar toen wist hij het en paste zich aan. Hij had stiekem achter de rug van de jongen die voor hem zat het boekje uitgelezen, toen de klas ongeveer op de helft was, en hij werd er handig in om toch aldoor te weten waar de klas gebleven was en met een onschuldig gezicht de goede regel te lezen, wanneer hij plotseling een beurt kreeg. Hij tekende een landschap op de achterkant van zijn lei,

als hij klaar was met zijn sommetjes, en hield één oog op de juf om dadelijk keurig recht te zitten, indien ze in zijn richting kwam. Hij luisterde ook naar de uitleg die bij het werk van de tweede klas, die in hetzelfde lokaal zat, gegeven werd, met de ogen huichelachtig braaf op zijn eigen werk zodra de juffrouw zijn kant uitkeek. Soms probeerde hij, zo goed en zo kwaad als dat ging, het werk van die klas ook te maken. Het werd een dagelijks spelletje om te trachten voor een gehoorzame oplettende jongen door te gaan en in het geheim met verboden dingen bezig te zijn.

Natuurlijk liep dat wel eens spaak en Johannes leerde de hoek van het lokaal die als strafhoek gebruikt werd, zo goed kennen, dat hij zich jaren later de figuren, die door de beschadiging van de kalk werden gevormd, nog voor ogen kon halen. Maar eens verloor de juffrouw haar geduld en probeerde een ander tuchtmiddel: ze riep Johannes voor de klas, pakte hem bij zijn oren en trok er stevig aan. Maar ze zag meteen, dat ze ook daardoor niet verder kwam bij dit merkwaardige ventje. Hij kreeg een kleur als vuur en zijn donkere ogen keken fel in die van de juffrouw.

'Schei uit, juffrouw,' zei hij. 'Mijn oren zijn lang genoeg.' Hij had dat niet van zich zelf. Dat had meneer Van der Hagen hem voorgepraat. Die had hem laten beloven, dat hij zich op school nooit en te nimmer zou laten slaan. 'Een flinke jongen neemt dat niet,' had hij gezegd. 'Alleen je vader en je moeder hebben er het recht toe en geen mens anders. Sla maar terug of loop maar weg, dan houden ze er wel mee op. Zo niet, dan vertel het mij maar, dan ga ik er wel eens naar toe. En als ze op school aan je oren trekken, dan zeg je: 'Meester, mijn oren zijn

lang genoeg en als ze langer gemaakt moeten worden, dan zal mijn vader dat wel doen.'

Maar dat laatste behoefde Johannes er niet bij te zeggen, want de juffrouw was al overwonnen. Ze lachte en streelde hem over het haar.

'Ik zal het niet meer doen,' zei ze. 'Vergeef het me maar. Maar je bent ook zo ongehoorzaam, jongen! Beloof me dan, dat je erg goed je best zult doen om voortaan gehoorzaam te zijn. Afgesproken?'

Dat beloofde Johannes graag en hij hield plotseling heel veel van de juffrouw. Voor een goedkeurende blik uit haar ogen zat hij die morgen de helft van de tijd als een standbeeld met de armen stijf over elkaar. Het viel hem echter wel wat tegen, dat ze tijdens het speelkwartier het gebeurde in geuren en kleuren aan de drie meesters stond te vertellen. Hij was dichtbij met een paar kinderen aan het knikkeren en hij zag dat ze alle drie naar hem keken en om hem lachten. Er was een meester bij met een vierkant hoofd en een vetpuist aan zijn kin, die had het meeste plezier. Hij riep Johannes en toen het kind onwillig naderbij gekomen was, vroeg hij: 'Zo, zijn jouw oren lang genoeg? Laat mij eens kijken, die oren.' En meteen pakte hij ze gevoelig beet.

'Blijf er af!' riep Johannes.

'Wát zeg je?' vroeg de meester, terwijl hij heel strenge ogen zette en nog steviger kneep.

Maar Johannes gaf geen antwoord. Alleen schopte hij de meester driftig tegen de schenen, zodat die van schrik losliet. Toen rende hij terug naar de andere jongens, die hem bewonderend stonden aan te kijken. Even scheen het, alsof de meester hem wilde nalopen en Johannes stond klaar om het hek uit te hollen, maar de man kwam

niet. Hij dreigde Johannes alleen maar met de vuist en hij was erg rood, want de andere meesters en de juffrouw lachten hard.

Ook na die dag gelukte het Johannes niet om veel gehoorzamer te zijn, want de verveling was te groot. Maar hij kon toch beter met de juffrouw opschieten. Ze schonk bijzondere aandacht aan hem en toen ze merkte wat de oorzaak was van zijn rusteloze onoplettendheid, liet ze hem zoveel mogelijk zijn gang gaan en gaf hem zelfs voorzover haar tijd het toeliet apart een beetje les. Na een paar weken schoof ze zijn bank tussen de beide klassen in en gaf hem vergunning om zijn krachten op het werk van de tweede klas te proberen, als hij met zijn eigen werk klaar was. Halverwege het leerjaar haalde ze de bovenmeester er bij en met diens toestemming werd Johannes tot de tweede klas bevorderd.

Op die dag ontving hij zijn bijnaam, waarmee hij al zijn schooljaren gezegend bleef. Toen hij glimmend van vreugde en trots op zijn nieuwe plaats zat met de armen over elkaar en de rug tegen de leuning zoals het hoorde, en de bovenmeester hem vroeg wat hij later wilde worden, antwoordde hij zonder aarzelen: 'Professor, meester!' Want hij herinnerde zich, dat meneer Van der Haghen eens tegen zijn moeder gezegd had, dat hij dat wel worden kon.

'Zo-zo!' zei de meester, 'dat is niet mis! Professor! Nou, doe maar goed je best, wie weet of het niet lukt!'

'Professor!' lachten de kinderen. 'Hij wil professor worden! Ha, die professor!'

Er waren erbij, die het moeilijke woord nauwelijks konden uitspreken, maar voortaan noemde niemand hem anders. Het kon hem niet schelen, hij voelde er zich zelfs

door gestreeld. Hij was de knapste van de school en thuis werd hij behoorlijk over het paard getild. Moeder verwen-
de hem met liefkozingen en lekkers. Meneer Van der
Haghen verzekerde hem, dat hij torenhoog boven al
de andere schoolkinderen uitstak. En ofschoon vader er
de nadruk op legde, dat hij niet meer dan zijn plicht had
gedaan met zo goed te leren, hij was toch ook wel trots
op zijn zoon en beloofde hem een nieuwe tekendoos,
als hij het volhield in deze klas en aan het eind van
het jaar naar de derde zou gaan.

Die tekendoos verdiende Johannes met glans en in de
volgende twee jaar bleef hij de beste van de klas. Zijn
onderwijzer van die jaren was een bleke zachtmoedige
jongeman, die dikwijls last had van hoofdpijn na zijn
nachtelijke studies voor een middelbare akte en wie het
werk voor de grote klassen dan bijna te zwaar viel. Maar
hij was een goed paedagoog en wist zich te redden door
een staf van medewerkers van verschillende rang te be-
noemen, die elk verantwoordelijk waren voor de orde en
rust in een kleinere of grotere groep. Johannes hoorde
daar al gauw bij en door zijn overwicht op de andere kin-
deren, zijn scherp verstand en zijn eerezucht bracht hij
het tot de titel van 'ondermeester', waar hij erg trots op
was. Door dit baantje genoot hij meer vrijheid dan een
van de anderen. Hij mocht de boekjes uitdelen, de pot-
loden punten, de jongens aanwijzen die de planten en
de kast moesten verzorgen of de kachel moesten stoken,
hij deed de boodschappen voor de meester en liep soms
heel waardig de rijen langs om het werk van de anderen
te controleren. Door dit alles behoorden deze jaren tot
de prettigste van zijn schoolleven.

Maar daarna was het plotseling uit met zijn triumpfen,

want de meester van de vijfde en zesde klas was de meester met de puist en die scheen het er van het begin af op gezet te hebben om aan te tonen, dat die eigenwijze jongen van de boswachter niets bijzonders was. Wellicht was hij ook die schop tegen zijn schenen nog niet vergeten. Hij was misschien geen slechte man en er waren leerlingen die wel van hem hielden. Vooral voor de kinderen van vooraanstaande burgers, van een ouderling of een lid van het schoolbestuur, kon hij heel aardig zijn. Verder was hij van het soort dat een hekel had aan alles wat intellectueel boven het middelmatige uitstak. Als de les begonnen was, zag hij geen kind meer afzonderlijk, dan zag hij slechts de klas. Hij had zijn boekje en daar hield hij zich aan. Hij kauwde het geestelijk voedsel voor, hij kauwde het tot er geen smaak meer aan was; de klas had maar te slikken. Wanneer een kind de vinger opstak, keek hij bij voorbaat lelijk, want hij hield daar niet van. Alleen de meester had het recht om vragen te stellen. 'Ja, wat wil jij nou weer?'

'Meester, ik heb mijn sommen af. Mag ik de volgende paragraaf maken?'

'Zo, heb jij je sommen af? Heeft de professor nu zijn sommen al af? Dat zal er wel weer fraai uitzien. Kijk eens aan, is dat een vier of een zeven?'

Zijn vingers wreven over de lei en verdoezelden het werk.

'Maak jij dat maar eens over, mannetje, en zorg maar, dat je net zo netjes schrijft als je buurman.'

De jongen zuchtte en deed zijn best, diep over zijn lei gebogen. Maar schrijven was niet zijn kracht, hij was er te haastig en te ongedurig voor. Zijn gedachten waren aldoor zijn hand vooruit. Zo lukte het hem nimmer een goed cijfer te halen, want alle sommen die niet netjes

genoeg geschreven waren, rekende de meester fout. En bij de vette krijtstreep die hij met welbehagen door het werk trok, kwam dan nog soms de vermaning: 'Zie je nu wel, dat je er niets van terecht brengt? Jij bent net een paard op hol, jij moet eerst maar eens leren om kalm te worden. Je dacht hier zeker de klassen ook door te hollen, hè? Dat zal je niet lukken, mannetje!'

Het leven in de school werd erg moeilijk voor Johannes. De verveling kwam in verergerde mate terug. Op halve kracht kon hij met de anderen wel mee, voor de andere helft zocht hij afleiding, en dat lukte wel, want als hij maar rustig bezig leek te zijn, had hij van de meester geen last: die verliet zelden de hoge stoel achter zijn lesenaar. Zo duurde het lang voor het tot een openlijk conflict kwam.

Maar eens, bij de les in natuurlijke historie, liep het mis. De meester hing een plaat voor de klas, nam de lange bamboestok, ging weer zitten en wees een bij aan, die op een bloem zat. Op de rij af moesten de kinderen een vraag beantwoorden.

'Wat is dat voor een beest?'

'Een bij, meester.'

'Goed, een bij. Wat doet die daar?'

'Die zit op een bloem.'

'Juist, op een bloem. Wie volgt, waarom zit die daar op een bloem?'

'Die haalt er honing uit, meester.'

'Heel goed. Wie volgt, en wat nog meer?'

Die vraag was voor Johannes.

'Stuifmeel, meester.'

'Wie volgt. Wat nog meer?'

'Was, meester.'

Heel goed, was. Ja, wat heb jij nou nog, Johannes Hiemstra?

'Meester, het is niet waar.'

'Wat is niet waar, jongen?'

'De bijen halen geen was uit de bloemen, meester.'

'Zo, weet jij het beter. Jongens, de professor weet het beter. Nou, lucht je wijsheid maar eens, als jij het dan zo goed weet: waar halen ze dan die was vandaan?'

'Die zweten ze uit, meester. Ze eten zich vol met honing en dan gaan ze in een tros hangen, dan worden ze heel warm en dan zweten ze was. Dat komt in allemaal kleine schilfertjes tussen de ringen van hun achterlijf vandaan en die schilfertjes plakken ze aan elkaar en zo maken ze er cellen van. En ze halen ook geen honing uit de bloemen, meester! Ze halen er nectar uit en die brengen ze...'

'Ja-ja, genoeg, hoor, genoeg, voor kennisgeving aangenomen. En wacht nu maar liever tot je iets gevraagd wordt. Wij gaan door. Dus, Jan Koops, wat halen de bijen uit de bloemen?'

'Honing en stuifmeel en...'

'Toe maar!'

'En was, meester!'

'Goed zo, zo staat het in het boek. Ja, wat heb jij nu nog, jongen?'

Johannes had wijzer moeten wezen. Hij zat op de tweede bank van voren, veel te dicht bij de stoel van de meester om zonder gevaar tegen hem en zijn boek in verzet te kunnen komen. Maar hij dacht daar niet aan. Hij meende nog dat de meester hem misschien niet goed begrepen had. Hij stond rechtop in zijn bank en riep: 'Meester, het is niet waar. De was, meester...'

'Hou je mond, jij, er wordt je niets gevraagd!'

‘Ja maar, meester . . .’

De stok in de hand van de meester zwaaide om, zwiepte door de lucht en striemde, doordat Johannes zich snel terzijde boog, alleen zijn schouder; daarna kletste die neer op zijn lessenaar. Johannes vloog geschrokken uit zijn bank, bedacht zich even en stapte toen resoluut naar de deur.

‘Wat ga jij doen?’ riep de meester verrast.

‘Ik ga weg,’ zei de jongen met de hand aan de deurknop. ‘Als u mij slaat, dan loop ik weg.’

‘Kom hier!’ schreeuwde de meester en sprong van zijn stoel. Maar Johannes was de buitendeur al uit, toen de meester op de gang kwam kijken. Hij bleef tussen school en huis rondslechteren tot de klok vier had geslagen en vertelde aan niemand wat er gebeurd was, want meneer Van der Haghen was die dag niet op Klarenbeek en Johannes betwijfelde, of zijn gedrag door zijn ouders zou worden goedgekeurd.

De volgende morgen zat hij als gewoonlijk in zijn bank en er heerste een prettige opwinding in de klas om wat er nu met hem gebeuren zou. Johannes had aangekondigd, dat hij weer weg zou lopen als de meester hem opnieuw zou slaan en de andere jongens hadden er weddenschappen om knikkers op afgesloten, of hij dat zou durven. Het viel ze dan ook erg tegen dat de meester deed alsof hij Johannes niet zag, en toen de les beginnen zou, hielden ze het niet langer uit.

‘Meester, meester, de professor is er weer! Ziet meester wel, dat de professor er zit?’

‘Wordt je wat gevraagd?’

‘Nee meester.’

'Zwijg dan! Dacht je, dat ik die schavuit niet gezien had? Kom eens hier, jij!'

Johannes stapte uit zijn bank en kwam bij de lessenaar van de meester staan. Hij was bleek, zijn hoofd bonsde, zijn ingewanden deden pijn van de spanning, maar zijn ogen keken rustig en waakzaam de meester aan.

'Waar kom jij vandaan?'

'Van huis, meester,' zei Johannes en slikte.

'En wat kom je hier doen?'

'Leren, meester.'

'Zo, leren, dat zullen we hopen. En ben je van plan om weer weg te lopen, als ik je nu de draai om de oren geef die je verdiend hebt?'

'Ja meester,' zei Johannes.

Meteen had hij de klap al beet. Hij viel tegen de bank, schreeuwde het uit en wilde het op een lopen zetten naar de deur. Maar ditmaal was de meester hem voor. Die greep hem, schudde hem door elkaar dat het hem duizelde, sloeg hem links en rechts en schopte hem in zijn bank.

'Ziezo,' zei hij hijgend, 'nou zul je die brutale kunsten wel afgeleerd hebben. Kijk voor je, lummel, anders krijg je nog meer!'

Dat laatste was om de wraakzuchtige blikken waarmee het kind hem zat op te nemen. Het huilde niet, het beet de tanden opeen en trachtte met trillende vingers zijn kleren weer wat in orde te brengen. Maar het zat slechts te wachten, tot de meester weer op zijn stoel achter de lessenaar kroop. Toen smet het hem de inktpot naar het hoofd, rende onder luid geschreeuw van de klas het lokaal uit en was opnieuw verdwenen.

Maar buiten brak zijn zelfbeheersing en ergens achter

een schutting moest hij even uithuilen. Toen hinkte hij naar huis, hij voelde nu pas, dat zijn been pijn deed – maakte een omweg door de boomgaard en zag tot zijn vreugde het lichte werkpak van meneer Van der Haghen door de bladeren schemeren.

Fluitend kwam hij de proeftuin in. Meneer, die bij de bijen werkte, keek verwonderd op.

‘Wat doe jij hier?’ vroeg hij. ‘Heb je geen school?’

‘Ik ben hem gesmeerd,’ zei Johannes op onverschillige toon, maar met trillende lippen. ‘De puist heeft me geslagen, gisteren ook al.’

‘Geef me de vijf,’ zei meneer. ‘Je bent een man naar mijn hart!’

Hij rustte niet, voor hij haarfijn wist wat er gebeurd was. Dat de jongen niet overdreef, kon hij constateren aan een bloedend oor en een grote blauwe plek op het dijbeen, waar hij Johannes het broekje voor liet uittrekken.

Hij vloekte en begon haastig zijn werkpak uit te stropen.

‘Heb je hem geraakt met die inktpot?’ vroeg hij.

‘Ik geloof van niet,’ moest Johannes bekennen.

‘Geeft niks,’ zei meneer. ‘Dan zal ik het wel doen. We gaan er samen naar toe. Heb je al gezien, wat er bij huis staat? Nee? Heb je mijn nieuwe auto nog niet gezien? Kom mee dan!’

‘Nee,’ zei Johannes. ‘Dan ziet moeder mij. En dan moet ze alles horen en dan heeft ze verdriet.’

‘Je hebt gelijk,’ antwoordde meneer. ‘Wacht dan voor in de laan op me.’

Johannes stond nauwelijks bij het hek, toen de auto al kwam aansnorren. Een stofwolk vloog op, toen hij knarsend stopte.

‘Stap in,’ nodigde meneer uit.

Het was voor het eerst, dat Johannes in een auto zat. Tot nu toe had hij ze alleen met veel lawaai voorbij zien vliegen en eenmaal had hij op weg naar school mogen meeduwen achter een weigerachtige phänomobile, zo'n ding met drie wielen. Dat was toen al een groot avontuur geweest. En nu zat hij dan in een echte auto, een Adler, die vijftig kilometer per uur kon halen en waar je mee naar Amsterdam kon rijden zonder te stoppen. Dat vertelde meneer Van der Haghen boven het lawaai van de motor uit.

'Wil je regelrecht naar school of met een omweg?' vroeg hij.

'Met een grote omweg,' lachte Johannes.

'In orde,' zei meneer. 'Je hebt ook wel een vrij uurtje verdiend.'

En hij reed de stad door en vlak voor de school langs, maar hij keek er niet eens naar, en toen de velden in. Het was mooi zomerweer en Johannes had het niet koud, maar meneer gaf hem toch een deken om over zijn knieën te leggen en ook een stofbril. Maar die zette Johannes na een poosje weer af, want er was zoveel te kijken; hij wreef liever het zand nu en dan uit zijn ogen. Hij was nog nooit zo ver van huis geweest en zag allerlei vreemde dingen. En op een stille brede weg mocht hij ook een eindje achter het stuur en het ging warempel al aardig goed. Meneer beweerde, dat hij het in een dag zou leren en dat het veel gemakkelijker was dan fietsen.

'Ik wou, dat ik later ook een auto kreeg,' zuchtte Johannes, toen hij weer op zijn eigen plaats schoof.

'Die krijg je,' verzekerde meneer. 'Die verdienen je zelf en anders krijg je hem van mij. Je bent een jongen met karakter, Johan,' - 'Johan' zei hij de laatste tijd - 'en je

laat je niet in een hoek drukken. Blijf wat je bent, aan zulke kerels hebben we behoefte in deze tijd van lauwen en halven en als je je kansen waarneemt, ligt de hele wereld voor je open. Wacht maar! En denk eraan, ik laat je nooit in de steek! Zul je daar goed aan denken?’

Johannes beloofde het.

‘En zul je mij ook nooit in de steek laten?’

‘Natuurlijk niet!’ verzekerde de jongen verontwaardigd. ‘Geef me de hand erop.’

Dat deed Johannes. Toen stopten ze voor een café en gingen zich eerst wassen, want ze waren vuil geworden door de rit. Daarna gingen ze buiten onder een grote lindeboom wat drinken, meneer koffie en toen een borrel en Johannes grenadine.

‘Wat zijn we nu fijn samen uit,’ zei meneer. ‘Dat doen we eens vaker, jong! Je moet ook eens meegaan naar Amsterdam. Zou je dat willen?’

Het kind keek hem verheerlijkt aan.

Meneer schoof zijn stoel dichterbij en legde een arm om hem heen.

‘Hou je een beetje van me?’ vroeg hij.

‘Tuurlijk,’ zei Johannes en likte de laatste druppels uit zijn glas.

‘Zou je mij niet eens één keer een zoen willen geven, hier op mijn wang?’ vroeg meneer.

De jongen schrok en kreeg een kleur, want hij zoende zelfs zijn vader niet meer. Een ogenblik dacht hij, dat meneer hem er tussen wilde nemen, want zo’n flauwe vraag paste niet bij hem. Maar toen hij merkte dat het hem ernst was en de vreemde hunkering in zijn ogen zag, deed hij het. En daarna schoof hij beschaamd een beetje op zij.

‘Wat doe ik gek, hè?’ lachte meneer. ‘Misschien begrijp je later waarom. Nog een glas?’

‘Alstublieft,’ zei Johannes.

‘Zeg maar jij en jou tegen mij,’ stelde meneer voor. ‘Dat zegt Lydeke ook altijd. En vroeger toen je nog klein was deed jij het toch ook?’

Hij riep de herbergier en gaf de bestelling op. Zelf nam hij nog een borrel. Toen stak hij een sigaar op en vroeg: ‘Weet je wel dat wij op elkaar lijken?’

‘Wij?’ zei Johannes verwonderd. ‘Nee.’

‘In de eerste plaats heet ik ook Johan,’ legde meneer uit. ‘En vervolgens, ik heb het ook nooit kunnen verdragen dat ik onrechtvaardig behandeld werd. Ik heb me nooit ongestraft door iemand laten slaan, zelfs door mijn eigen vader niet. Vertel me eens, sloeg die puistekop je met een stok?’

‘Gisteren wel,’ antwoordde Johannes, ‘maar vandaag niet. Maar hij smeed me door het lokaal, man, ik vloog eerst tegen het bord op en toen tegen de bank!’

Van der Hagen dronk in één teug zijn glas leeg en sprong op.

‘Kom mee,’ zei hij, ‘ik krijg er zin in. Hallo, herbergier, zielenverderver, moet je nog geld hebben? Schiet dan op! Wat helpt het me dat ik een auto heb, als ik op jou zo lang moet wachten?’

Hij rekende af en stapte haastig in. Johannes kroop weer naast hem.

‘Waar hebt u zin in?’ vroeg hij nieuwsgierig. Het ‘jij’ wilde nog niet over zijn lippen.

‘Dat zeg je verkeerd,’ zei meneer. ‘Overdoen. Wat hebben we afgesproken?’

‘Waar heb je zin in?’ verbeterde Johannes lachend.

‘Om hard te rijden,’ zei meneer. ‘Zullen we eens kijken, wat er in die wagen zit?’

En hij reed zo hard, dat de bomen hoorbaar voorbijzoefden en een paar boeren scheldend op zij vlogen. Door de dorpen hield hij bijna dezelfde snelheid vol. Paarden steigerden, honden blaften en een kip werd overreden en rolde in een wolk van veren over de weg. Voor Johannes het wist, reden ze de stad in en het schoolplein op. Meneer stopte en trok Johannes mee de gang in.

‘Welke deur?’ vroeg hij.

‘De laatste,’ zei Johannes ongerust. ‘Wat wilt u doen, meneer?’

‘Over,’ zei meneer, met de deurknop al in zijn hand.

‘Wat zegt u?’

‘Je zegt het verkeerd. Overdoen.’

‘Wat ben je van plan?’ verbeterde Johannes.

‘Zul je wel zien,’ antwoordde meneer kort. Hij stak zijn hoofd om de deur en riep: Meester, kom es hier, ik heb een woordje met je te spreken.’

De meester kwam. Toen hij Johannes zag staan, werd hij onzeker. Meneer trok hem op de gang en duwde de deur dicht.

‘Kijk es, meneer,’ zei hij, ‘jij hebt deze jongen vanmorgen flink mishandeld. Je bent een kinderbeul. Hou je stil en laat me uitpraten, je zult het toch niet willen ontkennen, wel? Nou geef ik je de keuze: òf je neemt zelf zo’n portie in ontvangst – en daar mag je je dan bij verdedigen, ofschoon je dat niet hebt verdiend, want dat sta je de kinderen ook niet toe – òf ik klaag je aan bij het gerecht. De bewijzen zijn overtuigend: zijn oor is ingescheurd en op zijn been zit een behoorlijke bloeduitstorting. Als

ik dat aan de politie laat zien, draai je er in. Nou, wat zal 't wezen?’

De onderwijzer begon te beven en stotterde wat.

‘Zeur niet,’ zei Van der Haghen. ‘Kies, lafaard. Niet? Kom maar, Johannes, dan zullen we ons recht zoeken.’

‘Nee, alstublieft, meneer, geen politiel!’ stamelde de onderwijzer.

‘Ga jij dan maar naar binnen, Johannes,’ zei meneer. ‘Je hoeft er niet bij te zijn.’

‘Och meneer,’ smeekte de jongen. ‘Doe het maar niet.’ ‘Verdwijn!’ grauwde meneer, trok de deur open en duwde hem naar binnen.

Johannes werd in het lokaal met gejuich ontvangen. Hij bleef dicht bij de deur staan en zocht steun tegen de muur, want hij had zo'n ellendig gevoel, net als thuis wanneer er een varken moest worden geslacht. Hij hoorde een bons en een schreeuw en weer eens bons en ging op zijn plaats zitten, omdat hij draaijerig werd. Toen zag hij meneer vrolijk wuiven voor het gangraam en even later hoorde hij de auto ronkend weggrijden, maar het duurde nog een hele poos, voor de meester binnenkwam. Johannes durfde haast niet naar hem kijken. Zijn ene oog zat bijna dicht, hij trok met zijn been en drukte zijn zakdoek tegen zijn lip. Hij schreeuwde de kinderen toe dat ze stil moesten zijn en ging met de rug naar ze, toè de kast staan opruimen tot de bel ging. Toen joeg hij de klassen weg en voor ze het schoolplein af waren, reed hij het hek al uit.

ER STOND NIET VER VAN HET HERENHUIS, AAN DE WEG DIE naar het bos voerde, een grote eenzame spar, die de Russische boom genoemd werd, omdat hij geplant zou zijn door een kozakkenhoofdman, die op Klarenbeek gebivakkeerd had, toen hij hier met zijn mannen de Fransen kwam weggagen. Dat vertelden oude mensen en sommigen zeiden erbij, dat de boom pas zou sterven, wanneer het land opnieuw onder vreemde heerschappij zou komen.

Voorlopig scheen daar niet veel kans op te zijn, want de spar had een zeldzame levenskracht. Hoog verhief hij zijn glanzend-groene kroon boven al de bomen in de omtrek en zo volkomen was de schaduw van zijn wijd-uitgespreide takken, dat al het plantaardig leven daaronder onmogelijk was. De stam was door twee mannen nauwelijks te omarmen en de wortels, die half boven de grond uitstaken, waren zo dik, dat de arbeiders er soms op zaten uit te rusten op hete dagen in het schaftuur. Een van die wortels liep als een reuzen-slang dwars over de weg naar de kant van de gracht, maar meneer Van der Hagen wilde niet, dat die afgekappt zou worden en liet ieder jaar aan weerszijden grond aanbrengen, opdat de wagens geen al te grote last van de hindernis zouden ondervinden.

De boom stond in een reuk van geheimzinnigheid, van heiligheid bijna. Hij vormde het doel van zondagmiddagwandelaars; die stonden er bij en staarden omhoog met

het hoofd in de nek, maar ze sneden hun naam in de beuken die op enige afstand stonden, niet in de spar. Ze luisterden naar het zware geruis van de takken, vertelden elkaar het verhaal van de oorsprong van de boom en gingen weer weg.

Johannes had van kleine jongen af ontzag gehad voor de boom. Bij diens geruis als van een branding was hij ingeslapen op ruwe herfstavonden en tussen de wortels hadden hij en zijn zusje gespeeld met scherfjes en steentjes. Nooit had hij er aan gedacht, dat de boom te beklimmen zou zijn. Maar eens viel het hem op, dat een vreemde grote vogel een paar keer per dag op wijde wieden naar de kroon zweefde, daar dichtbij zijn vleugels samenklapte om te gaan zitten en in de groene geheimzinnigheid verdween. Een gevoel van beklemming beving hem, toen hij zich afvroeg of hij zou trachten die hoge donkerheid te bereiken en het nest dat daar zeker moest zijn, – alsof hem iets ernstigs zou kunnen overkomen, wanneer hij het zou wagen. Maar op een woensdagmiddag, toen hij niet wist wat hij anders zou uitvoeren, werd hem de begeerte te machtig. Hij stapelde plaggen tegen de stam, klom daarop, nam een sprong en hing aan de onderste tak. Snel werkte hij zich daarop en toen bleek het hoger klimmen heel gemakkelijk te gaan. Hij kon van de ene tak op de andere stappen, hij liep als op een natuurlijke ladder naar boven en toen hij uitrustte op een plek waar de takken minder dicht op elkaar stonden, merkte hij dat hij al op de hoogte van het dak was. Een gevoel van triumpf vervulde hem, want hij deed wat nog niemand vóór hem had gedurfd, hij was ergens waar nog geen ander mens zijn voeten had gezet.

Hij klom verder en keek plotseling verbaasd naar boven.

Want de horizontale takken hielden op en in plaats daarvan ontsproten vijf jonge bomen uit de oude stam. Die vormden tezamen een bekervormige ruimte, die op een kamertje leek. Hij perste zich tussen twee stammen door en was in dat kamertje. Nu begreep hij, waarom de top van de boom zo dicht en donker was; vijf kronen stonden in het rond en daartussen lagen de resten van een oud vermolmd wagenwiel. Er was dus toch iemand vóór hem in de boom geweest, maar heel, heel lang geleden. Die had de kop uit de boom gezaagd en dat wiel op de stam bevestigd ten einde ooievaars gelegenheid te geven om te nestelen. Dan had oude Hans Vlot toch gelijk, als hij vertelde dat er vroeger ooievaars in de boom gewoond hadden! Maar de spar wilde hoger en toen waren die vijf koppen er op gegroeid, om het wiel heen en daarna recht naar boven. En toen hadden de ooievaars na enige tijd de boom weer verlaten, want ooievaars willen ruimte om zich heen hebben, die willen de verte zien en ze moeten ook vleugelslag hebben, als ze neerstrijken op hun nest.

Hij bedacht dat allemaal, terwijl hij de oude vermolmde spaken van het wiel wegnam en ze naar beneden wierp. De ijzeren band zat vastgegroeid in de opgaande stammen. Hij voelde zich als een koning zo rijk met deze geweldige ontdekking en maakte dadelijk een plan om het kamertje voor zich zelf in te richten. Die middag en de volgende dagen, zodra hij gelegenheid had om stilletjes weg te glippen, was hij bezig om planken naar boven te sjouwen, plank voor plank op zijn rug gebonden. Daarvan timmerde hij een vloer in zijn kamertje en spijkerde die aan de stammen vast. Een paar keer kwam de grote vogel, een havik of een buizerd, boven hem zitten krijsen,

daarna keerde die niet terug. Hij had zeker zijn plan om in de boom een nest te bouwen, opgegeven.

Johannes nam een bijltje mee naar boven en sloeg de takken af, die het uitzicht belemmerden. Toen zag hij de torens van een paar dorpen op uren afstand over het wijde zonnige land. Hij vond een oud stuk zeildoek op de grote zolder van het huis en rustte niet, voor hij dat boven zijn hoofd tussen de stammen had gespannen. Daarmee was zijn nest volmaakt.

Hier bracht hij voortaan zijn heerlijkste uren door. Hij voelde zich anders worden terwijl hij de boom besteeg en als hij het zich in zijn kamertje gemakkelijk had gemaakt, was hij volkomen gelukkig. Hier hield het gewone leven op met zijn plichten en moeilijkheden, de nare meester bestond niet meer, de last van het schoolleven viel van hem af. Hij was er hoog boven verheven, hij was nu geheel zichzelf. Soms nam hij een boek mee, maar tot lezen kwam hij zelden, hij knutselde wat of zat urenlang naar de hemel te kijken, naar de wolken die opkwamen boven de heide, over hem heenzeilden en neerdaalden bij de torens, en liet zijn gedachten de vrije loop, terwijl hij zich zacht heen en weer voelde wiegen door de wind. Hij leerde aan de val van de schaduwen zien, of het tijd was om te eten en zorgde voor die tijd beneden te zijn. Had hij zich verlaat, dan gaf hij geen antwoord als hij geroepen werd, maar klom snel naar beneden, holde naar binnen en gaf een ontwijkend antwoord, als hem gevraagd werd waar hij gezeten had. Want niemand, niemand, nam hij zich voor, mocht zijn heerlijk huis ooit weten.

Eens, toen hij het zeildoek boven zijn hoofd strakker wilde trekken, viel hij ruggelings van het vloertje, maar

de takken vingen hem op. Hij gleed naar het eind, toen bogen ze door en gaven hem over aan de takken daaronder, die wijder uitgespreid stonden. Die brachten hem ook een beetje lager en lieten hem neerglijden op de ring van takken, die dáár weer onder groeide, maar toen had hij zich al vastgegrepen. Hij kroop hijgend van schrik terug naar de stam en in zijn nest. Toen hij daar tot kalmte zat te komen en een ingescheurde nagel afbeet, drong het tot hem door, hoe wonderlijk mooi de boom zijn leven had gered. Een eik of een beuk zouden hem hebben laten neerbonken van tak op tak of regelrecht tussen de takken door, tot hij met een gebarsten schedel beneden lag. Maar deze lieve goede boom had hem op zijn vele armen opgevangen en zou hem wellicht zorgzaam tot op de grond hebben gedragen.

Hij streefde de ruwe schors en nam zich voor om nog diezelfde dag een potje teer naar boven te brengen en daarmee eindelijk eens de wonden te verzorgen die hij geslagen had toen hij de boom snoeide voor het uitzicht. En toen schoof hij voorzichtig een tak op en probeerde nog eens te voelen, hoe die hem neergelaten had. Hij schoof voort tot de tak neerboog op de tak daaronder, toen greep hij die en daalde, pakte weer een lagere tak en kwam al wiegende langs de uiteinden van de takken naar beneden. Voortaan was dit zijn manier om uit zijn nest te dalen en het ging al spoedig vlugger dan langs de stam. Hij werd er iedere dag handiger in om snel een volgende tak te grijpen en bewoog zich steeds verder langs het eind van de takken voort, tot het na enkele weken was, alsof een wervelwind even de takken op en neer deed slaan en dan plofte Johannes al op zijn voeten en wandelde weg.

Het zoete geheim van zijn verborgen schuilhoek was hem een troost tot in de school. Hij deed ook weer beter zijn best en trachtte botsingen met de meester te vermijden, want als het door zijn schuld was misgegaan, was het, alsof hij er bij zijn dagelijkse overpeinzingen in de boom voor ter verantwoording geroepen werd. Iets van de rust, van de stille blijdschap die daar boven zijn deel werd, bleef hem bij, zodat hij soms zo stil vergenoegd kon zitten glimlachen boven zijn werk dat de meester verwonderd naar hem keek en er onrustig door werd. Want natuurlijk legde hij die glimlach verkeerd uit en was er zeker van dat de bengel weer wat in zijn schild voerde. Daarom bewaakte hij hem wantrouwend en viel tegen hem uit zodra er met enig recht iets op hem aan te merken was. Dan haalde Johannes zijn schouders op, kreeg daarover een nieuwe uitbrander en liet de bui gelaten over zich heengaan. Hij kon bij de meester nu eenmaal geen goed doen, hij had de hoop voorgoed opgegeven. Hun verhouding wijzigde zich: nu was het Johannes die de meester negeerde en de meester die het de jongen steeds lastiger maakte.

Hij besprak dit met zijn moeder op een morgen toen Egbert vroeg het veld in moest en de zusjes nog sliepen. Toen was die grote kwajongen nog even bij haar in bed gekropen en had zijn hart voor haar blootgelegd. Hij begon dit vaker te doen. Het was alsof hij er op lag te wachten dat hij zijn vader hoorde weggaan. Dan kwam hij bij haar en zei: 'Zal ik u nou maar even gezelschap houden, nu de baas er niet is? Anders ligt u daar zo alleen.' En dan nestelde hij zich knus in haar arm, in het donker durfde hij dat nog wel, en ontvouwde zijn toekomstplan-

nen – eerst had hij naar zee gewild, toen had hij auto's willen maken en de laatste tijd liep hij warm voor de vliegerij – en luchtte zijn wijsheid over Zeppelins en Fokker-vliegtuigen.

In zo'n intiem halfuurtje wist Antje hem ook eens aan het praten te krijgen over de school en over de meester. Toen hij zich eenmaal versproken had, kwam alles los wat hij maanden had verzwegen. Antje schrok ervan, want aan de bitterheid waarmee de jongen sprak, merkte ze hoeveel hij geleden had zonder dat zij er iets van hadden gemerkt, en ze begon te vermoeden dat die 'rotschool' zoals hij die noemde, wel eens in verband kon staan met zijn wilde lust in straatavonturen.

Diezelfde avond bracht zij een bezoek aan de bovenmeester en wist na veel praten gedaan te krijgen, dat die zich over Johannes zou ontfermen en hem een plaatsje zou geven in zijn lokaal. Toen ze dat aan de jongen vertelde, vloog hij haar om de hals en kon de tranen van blijdschap niet verbergen. Met de nieuwe meester was hij al gauw de beste vrienden, het schoolgaan werd een vreugde voor hem en van klachten hadden zijn ouders geen last meer.

NIEMAND ZOU OOIT DE MOOIE SCHUILHOEK VAN JOHANNES IN de hoge spar bij het huis gevonden hebben, als hij die niet zelf verraden had. Maar dat kwam doordat hij zoals zo dikwijls zichzelf helemaal vergat.

Er waren een paar nare dagen geweest, want vader en moeder waren kwaad op elkaar. Dat was een enkele keer wel eens vaker gebeurd, maar dan was het zo weer goed. Nu scheen het niet meer goed te kunnen worden. Ze keken elkaar gewoon voorbij, ze zwegen koppig, vader ging weg zonder iets te zeggen en kwam zonder groet weer thuis. Het was om geld, dat had Johannes wel begrepen. Meestal ging het om geld als er iets was. Een hele poos geleden had iemand geld gebracht voor vader, veel geld, twintig gulden. Het was de koopsom voor een partijtje hout, dat die man van vader betrokken had uit het bos. Maar vader was niet thuis en moeder had het geld aangenomen en in haar beurs gedaan met de bedoeling om het vader 's avonds te geven. Maar ze moest juist naar de stad en ze had het geld meegenomen en er een deel van gebruikt. Dat had ze vader niet durven vertellen. Ze had gedacht: Ik maak het volgende week wel in orde, dan leg ik het tekort er van mijn huishoudgeld weer bij. Maar er was zoveel nodig geweest en daardoor was er niet van gekomen. Ze had integendeel het geld langzamerhand helemaal opgemaakt. En nu was dat uitgekomen, want vader had die man ontmoet en hem gevraagd wanneer hij nu eindelijk eens dat hout wilde be-

talen. Toen had moeder alles moeten bekennen. Vader was wit van drift geweest en hij had met de vuist op de tafel geslagen dat de kopjes rinkelden. Hij was tegen moeder te keer gegaan alsof ze een kind was. 'Opmaakster!' had hij geroepen en: 'Je hebt gestolen!' En later: 'Je had met een rijke kerel moeten trouwen, wat deed je een arbeider te nemen? Toen waren de kinderen begonnen te huilen.

Nu lag er een beklemming over heel het gezin. Vader en moeder liepen zwijgend om elkaar heen. Vader bad niet hardop aan tafel, moeder zat met een strak, bleek gezicht en rode ogen en de kinderen slopen door het huis met vreesachtige blikken naar hun ouders en waren zeldzaam zoet, net alsof er iemand zwaar ziek was.

Op de avond van de derde dag was vader na het eten het bos ingegaan zonder een woord te zeggen. Moeder ging de kleintjes naar bed brengen en Johannes zocht zijn toevlucht in de spar. Maar deze keer nam hij zijn zorgen mee. Hij zat in de zon te staren, die bijna op de horizon stond en verlangde groot te zijn, om veel geld te verdienen. Dat zou hij dan allemaal aan moeder geven, maar stilletjes, zodat ze net zo goed het weekloon kreeg. En vader, nou ja, als hij goed en aardig wilde wezen, dan kreeg hij eens een paar sigaren, meer niet, die bullebak! En terwijl hij dat bedacht, zag hij moeder naar buiten komen en de weg naar het bos inslaan. Hij dacht er over om met haar mee te gaan, maar toen zag hij in de verte zijn vader terugkomen. Daarom bleef hij zitten en keek toe, hoe ze elkaar naderden en ten slotte ontmoetten. Daarna kwamen ze samen terug naar huis, twee kleine goud-omrande figuren. Ze liepen los naast elkaar en praatte druk. Het was weer mis, dat zag Johannes wel: vader

maakte zulke drukke gebaren, hij sloeg met de vuist in zijn hand en zijn stem klonk hard en scherp in de stille avond. Johannes beefde. Als vaders stem zo klonk, kon er van alles gebeuren.

‘Als hij moeder slaat,’ dacht hij wraakzuchtig, ‘als hij moeder slaat...’

Maar toen ze nader kwamen, was moeder aan het woord; wat ze zei, kon Johannes niet verstaan, maar hij zag haar nu en dan haar tranen afwissen. Niet ver van de boom bleven ze staan. Johannes boog de takken op zij om ze te zien. Ze stonden tegenover elkaar, vader vroeg wat, moeder antwoordde, haar gezicht was opgeheven naar dat van vader.

‘Hou je dan toch nog zoveel van mij?’ hoorde hij vader vragen. ‘Van die ouwe driftkop?’

En even later: ‘O, ik ben gek op jou, Antje! Ik kan niet zonder jou. Zulke dagen zijn een hel voor mij.’

En daarna omarmden ze elkaar.

Toen wist Johannes van vreugde niet meer wat hij deed, omdat nu aan alle ellende een einde was gekomen. Hij stootte een juichkreet uit, nam een sprong als een eekhoorn, gleeed langs de takken en kwam met een plof naast zijn ouders neer.

Moeder gilte van de schrik en vader riep: ‘Voor de drommel, wat is dat?’

En Johannes wou een heleboel zeggen, maar hij kon er de woorden niet voor vinden, daarom zei hij alleen maar: ‘Ziezo, daar ben ik ook nog!’

‘Zat je in de boom?’ vroeg vader.

‘Al lang?’ vroeg moeder.

‘Ja,’ zei Johannes. ‘Ik heb alles gezien en, en ik ben net zo blij!’

En toen nam hij weer een sprong, want moeder stak haar armen naar hem uit, en vader greep hem ook en ze wisten best, wat hij bedoelde, want ze gaven hem allebei een zoen en vader zei: 'Onze jongen!' Toen keken ze elkaar aan alsof er nooit iets tussen ze geweest was. En daarna wandelden ze stijf gearmd met z'n drieën naar huis, moeder tussen de beide mannen in.

Moeder zette koffie en Johannes mocht opblijven. Er was veel te vertellen, want hij had drie dagen niets kwijt gekund. Toen vertelde hij ook maar alles van zijn nest, want vader was zo aardig, helemaal geen man om bang voor te zijn. Hij wilde vader en moeder de volgende dag mee hebben de boom in. Moeder ook, het kon best, be-
weerde hij.

'En als er oorlog komt,' zei hij, 'en de vijanden komen hier, dan kunnen we er wel met ons hele gezin in, vader! Dáár vinden ze ons nooit! En als we er wat voorraad aan voedsel inbrengen, dan kunnen we het er dagenlang uithouden!'

Later spraken ze over de toekomst en zaten gezellig te overleggen wat Johannes worden moest. Vader kwam ineens met een geweldig plan voor de dag. Hij beloofde dat Johannes als hij wilde het volgend jaar van school mocht om naar het gymnasium te gaan. Dat zou veel geld kosten, maar dat zou er wel komen, zei vader. Hij lachte geheimzinnig alsof hij ook een geheimpje had. Hij zou er trots op wezen, zei hij, wanneer hij als arbeider het zou klaarspelen om zijn jongen dominee te laten worden. En het scheen hem erg tegen te vallen, toen Johannes zei dat hij liever dokter werd, want dominee vond vader blijkbaar het hoogste dat er bestond.

'Nou ja, we praten er wel eens weer over,' zei hij met

een blik naar de klok, en toen stuurde hij Johannes naar bed.

De jongen lag er tevreden te luisteren naar de gewone geluiden van iedere avond: het sluiten van de deuren, het verzorgen van het vuur. Als vader zo diep lachte, zong er een toon in de oude klok, die naast de bedstee hing. Daar was ook weer het hoge kirrende lachje van moeder, dat altijd een teken was, dat ze iemand plagen wilde.

‘Nou zoenen ze elkaar,’ dacht Johannes. ‘Leuk.’

En hij wist, dat hij rustig kon gaan slapen, want alles was weer goed.

IN HET LEVEN VAN JAN BRAAKS WAREN GROTE VERANDERINGEN gekomen. Hij werkte niet meer als arbeider bij Egbert in de tuin, hij was zijn eigen baas geworden. Hij had een tuinbouwbedrijf en reed met de groentewagen naar de stad. Hij had zijn melancholieke hangsnor bijgeknipt tot een korte, agressief vooruitstaande borstel, liep niet meer in een verschoten kiel bij de weg maar droeg een knap pak en hij rookte sigaren in plaats van een pijp. Dat alles had hij aan Van der Haghen te danken en er was nog niemand die er het rechte van begreep. Het was zó gegaan.

In de buurt van Klarenbeek was een kwekerijtje te koop gekomen. De oude Bart Schurink had er zijn leven lang gewoond en hij had er best geboerd; nu had hij zich dicht bij de stad een huisje laten bouwen en daar wilde hij met zijn vrouw gaan rentenieren – kinderen had hij niet. Het bezittinkje werd aan drie zijden ingesloten door terrein van Van der Haghen en men had wel verwacht, dat die het kopen zou. Hij deed het ook en betaalde er een beste prijs voor, want er waren veel liefhebbers, maar in plaats van het bij zijn eigen grond te trekken zoals men meende dat hij doen zou, had hij het Jan Braaks in huur aangeboden.

Jan kwam tegen bedtijd bij Egbert en Antje, op de avond waarop meneer hem bij zich thuis had laten komen om hem daar het voorstel te doen. Hij zag er zo verwilderd uit, dat ze er van schrokken en meenden dat er een on-

geluk gebeurd was. Hij kon niet stil zitten, terwijl hij vertelde. Hij liep heen en weer door de kamer, zwaaide met zijn armen, schudde zijn hoofd en de tranen kwamen hem in de ogen, toen hij de lof zong van meneer: 'Wat een beste kerel! Dàt is nou nog eens een man, die waardering heeft voor je werk en die hart heeft voor zijn minderen, Egbert! En ik heb het aan jou te danken, want jij hebt mij hier voor jaren naar toe gehaald en mij met hem in aanraking gebracht. Ik zal dat nooit vergeten! Daarom kom ik ook het eerst naar jou, om te vragen wat ik doen moet.'

'Ik heb je vroeger wel eens op een andere manier over hem horen praten,' zei Egbert droog.

'Dat heb je,' gaf Jan toe. 'Ik heb het vaak met hem aan de stok gehad, want we staan politiek lijnrecht tegenover elkaar. Maar is dat niet groot, dat hij zich daar niet aan stoort? De meesten van zijn soort kunnen geen goed van ons horen, maar hij weet je te waarderen als mens, los van elk politiek en maatschappelijk verschil. Ik weet nu, dat ik hem vaak verkeerd beoordeeld heb en de laatste tijd is onze verhouding ook veel beter geworden. Hij heeft mij een dag of wat geleden nog zijn verontschuldigen aangeboden, omdat hij, zoals hij zei, vroeger wel eens te ver gegaan is tegenover mij. Je moet het me maar niet kwalijk nemen, Jan, zei hij, ik plaag soms graag een beetje en dan zeg ik wel eens wat te veel, maar dat meen ik niet zo kwaad, dat doe ik alleen maar om de mensen op de proef te stellen. Ik gun ieder graag zijn overtuiging, zei hij, we leven in een vrij land, Jan! Ik hoor het hem nog zeggen.'

En Jan schudde bewogen zijn hoofd, alsof hij over een dierbare gestorvene sprak.

‘Hij heeft je er toch niet tussen willen nemen?’ vroeg Antje ongerust. ‘Je bent zo goedgelovig, Jan! Het zal toch niet een van zijn verregaande grappen kunnen zijn?’

Jan schrok ervan, maar hij sloeg dadelijk die veronderstelling verontwaardigd van zich af.

‘Nee, nee,’ zei hij, ‘dat kan niet, dat kan niet! Ik kon het eerst zelf niet geloven, het viel me als koud water op het lijf! Maar hij heeft me bezworen dat hij het meende, nee, ik twijfel er geen seconde aan. Jij toch ook niet, Antje? Je denkt toch niet, dat hij zo iets zou kunnen doen?’

‘Wat voor reden gaf hij dan op?’ vroeg Egbert.

‘Alsdan hij de grond die hij gekocht heeft, goed bewerkt wil hebben,’ antwoordde Jan. ‘En alsdan hij mij kende als een prima vakman en niemand anders wist wie hij dat mooie spulletje durfde toevertrouwen. Hij wil dat het een moderne kwekerij zal worden, waar de nieuwste inzichten worden toegepast. Jan, zei hij, het mag daar straks voor het Westland niet onderdoen. Dat zei hij.’

‘Maar dat kost een heleboel geld, man!’ wierp Egbert tegen. ‘Jij hebt immers geen cent, om dat te betalen!’

‘Dat hoeft ook niet,’ zei Jan verwonderd. ‘Hij heeft immers geld genoeg! Dat wil hij allemaal bekostigen. Hij wil mij royaal in de spullen zetten: twee duizend gulden wil hij me lenen voor platglas, zaden en gereedschap en om voorlopig van te leven en als ’t niet genoeg is, kan ik nog meer krijgen, alles voor drie en een half procent. Dat is toch billijk, niet? Ik heb daar zo geen verstand van, maar hij zegt zelf, dat het billijk is.’

‘Dat is het zeker,’ gaf Egbert toe. ‘En hoeveel huur moet je betalen?’

‘Zes gulden in de week. Als je rekent, dat hem het hele gedoe op vijf duizend gulden komt . . .’

'Dat is dan zes procent, dà's ook niet veel,' moest Egbert erkennen. Hij verbaasde zich hoe langer hoe meer. 'Zes procent, dat zei meneer ook,' herinnerde Jan zich. 'En als de kas klaar is, moest ik dat ook van de bouwkosten als huur betalen, zei hij. Zei ik dat al? Hij wil ook een kas voor me bouwen!'

'Toe maar!' verwonderde Egbert zich. Hij stond voor een volkomen raadsel. En hij kon het niet laten om zich hardop af te vragen: 'Hoe komt die man toch zo gek?'

Daar beet Jan zich meteen op vast.

'Gek?' vroeg hij. 'Waarom zou hij gek zijn?'

'Om zoveel risico te nemen,' legde Egbert uit. 'Als het mis gaat, heeft hij de strop, want van jou is niks te halen, dat snap je toch wel?'

'Maar daarom hoeft hij niet gek te wezen,' zei Jan strak. 'Waarom zou het mis gaan? Waarom denk je dat? Hij heeft vertrouwen in me. Ik heb mijn werkkraft toch en mijn vakkennis?'

'Ja,' zei Egbert. 'En die mist hij nu voortaan in zijn eigen bedrijf. Hoe moet het hier op het proefveld? Wie krijgen we voor jou weer?'

Ja, dat wist Jan ook niet.

'Maar dat is nou zijn goedheid!' zei hij geestdriftig. 'Hij let er niet op of hij er zelf voordeel van heeft, hij wil me vooruithelpen! O, ik zal dit mijn leven lang niet vergeten!'

Het was een poos stil. Antje schonk met een ernstig, nadenkend gezicht de laatste koffie in. Egbert zag het haar aan, dat ze de zaak niet vertrouwde. Zo ging het hem ook. Hier moest wat achter zitten. Maar wat?

'Zo, zo,' zei Egbert eindelijk. 'Dan zul je dus ook nog eens baas worden, Jan! Pas maar op, dat je niet bij de kapitalisten gaat behoren op den duur.'

Dat had hij niet moeten zeggen. Jan was te nerveus, om die scherts te verdragen.

‘Gun je ’t me soms niet?’ vroeg hij.

‘Natuurlijk, jongen,’ trachtte Egbert te sussen. ‘Waarom zou ik het je niet gunnen? Het is alleen nog zo vreemd voor me: jij je eigen baas!’

‘Nee, ik hoor het wel,’ zei Jan. ‘Je gunt het me niet. In plaats dat je blij bent met me, zie je allerlei bezwaren! Zal ik jou eens wat zeggen? Jij bent jaloers! Jij wilde dat het je zelf aangeboden was. Jij neemt het meneer kwalijk dat hij jou voorbijgegaan is! Dáár, nou weet je hoe ik over je denk!’

Daar was iets van waar. Egbert was jaloers, maar hij wilde dat natuurlijk niet horen. Hij stooft op, Jan hield voet bij stuk. Het begon er op te lijken, dat ze kwaad uit elkaar zouden gaan. Maar Antje redde de situatie.

‘Zijn jullie nou ouwe vrienden?’ vroeg ze. ‘Wees toch wijzer allebei! Egbert gunt het je best, Jan, geloof dat van mij, maar het is voor ons allebei een grote verrassing, dat begriip je toch wel? En je moet toch het vóór en het tegen overwegen?’

‘Goed,’ zei Jan. ‘Neem het me dan maar niet kwalijk, ik ben een beetje van de kook. Zeg me dan maar: moet ik het aannemen of niet? Want daarvoor ben ik hier.’ ‘Als ik je goed gevolgd heb, dan hoef ik dat niet meer te zeggen,’ antwoordde Egbert. ‘Ik merk immers aan alles, dat je in je hart al besloten hebt.’

‘Dat is niet waar,’ verzekerde Jan. ‘Ik zou het wel graag willen, dat spreekt vanzelf. Wat zou het een geluk wezen, als het kon!’

‘Bevalt het je dan niet bij ons in de tuin?’ vroeg Egbert.

‘Best,’ zei Jan. ‘Ik doe mijn werk met plezier, daar niet

van. Maar zie je, de voldoening! Dat loon, dat iedere week weer op is en nooit groot genoeg. Altijd die armoede en dat bezuinigen op dit en op dat. En dan de gedachte, dat een ander iedere dag nog rijker wordt van jouw werk en jouw zweet. Jongen, het zou toch wat wezen, om het eens wat royaler te krijgen en om niemand meer naar de ogen te moeten zien! Maar als jij denkt, dat het niet kan . . . Je hebt er misschien meer kijk op dan ik.' En hij maakte een wanhopig gebaar.

'Dat zeg ik niet,' verbeterde Egbert. 'Ik zou er eens over willen nadenken. Wat zegt je vrouw ervan?'

'Die weet het nog niet,' zei Jan. 'Ik ben regelrecht hier naar toe gekomen. Maar wat ze zeggen zal, weet ik nou al wel. Die is er tegen, die heeft nooit enig vertrouwen in de kapitalisten. En jij bent er ook tegen, Egbert, zeg het nou maar.'

'Ja,' gaf Egbert toe, 'zoals ik het nou zie, wel.'

'Maar waarom dan?' riep Jan met een wanhopig gezicht. 'Geef de reden dan eens op! Kan ik niet werken als de beste? Versta ik mijn vak niet? Waarom zou Bart Schurink het wel kunnen en ik niet?'

'Die had alleen voor zich zelf en voor zijn vrouw te zorgen. Hij had geen zes kinderen tot zijn last zoals jij.'

'Maar die kinderen zijn werkkrachten voor de toekomst,' riep Jan. 'Mijn oudste jongen is net zo oud als die van jou, die steekt al gauw een hand uit.'

'En Bart had geen huur en geen rente op te brengen,' waarschuwde Egbert. 'Jij moet meer dan vierhonderd gulden verdienen, voor je een cent voor je zelf hebt, Jan! Je zou denken je eigen baas te wezen, maar je bent totaal afhankelijk, heb je daar wel aan gedacht? Je zou wel degelijk iemand naar de ogen hebben te zien, veel meer

dan nul! Bij de minste tegenslag zou je je verplichtingen niet kunnen nakomen en zou je de kans kunnen lopen, aan de dijk gezet te worden, ofschoon ik natuurlijk niet wil zeggen, dat meneer dat dadelijk doen zou. Je kunt je nu behoorlijk redden zonder veel zorgen, je hebt het niet ruim, maar je verhongert ook niet, en als de oudste kinderen straks beginnen te verdienen, krijg je het hoe langer hoe beter. Je kijkt misschien hoog op tegen dat baas-zijn, maar je zou een hard bestaan hebben, Jan, en veel slapeloze nachten. Ik heb het goed met je voor, ik voel me verplicht om het je te zeggen.'

Jan zat nu in elkaar gedoken op zijn stoel en moest dit alles toestemmen. Zijn gezicht werd hoe langer hoe verdrietiger. Eindelijk stond hij zuchtend op en stak Egbert de hand toe.

'Ik ga dan maar,' zei hij. 'Je zult wel gelijk hebben: wie als arbeider geboren is, zal ook als arbeider moeten sterven.'

De volgende dagen in de tuin scheen hij Egbert te ontwijken. Van de andere arbeiders hoorde die intussen, dat Jan het aanbod van meneer Van der Haghen had aangenomen. Toen Egbert er hem over aansprak, stemde hij het stijfjes en met een onrustige blik in zijn ogen toe. Egbert was wel zo verstandig om hem niets te verwijten, hij schudde alleen maar bezorgd zijn hoofd. Maar dat was al te veel voor Jan. Hij barstte los: 'Wat heb ik te verliezen? Armer dan nou kan ik moeilijk worden! Ik zou er mijn leven lang spijt van hebben, als ik deze kans niet gegrepen had! Ik leef maar eens, Egbert, ik waag het er op!'

'Ja,' zei Egbert, 'als je er zo over denkt, dan is er geen praten tegen.'

Jan bleef nog een week in de tuin, toen nam hij het werk op de kwekerij van Schurink over en een maand later verhuisde hij met zijn gezin. Na die tijd ontmoetten Egbert en Antje hem bijna niet meer, maar Jan zat zo dicht in de buurt en er werd zoveel over hem gepraat, dat ze er wel mee op de hoogte bleven hoe het hem ging. Hij werkte hard, de boel zag er beter uit dan vroeger; men kon er niet langs komen of men zag hem in de tuin – zelfs zondags kon hij het soms niet laten om er bezig te zijn. Daar werd veel kwaad over gesproken, want al was het volk in de buurt niet erg kerkelijk, men was gehecht aan de traditie, die alle zondagswerk verbood.

De mensen trachtten nog steeds het raadsel op te lossen, hoe het Jan gelukt was om zo'n sprong vooruit te doen. Zelfs zijn vrouw ging een tijdlang over de hekel. Men veronderstelde, dat zij zich bij de op een avontuur beluste Van der Haghen verdienstelijk zou hebben gemaakt. Die gedachte was al te dwaas: Marie mocht dan niet lelijk zijn, na zes kinderen was ze niet erg begeerlijk meer, zeker voor meneer Van der Haghen niet. Wel bloeide ze op in deze tijd, ze was niet meer de tanige magere arbeidersvrouw van voorheen. En al was het bekend, dat het bedrijf tegen haar zin door haar man was overgenomen, nu het eenmaal zo was, gaf ook zij haar beste krachten. Men zag haar dikwijls op de wagen naar de stad rijden, ze haalde het nieuwe platglas en de kunstmest en bracht al gauw de eerste groenten naar de veiling. Toen het jaar voortschreed, begon het gerucht te lopen, dat Jan steeds de hoogste prijzen behaalde voor zijn producten en de andere kwekers de baas was.

'Je moet er toch eens aanlopen,' zei Antje. 'Die goeie Jan mag niet denken, dat er iets tussen jullie is blijven zitten.'

Egbert deed het, hoewel met enige tegenzin. Nog plaagde hem soms de gedachte, welk een geluk het geweest zou zijn, als hem de kans van Jan te beurt gevallen was. Maar toch was hij blij, toen hij merkte, hoe keurig de boel er bij lag en hoe goed de gewassen er voor stonden.

Jan was in de nieuwe kas en snoeide de komkommers. Ze rankten weelderig omhoog langs de ramen en hier en daar hingen de eerste gele vruchten al. Zijn vrouw en de oudste twee kinderen waren daar dichtbij bezig met de oogst van sperziebonen, ze stonden tot bijna aan de knieën in het groen. Jan was altijd een fel tegenstander van kinderarbeid geweest, maar hij scheen er nu zoveel bezwaar niet meer tegen te hebben. Hij toonde zich verheugd toen hij Egbert zag, liet dadelijk zijn werk rusten, schudde hem de hand, haalde een sigarenkoker onder zijn werkpak uit – een werkpak als van Van der Haghen – en liet Egbert opsteken. Hij liep de hele boel met hem rond, toonde hem hoe zwaar de bonen geladen waren en hoe prachtig de bloemkool stoelde, openbaarde hem de geheimen van zijn bemesting, sprak geestdriftig over de bespuitingen tegen plantenziekten, die hij naar aanwijzingen van meneer Van der Haghen uitvoerde en die nog nergens elders werden toegepast, en weidde breed uit over zijn plannen voor het volgend jaar. Egbert merkte op, dat hij veranderd was; niet alleen was hij vrolijker en levendiger in zijn spreken, maar ook rechter van houding en er kwam soms een schittering in zijn ogen, die Egbert vroeger nooit gezien had.

‘Kun jij je mij nu voorstellen als eigen baas?’ vroeg hij plotseling, met de hand vertrouwelijk op Egberts schouder. Dát was hij dus nog niet vergeten!

Egbert lachte.

‘Met zo’n dikke sigaar in je kop gaat dat best,’ zei hij. ‘Maar ik zou je liever met je oude pijpje zien. Je moet me goed begrijpen, jongen, het gaat je goed, dat merk ik wel en daar ben ik blij om, maar wees voorzichtig! Doe zuinig aan en zorg dat je er bovenop komt.’

‘Ik begrijp het wel,’ antwoordde Jan. ‘Je zegt het uit ware vriendschap. Maar man, je moest eens weten, hoeveel geld we hier maken. Dit kan er best af, hoor, wees daar maar gerust op. Van der Hagen zegt ook dat we ons niet behoeven te bekrimpen. Zie je die bak daar, die nu klaar ligt voor late peen? Weet je voor hoeveel geld aan sla ik daaruit verkocht heb? Voor meer dan zestig gulden! Ik krijg er nu pas een beetje begrip van, hoeveel geld er vroeger door de bazen aan mij is verdiend!’

Hij was zo open en zo naïef. Hij beklagde zich tegen Egbert over de afgunst die hij ontmoette.

‘En het ergst bij wie je ’t niet zou verwachten,’ zuchtte hij. ‘Bij je eigen kameraden, met wie je jarenlang schouder aan schouder hebt gevochten. Als ik nou op de vergadering kom – wie mag het mij kwalijk nemen, dat ik er wat netter uitzie, nu het er af kan? – dan moet je die smerige opmerkingen horen. Niet dat ik er mij wat van aantrek, maar het is toch niet aardig, hè? In mijn hart ben ik niet veranderd, dat zal ik ze laten zien! Ik zal mee blijven strijden tegen de onderdrukking door het kapitaal. Ik kan er nu beter over oordelen dan vroeger en ik kan nou laten zien, dat het me alleen om het beginsel gaat en niet om eigen voordeel.’

Een paar maanden later, in de herfst, brachten Antje en Egbert er op een avond een visite. Ze waren niet in de beste stemming toen ze er heengingen, en liepen los naast elkaar. Er zat iets tussen ze, al was het maar een klei-

nigheid. Tineke en Sietske, de meisjes, moesten volgens Antje nodig elk een nieuw wintermanteltje hebben en nu had ze in de stad zo'n aardige coupon gezien, een blauwe lap laken waar zij ze juist beide uit zou kunnen maken. Met de voering zou ze voor ruim zeven gulden klaar zijn, maar Egbert had geen zin om dat geld er voor af te staan, hij vond dat ze het nog best met de oude konden doen en dat had hij ondanks al het aandringen van zijn vrouw volgehouden. Toen had ze wat hij noemde haar hooghartige gezicht gezet en nu was ze stil en liep los naast hem. En hij dacht er niet aan om haar arm te nemen, want hij was overtuigd dat hij in zijn recht stond. Zeven gulden was het loon voor een hele week! Ze moest maar zuiniger zijn. Waar deden andere vrouwen het van? Maar bij Jan Braaks vergaten ze de kwestie, want het was er echt gezellig. Ze zaten in gemakkelijke stoelen met pluche zittingen, er lag een nieuw kleed op de tafel, er was koffie met koek en Jan presenteerde sigaren van vier voor een dubbeltje. De oudste jongen moest laten horen, hoe hij al op de trekharmonica kon spelen en hij bracht 'We gaan naar Zandvoort' er goed af, maar in 'Dwars door de buien' bleef hij steken. Hij had zo'n trekharmonica al zo lang willen hebben, vertelde Jan, en nu kon het er dan af. Dat maakte het leven mooi, vond hij, dat je eens een extraatje voor je gezin had.

Toen de kinderen naar bed waren, kwam de fles op tafel en Jan had een lang verhaal over een arbeider die hij in de drukke tijd had moeten aannemen en met wie hij afgesproken had dat hij zes weken zou blijven. Maar de kerel werkte zo slecht en was zo verschrikkelijk lui, dat Jan het na drie weken niet langer had kunnen aanzien en hem na een woordenwisseling had weggestuurd, nog

wel met een behoorlijke schadevergoeding. Nu had die man, een partijgenoot, hem aangeklaagd bij het plaatselijk bestuur van de partij en ofschoon dat, nadat het de zaak onderzocht had, Jan gelijk moest geven, had de afdeling een motie van wantrouwen tegen hem aangenomen en was hij ontzet uit zijn secretaris-penningmeesterschap.

'Wat een bende!' zei Egbert. 'Loop er bij weg, man!' 'Ik denk er niet aan!' riep Jan verontwaardigd. 'Ik ben lid en ik blijf het. Jij loopt toch ook de kerk niet uit, al hebben ze jou nog nooit ouderling gemaakt omdat je bij de arbeiders hoort? Je kunt toch je geloof niet verloochenen! Maar de lui zijn zo stom en oppervlakkig, dat is bijna niet te geloven. Vroeger werd er geluisterd als ik wat zei. Nu zijn er een paar raddraaiers, die beginnen er al doorheen te schreeuwen, als ik mijn mond maar opendoe. Ze kunnen zich niet voorstellen, dat je ook voor een ander kunt vechten, als je 't zelf niet meer nodig hebt. Ze vertrouwen me niet meer, alleen maar omdat ik geen loonarbeider meer ben. Maar ik zal ze laten zien dat ik hun vertrouwen nog waard ben!'

Hij dronk zijn glas leeg en schonk meteen weer in.

'Laten we over wat anders praten,' stelde Egbert voor.

'Ben je tevreden over dit eerste jaar?'

'Buitengewoon!' zei Jan.

'Dus je hebt geld overgehouden?'

'We hebben de huur en de rente op tijd kunnen betalen,' zei Jan. En alles wat we aangeschaft hebben, is ook af-gerekend. Verder hebben we nog genoeg om van te leven, geloof ik. Mijn vrouw heeft de buidel. Is 't niet, Marie, we staan er goed voor, niet?'

'Wat zeg je?' vroeg Marie, die met Antje in een druk gesprek over kinderkleren gewikkeld was.

'Of je nog genoeg hebt om van rond te komen,' zei Jan. 'Daar vroeg Egbert naar.

'O, we redden ons best, hoor!' lachte Marie en daar bleef het bij. Ze was niet zo openhartig van karakter als haar man.

'En we hebben het cichorei-lof nog af te leveren,' zei Jan. 'En in februari-maart zijn de eerste groenten uit de kas al weer klaar.'

'Maar heb je genoeg winst gemaakt dit eerste jaar?' hield Egbert aan. 'Je zou nu een berekening kunnen maken, of je 't kunt volhouden.'

'Volhouden? Ja, we leven er toch van?' antwoordde Jan verwonderd. 'En heel wat beter dan vroeger,' voegde hij er aan toe.

Hij schonk zich zelf nog eens in. Egbert bedankte ondanks zijn aandringen.

'Maar je schrijft toch alles wel op, hoop ik?' vroeg Egbert. 'Nee,' zei Jan, 'dat niet. Waarvoor is dat nodig? Dat was goed bij Van der Haghen, toen het over geld van een ander ging en toen ik iedere week moest afrekenen. Wij doen allemaal ons best en dan moet het lukken. We maken ons geen zorgen.'

Egbert ging er maar niet verder op in, maar hij dacht er het zijne van. Toen ze weggingen, bracht Jan ze tot op de straat, hij was erg vrolijk, sprak veel over hun oude vriendschap en drong er op aan, dat ze gauw eens weer bij elkaar zouden komen.

Het was een mooie lichte maanavond. Antje nam Egberts arm en drong zich dicht tegen hem aan. Ze was opgetogen over de voorspoed in het gezin en ze was er na aan toe om meneer Van der Haghen te prijzen voor zijn goedheid. Maar Egbert deelde haar optimisme niet.

'Ze hebben nooit geleerd om met geld om te gaan,' zei hij, 'en ze zullen het ook nooit leren. Ik ben bang dat hun benen niet sterk genoeg zullen zijn om de weelde te dragen. Dat een man als Van der Haghen daar geen betere kijk op heeft gehad.'

'Hij kent de mensen anders goed,' zei Antje, 'en weet precies hoever hij gaan kan. Hij heeft zeker meer vertrouwen in Jan gehad dan jij.'

'Dat geloof ik niet,' antwoordde hij peinzend. 'Jij kent Van der Haghen toch ook! Er moet iets achter zitten. Hij heeft bedoelingen gehad die wij nu nog niet weten, zo denk ik er over.'

En plotseling had hij het gevoel, dat hij de oplossing van het raadsel in de verte zag schemeren, maar toen Antje begon te babbelen, was het weer weg. Het maakte hem korzelig dat zij zich niet even stil kon houden. Hij had een zwaarmoedige dronk.

'Is het niet mogelijk, dat je in je hart nog altijd een beetje jaloers bent?' vroeg ze plagend, met haar hoofd tegen zijn schouder. 'Dat je daarom zo weinig vertrouwen hebt in Jan?'

'Och, jij met je onzin,' zei hij, ruwer dan hij bedoelde. 'Daar ben ik immers al lang overheen!'

Ze zuchtte op een grappige manier. Ze leek niet uit haar humeur te brengen. Maar hij ging door: 'Je praat over dingen waar je geen verstand van hebt, Antje. Ja, dat meen ik. Jij kent evenmin de waarde van het geld en daardoor voel je niet, dat dit verkeerd moet gaan. Maar ik heb het de hele avond duidelijk gezien.'

En toen zwegen ze tot bij huis en hij liep maar te prakki-zeren, maar hij kon de gedachte, die hem daarstraks op het spoor wilde brengen, niet meer vinden. Antje drukte

soms even zijn arm, maar hij voelde het nauwelijks. Hij kwam pas tot de werkelijkheid terug, toen hij de deur had ontsloten en haar voor wilde laten gaan. Toen versperde ze hem op de drempel de weg.

'Je komt er niet in,' zei ze. 'Eerst lachen en al die muiszissen uit je hoofd!'

'Och, schei uit!' weerde hij af.

'Wil je wel eens gauw, ouwe brombeer!' dreigde ze en stak een hand naar hem uit. Ze wist zo goed zijn gevoelige plekjes te vinden, hij schoot al bij voorbaat in de lach.

Zo,' zei ze tevreden. 'En nou een zoen. Dan mag je.'

Ze had zoenen van verschillend gehalte. Dit was er een, die zijn stemming veranderde als bij toverslag.

'Bah,' zei ze, 'je hebt jenever gehad!'

'En jij,' zei hij, 'laat nog eens ruiken? Brandewijn!'

Ja,' lachte ze, en een beetje te veel, geloof ik.'

'Een dronken vrouw . . .' begon hij.

'Zul je moeten afwachten!' zei ze met dat hoge lachje, dat hij zo goed van haar kende en dat zijn hart altijd sneller deed kloppen.

De kinderen sliepen rustig. Hij verzorgde met spoed het vuur en de deuren en lag het eerst in bed. Ze was zo vrolijk. Ze danste bijna door de kamer terwijl ze zich uitkleedde en hij lag gretig naar haar te kijken. Het was toch wel goed om er samen eens uit te gaan, dacht hij. Dat verzette de gedachten.

'Laat de lamp nog een poosje aan,' wilde hij zeggen, maar op hetzelfde ogenblik blies zij die uit.

'Heb je dat manteltje gezien dat Marie voor haar oudste meisje gekocht had?' vroeg ze, toen ze tastend haar plaats zocht. 'Zes en een halve gulden, één manteltje, denk je dat eens in! Klaar gekocht, wat een verkwisting!'

'Zo, mm,' bromde hij, want hij had nu geen zin om nog over het gezin van Jan Braaks te praten.

'En een stof,' zei ze. 'Ze kan niet halen bij dat blauwe laken dat ik heb gezien. Reken eens uit wat je verdient, als je de kleren voor de kinderen zelf maakt! Jammer, dat Marie helemaal niet met de naald kan omgaan. Vind je ook niet?'

'Nou!' zei hij. 'Gelukkig, dat ik een ander wijfje heb!' Ze lag zo ver van hem af. Het werd koud. De winter stond voor de deur. Een mens moest goede kleren hebben. Een kind vooral.

'Denk eens aan,' zei ze, 'als we dat laken kopen, wat we dan verdienen! Eerst al een daalder korting door die coupon. Dan de betere stof. Dan het maakloon. Tien gulden winnen we er vast mee.'

'Duveltje!' lachte hij, terwijl hij haar naar zich toe trok. 'Ik snap jou wel! Haal het dan morgen maar gauw, voor het weg is. Moet ik je eerst nog betalen soms?'

Ze wàs een engel. Maar hij keek toch wel verbaasd, toen ze de volgende morgen voor negen uur de stof al op tafel had liggen en druk aan het knippen was. Ze had die de vorige dag al in huis gehaald, het zou anders zeker verkocht geweest zijn. Ze wist wel, dat zij hem zo ver krijgen zou.

Een week later gingen de meisjes als dametjes mee naar de kerk. En dan die nederige ogen, waarmee ze haar werk toonde, toen Jan Braaks en zijn vrouw niet lang daarna een bezoek terug brachten.

Dat was voorlopig de laatste keer dat ze hun vrienden spraken, want in de winter was Egbert te druk met de verzorging van het jachtveld. Maar in het voorjaar kwam hij bij Jan met een rekeningetje voor schuttingpalen, die

Jan uit het bos betrokken had. Hij had ze niet te duur berekend, het was maar een klein bedrag, maar Jan kwam zonder geld van zijn vrouw terug, stak de nota bij zich en stelde voor, dat hij het zelf even met meneer verrekenen zou. Het kwam hem nou toevallig niet zo goed uit.

Het koude natte voorjaar was niet onvoordelig voor hem. Zijn kasgroenten brachten veel geld op. Toch viel het Egbert op, dat hij minder vrolijk was en minder zeker van zich zelf. Toen Egbert vroeg of het niet zo goed ging, ontkende Jan dat. Het ging best, het ging boven verwachting. Maar in zoverre had Egbert wel gelijk gehad, stemde hij toe, het leven als kleine baas was geen leven zonder zorg.

‘Die rente met de huur is toch een heel bedrag,’ zei hij. ‘De kapitalisten komen makkelijk aan de kost. Wat voelt Van der Haghen ervan, dat hij mij dat geld heeft geleend? Niets, want hij heeft nog genoeg. Als je geld hebt, dan heers je over de arme. Niet dat ik kwaad van meneer wil zeggen, het is het systeem dat niet deugt. Hij beurt drie en een half procent en ik moet het betalen, dat maakt tussen ons beiden een verschil van zeven procent. Daar leidt hij een makkelijk leven van en ik moet er krom voor liggen. Ik voel het nou aan den lijve, dat eigendom eigenlijk diefstal is.’

Als Jan zich eenmaal zo iets mals in zijn hoofd had gezet, viel er moeilijk tegen te praten.

EENS GINGEN ZE SAMEN NAAR DE KERK, JOHANNES MET ZIJN moeder. Het was een roerloos stille herfstmiddag. De zon had zich heel de dag nog niet vertoond, maar zó dun waren de wolkenluiers die haar verborgen hielden, dat een geel licht over de aarde stond, vreemd en zacht als het licht van een lamp. Moeder had haar mooie vos omgedaan bij haar nieuwe groene mantel, en Johannes moest telkens naar haar kijken omdat zij er zo prachtig uitzag. Het was haast niet te geloven, dat dit dezelfde moeder was, die thuis aan de wastobbe stond. Het zat hem niet alleen in de kleren, ze scheen ook een ander gezicht te hebben, zo voldaan, zo blij-tevreden: ze genoot zeker van de wandeling en ze droeg haar hoofd zo recht, alsof ze zich heel voornaam voelde. Ze keek met een glimlach naar de mensen die ze tegenkwam, en toen een heer de hoed voor haar afnam, neeg ze alleen een beetje met het hoofd, alsof ze dat heel gewoon vond. Er was vast geen andere vrouw, die dat zo leuk damesachtig doen kon als moeder, dacht Johannes, en hij nam vlug zijn pet af, want hij wist dat moeder dat wilde. Deze keer deed hij dat graag, want hij was er trots op dat zijn moeder zo beleefd gegroet werd. Wie was die meneer? Zeker een houtkoper of zo, die wel eens bij vader kwam. Dicht bij de stad waren veel wandelaars op de weg. Ze liepen langzaam in het zachte feestelijke licht en praat-ten met gedempte stemmen. Johannes wist ineens, dat hij deze avond niet meer vergeten zou.

Voor hen uit liep met korte driftige stapjes de oude Jan de Boer, die ook naar de kerk ging, en hij raakte hoe langer hoe verder voor, maar moeder scheen aan de tijd niet te denken. Ook toen de meester, die altijd aan de late kant was, ze achterop fietste, verhaastte ze haar pas niet. Integendeel, het leek wel alsof ze nog langzamer liep.

‘Welke dominee hebben we?’ vroeg ze.

‘De jonge,’ zei Johannes. Hij kon het weten, hij was die morgen al met vader en Tineke naar de kerk geweest, toen moeder voor het eten moest zorgen. Nu moest vader op de zusjes passen en intussen ook voor de dieren zorgen. Zo was Johannes de enige die twee keer zou gaan.

‘Geef mij toch een arm,’ zei moeder.

Hij deed het. Jongens van de school zouden ze wel niet tegenkomen. De vos streelde bij iedere stap zacht langs zijn hand.

‘Heb je er veel zin in om naar de kerk te gaan?’ vroeg moeder.

Hij keek haar verwonderd en een beetje wantrouwend aan, maar ze lachte hem bemoedigend toe.

‘Nee,’ zei hij toen, ‘ik niet.’

‘Ik ook niet,’ bekende ze. En plotseling voegde ze er aan toe: ‘Als we voor deze keer eens een wandeling maakten? Het is zulk prachtig weer. Dan konden we meteen eens wat praten.’

‘Meent moeder dat?’ vroeg hij verwonderd.

Ze antwoordde niet, maar trok hem mee een zijstraat in, die naar het stadsbos leidde. Ze ontweken de hoofdlaan, waar het vol liep met mensen, en verhaastten hun stap tot ze in een stil gedeelte van het bos waren gekomen. Het was er bijna schemerig onder de zware kronen, maar

hier en daar straalde het licht in bundels naar beneden. Een blad, dat kwam neerwarrelen in dat licht, leek een goudscherfje, losgeraakt van de gouden heerlijkheid boven hun hoofd. Het was allemaal heel bijzonder, het licht, de stilte en het feit dat ze daar liepen, terwijl ze in de kerk moesten zitten.

Op een bank zaten een paar jonge mensen in innige omarming, zo stil alsof ze sliepen. Hij keek er stiekem naar en gluurde nog eens om, toen zij ze al gepasseerd waren. Toen voelde hij moeders ogen op zich rusten, schopte een eikel weg van het pad en kreeg een kleur.

Ze liepen tot de rand van het bos. Daar stond ook een bank en ze gingen er zitten. Ze hadden het uitzicht over een weiland tussen twee boswallen, aan het eind door kreupelhout afgesloten. De groene vlakke lag gevat in een rand van rood en bruin en goud. Een koe liep er rustig te grazen en een paar wilde konijnen speelden er bij rond.

Moeder haalde haar pepermuntdoosje uit haar tas. Ze liet er Johannes een uitnemen, deed het doosje dicht en met de ogen op het landschap borg ze het weer in de tas. Toen zat ze roerloos te staren en scheen vergeten dat hij naast haar zat. Hij keek naar haar en het viel hem plotseling op, hoe mooi zijn moeder was. Hij kon haar rustig bestuderen, ze merkte het niet. Alles was even welgevormd, het blanke voorhoofd, de sierlijke boogjes van haar wenkbrauwen, de rechte neus. Een gevoel van trots kwam in hem, omdat hij zo'n mooie moeder had. En een beetje schaamte voelde hij ook, omdat hij haar zo zat op te nemen, net alsof ze zijn moeder niet was. Toen zuchtte ze en vestigde plotseling verrast de ogen op hem.

'Vind je ons erg slecht?' vroeg ze.

'Nee,' zei Johannes. 'Maar vader moet het maar niet weten, hè?'

'Hij zou het misschien verkeerd begrijpen,' zei moeder. 'Maar we moeten er niet om jokken.'

Zij legde een arm om zijn schouders en trok hem naar zich toe. Hij wreef zijn wang tegen haar bont en zat toen stil.

'Nu lijken we ook wel een vriend paartje,' dacht hij.

'Ik wilde graag eens met je praten,' hoorde hij moeder zeggen. 'Het wordt tijd. Je hebt geheimen voor me de laatste tijd, is het niet?'

Hij werd onrustig en ging plotseling stijf rechtop zitten, maar de arm bleef om zijn schouders.

'Je loopt soms te denken,' zei ze. 'Te dromen over allerlei dingen, waar je het rechte nog niet van weet. En je vergeet, dat je een moeder hebt die je helemaal vertrouwen kunt en die je graag wil helpen. Daar zijn zo van die dingen, waar je op school niet van leert en die je in boeken niet leest en waar je toch iets van weten moet, als je groot wordt. En daarom mag je me nu alles vragen. Alles, hoor je, Johannes?'

Hij zweeg, keek haar aan en sloeg dadelijk zijn ogen weer neer.

'Heb je niets te vragen?'

'Ik geloof van niet,' zei hij onzeker.

'Dan zal ik het doen,' zei ze. 'Waarom heb je gezegd, dat je alle grote mensen vies vindt?'

Hij schrok zo, dat zijn hart er van begon te bonzen. Hij had het gezegd, in de tuin bij de arbeiders, maar ze hadden het er zelf naar gemaakt met hun gekke praatjes. Hoe wist moeder dat nu? Meneer Van der Haghen was

er niet bij. Zou de tuinjongen, die klikspaan...

'Wat bedoelde je daarmee?'

'Och moeder...'

'Toe nou, vertel me alles maar eens.'

'Ik meende het niet.'

'Nee, dat is flauw en niet eerlijk ook. Je hebt het wel gemeend, anders zei je het niet, daarvoor ken ik je genoeg. Kom op, je wordt al zo groot, we kunnen over die dingen toch best eens praten? Als je alles weet, hoef je er ook niet meer over te lopen denken.'

Hij zweeg. Hij wilde wel praten, maar hij kon toch niet zeggen tegen die lieve goede moeder, wat voor gedachten er soms in hem woelden? Er was een geheimzinnige wereld van de grote mensen alleen, waar ze nooit vrijuit over spraken maar soms wel op zinspeelden, dikwijls met een stiekem lachje of met een vreemde glinstering in hun ogen. Het was een wereld die hem afstootte en aantrok tegelijk, die hij soms gemeen en vies vond en waar hij angst voor had en waar hij toch met zijn gedachten niet af kon blijven, omdat hij voelde, dat het ook eens zijn wereld zou moeten zijn. Maar hij kon dat allemaal met woorden niet zeggen, hij had er nu eenmaal geen woorden voor, althans geen die hij tegenover moeder zou durven gebruiken.

'Dan zal ik je eens wat vertellen,' zei moeder. En ze begon met hem te vertellen, hoe hij ter wereld gekomen was. Hoe blij ze hem hadden verwacht, zij en vader, hoe ze merkte dat hij bij haar groeide en hoe heerlijk ze het gevonden had, iedere dag als ze hem weer voelde, omdat ze dan wist, dat het nog goed met hem was. Ja, net als in de Bijbel stond van Elizabeth. Hoe ze naar hem uitgezien hadden en hoe hij toen eindelijk op Pasen ge-

boren werd. Hoelang het geduurd had en dat ze zoveel pijn had gehad, dat ze had gedacht dat ze sterven zou en het ook bijna had gewild, om maar van het lijden verlost te zijn. En hoe gelukkig ze met hem geweest waren en dat vader had geschreid van vreugde en dankbaarheid. 'Ja heus, of dacht je, dat vader niet schreien kon?' Ze vertelde het met de ogen op de wei, waarover de zon, die nog even doorgekomen was, helle glanzen wierp, zodat de struiken aan de rand in brand leken te staan. Ze scheen bijna te vergeten tegen wie ze sprak. Hij drukte zijn hoofd tegen haar arm, toen hij hoorde hoe ze voor hem geleden had. Het was een grote openbaring voor hem.

Maar ze ging verder. Over vader sprak ze, op welk een grappige manier ze hem had leren kennen en hoe ze dadelijk van hem gehouden had, omdat hij zo ernstig was en in zijn hart zo kinderlijk goed. Dat hij gezegd had, dat er maar één vrouw voor hem liep op de hele wereld en hoe gelukkig ze geweest was, toen hij haar gezegd had te geloven, dat zij dat was. Hoe mooi het leven toen ineens voor hen beiden geworden was.

En ze vertelde ook, dat ze het toen moeilijk gehad hadden. 'Want als je zoveel van elkaar houdt,' zei ze, 'dat je je hele leven aan elkaar wilt geven, dan wil je heel dicht bij elkaar zijn, het kan niet dicht genoeg. Maar dat mag pas als je getrouwd bent, eerder niet. En als je niet beiden echt van elkaar houdt, voor je hele leven, en het gebeurt dan, dan is het zonde, grote zonde. Alleen als je weet, dat God je voor elkaar bestemd heeft, dan mag je helemaal van elkaar zijn.'

'En nu moet jij hier eens aan denken,' zei ze. 'Jij zult later ook wel trouwen. Het meisje dat later je vrouw zal

worden, is er al, dat loopt al ergens rond, hier in de buurt of heel ver weg, dat weten we niet. Je hoeft haar niet eens te zoeken; er komt een tijd, dat God jullie samen zal brengen. Dan moet je haar recht in de ogen kunnen zien en haar niets te verbergen hebben. Hoor je goed? Alles moet je haar kunnen vertellen. Want dat is vreselijk, als er dan dingen zijn die je niet aan elkaar vertellen durft.'

Zij zweeg lang en keek ernstig voor zich uit. Toen vroeg ze: 'En ... heb je nu misschien nog iets te vragen?'

Toen durfde hij wel. En zij leidde hem niet om de tuin, ze vertelde hem alles wat hij weten wilde, eenvoudig en waar. En toen ze eindelijk opstonden, – de zon was al onder – had hij een gevoel alsof hij toch in de kerk was geweest, zo plechtig en goed voelde hij zich gestemd.

Ze wisten niet hoe laat het was en liepen met flinke stap over de hoofdlaan. Toen kwam hun een auto achteroprijden. Van der Hagen wuifde verrast naar ze en stopte een eindje verder. Maar moeder trok Johannes mee een zijlaantje in, een smal laantje waar de auto niet komen kon en ze haastten zich, want ze hadden geen van beiden zin om nu met meneer Van der Hagen te moeten praten.

Langs een omweg kwamen ze op de straatweg die naar Klarenbeek voerde. Ze troffen het geweldig, want daar liep juist het kerkvolk. Oude Jan de Boer sloot zich bij ze aan en vroeg aan moeder, wat ze van de preek dacht.

'Mmmm,' zei moeder, alsof ze er over moest nadenken en kneep Johannes' arm tegen zich aan.

'Krek zo,' zei oude Jan, 'zo denk ik er ook over, juffrouw Hiemstra. Het zal allemaal wel goed wezen, maar het zegt je zo weinig, al die geleerdigheid. Het eenvoudige volk kan dat niet verteren, je houdt er niets van over. Het zou misschien leerzaam voor de dominee wezen,

als hij ook eens een week op zijn kop in het veld moest staan om aardappels te rooien of heide te spitten. Misschien dat hij dan beter zou weten, wat wij nodig hebben.' Thuis straalde de lamp hun uitnodigend tegen en verlichtte hun pad in de oprijlaan. Vader stond aan de deur naar ze uit te zien. De tafel was al gedekt. Tineke had eitjes gebakken en kleine Sietske vertelde trots, dat zij de bordjes op tafel had gezet. Ze konden meteen aanschikken.

'Jullie hebt het zeker goed gehad in de kerk,' zei vader. 'Je kijkt allebei zo tevreden!'

'We hebben het best gehad,' zei moeder. 'Hè, Johannes?'

'Ja hoor,' zei Johannes. Maar Jan de Boer vond er niet veel aan, vader. Die was het te geleerd.'

'Waar ging het over?' vroeg vader.

'Ja,' zei Johannes en hij werd een beetje verlegen, 'dat kan moeder u geloof ik beter vertellen.'

'Over het wonder van de liefde,' zei moeder. 'Ik zal je er vanavond alles van vertellen, man. Het zou voor de meisjes ook te geleerd zijn.'

Het werd een goede avond, Johannes maakte grapjes met vader en hij voelde dat hij heel veel van hem hield. Hij las ook de meisjes voor het naar bed gaan een verhaal voor uit zijn bibliotheekboek. Het ging over een edelknaap die tot ridder werd geslagen en hij had een gevoel alsof dat op deze dag ook met hem was gebeurd.

IN DE WINTER DIE HIEROP VOLGDE WAS EGBERT WEINIG THUIS, want de strijd tegen de stroperij hield hem nacht en dag bezig. Dat kwaad viel te beteugelen, maar niet uit te roeien. Er woonde veel arm heidevolk in de omtrek, dat in de koude maanden meestal tot werkloosheid was gedoemd; dan dreven de verveling zowel als de honger het de bossen in. De rijkdom aan wild op de gronden die onder Egberts beheer stonden, wekte de begeerte van de mannen.

Van der Haghen spaarde geen kosten om de kwaliteit van zijn jachtveld steeds meer te verbeteren. Hij voerde hazen in uit Bohemen, die hem op meer dan tien gulden per stuk kwamen en liet elk voorjaar een aantal fazanten uitzetten. De mooie vogels vermenigvuldigden zich snel en hadden in het bijzonder Egberts zorg nodig, want zij trokken het meest de aandacht van de stropers en die ontdekten al gauw de middelen om ze te bemachtigen. Ze vingden ze in konijnenstrikken, onder netten en in voederkooien en opgeschoten jongens slopen 's avonds onder de bomen waar de vogels hun rustplaats hadden gekozen en trachtten ze met pijl en boog van de takken te schieten. De jachtwetten waren te mild. Een stroper, na dagenlang surveilleren gegrepen, kwam pas weken later voor de kantonrechter en werd dan tot een paar gulden boete of bij herhaling tot een paar weken gevangenisstraf veroordeeld. Dat geld had een ervaren wilddief met een beetje geluk in een paar nachten terug en wat de opslui-

ting betrof – viel die straf in de winter, dan was hij zekerder dan thuis van zijn eten en kwam in betere conditie terug. Van der Haghen schold veel op de wetten; hij haatte de stropers en trachtte Egbert aan te zetten om zo hard mogelijk tegen ze op te treden. Hij noteerde zorgvuldig de namen van de door zijn jachtopzichter geverbaliseerde mensen en wanneer hij een kans zag om die op een of andere wijze te benadelen, liet hij het niet. Egbert kon hem er niet om bewonderen.

Hij vatte zijn taak ernstig maar sportief op. Hij had begrip voor de kerels in hun ontbering. Ondanks zijn groene uniform en zijn vaste positie kon hij zich nog één voelen met dit berooide arbeidersvolk. En al was hij onverbiddelijk wanneer hij ze betrapte, hij maakte zich zelden kwaad dat ze hem zoveel werk gaven. Daarbij was hij volkomen eerlijk in zijn proces-verbaal en deed nooit een poging om de overtreders er dieper in te draaien dan ze verdiend hadden. Namen zijn tegenstanders dezelfde sportieve houding aan, dan bleef hij goede vrienden met ze, ze groetten elkaar op de weg en een enkele die hij in lang niet in het bos gesignaleerd had, kreeg buiten weten van Van der Haghen een vergunning van hem om dood hout te sprokkelen. De meesten mochten hem dan ook wel, ofschoon ze hem vreesden om zijn ijver en zijn uithoudingsvermogen.

Hij kreeg zelfs kameraden onder ze, die hem soms een wenk doorgaven betreffende hun collega's, want de solidariteit onder dit volk was niet sterk. Krom Gijsje schreef hem een bijna onleesbaar briefje uit de gevangenis – de derde maal in drie jaar dat hij daar zat – met een schetsmatige aanduiding van de plaatsen waar nog strikken van hem stonden, opdat Egbert die op kon trekken. Als het

wild er in verrotte, had niemand er wat aan, schreef hij. Lange Toon grijsde al wanneer hij Egbert zag aankomen, omdat ze een paar keer een wedstrijd in hardlopen hadden gehouden. De eerste maal had hij Egbert kunnen ontkomen tussen het kreupelhout in de buurt van de huttenstreek. Maar toen Egbert hem betrapte bij een vangkooi voor fazanten midden in het veld, verloor hij zijn roemrijke naam van de snelste looper in wijde omtrek te zijn. Egberts sterke lichaam was lenig als dat van een jonge kerel en toen Toon ondanks het herhaald bevel om te blijven staan toch de benen nam, dacht Egbert er niet aan om te schieten, maar wierp het geweer van zich af en zette geestdriftig de achtervolging in. Het werd een wilde jacht over velden en akkers, waarin Egbert in het begin nauwelijks de vluchteling kon bijhouden, maar langzamerhand door zijn groter uithoudingsvermogen terrein begon te winnen. Hij verkleinde de afstand tot enkele meters en rende toen zwijgend achter de stroper aan. Omdat hij zich nog fit voelde, liet hij de pret wat langer duren en joeg zijn slachtoffer voor zich uit, tot de kerel bek-af voortstompelde. Toen haalde hij hem met een paar sprongen in en greep hem bij de kraag. Ze bliezen samen uit aan een slootkant, Toon gaf gedwee al de gegevens voor het proces-verbaal en daarna mocht hij zijn pijp stoppen uit Egberts tabakszak. Schele Harm echter keerde demonstratief zijn hoofd af, als hij Egbert ontmoette en spuwde minachtend op de grond. Toch was er niets anders gebeurd dan dat Egbert hem te slim af geweest was. Egbert had een nacht en een halve dag achter een boswal bij een gestrikte haas gelegen, ergens aan de zuidkant van het veld. Toen verveelde het hem en hij fietste met stijve ledematen naar

de herberg om door een borrel zijn bloed weer op gang te brengen. Er zat een stel leeglopers te kaarten om hun laatste centen, hij keek naar ze en dronk zwijgend voor de tapkast zijn cognacje. Toen kwam Harm bij hem staan en deelde hem, met één oog op zijn glaasje en het andere naar het gezelschap, achter de hand mee, dat er aan de westkant van het veld strikken stonden en dat het niet kwaad zou wezen daar nu dadelijk heen te gaan, omdat Harm er vrij zeker van was, dat die nu gelicht werden. Egbert bedankte hem met een knipoog, liet hem een borrel inschenken, betaalde en vertrok haastig. Hij fietste in de richting, die Harm had aangeduid en voelde de blik van de stroper in zijn rug door het raam van de herberg. Toen hij uit het gezicht was, keerde hij met een omweg terug naar de wal en hij lag nog geen kwartier bij de haas, toen hij Harm dwars door het veld, zonder de minste voorzichtigheid in acht te nemen, naderen zag. De wal bood een uitstekende gelegenheid om zich te verbergen. Achter een paar takkenbossen lag Egbert zich te verkneukelen, toen hij Harm hardop pratend, zoals zijn gewoonte was, langs de wal dichterbij hoorde komen. 'Drie strikken leeg? Zou ik me dan zo vergist hebben? Het leeft hier van de hazen, er moet er toch wel één liggen. Ha haasje, ben je daar? Ik dacht het wel, dat je er in zou lopen! Kom jij maar bij Harm, hoor! Nou kan er nog een borreltje af!'

Hij maakte de haas los en verstijfde van schrik, toen de jachtopzichter vlak bij hem zijn kop te voorschijn stak en spotte: 'Ha baasje, ben je daar? Ik dacht wel, dat jij er in zou lopen!'

En het was Egbert bijna onmogelijk, zijn aantekeningen te maken, omdat hij telkens in de lach schoot. Dat lachen

nam Harm hem zo kwalijk dat hij in verzet kwam en weigerde de gestroopte haas af te geven. Toen moest er wel even met harde hand opgetreden worden en dat kostte Harm een van zijn gele voortanden. Hij spuwde het ding voor Egberts voeten en herhaalde dat gebaar, zo vaak hij hem later ontmoette. In de kroeg had hij verzekerd dat de dag nog komen zou waarop hij wraak zou nemen, een bedreiging die ongevaarlijk was.

Maar er waren ook anderen. Er was een donkere woonwagenkerel, een halve zigeuner, Ludwig geheten, wie de haat uit de ogen sprong als hij Egbert zag. Hij stond een tijdlang met zijn woonwagen aan een zandweg die Egbert bijna dagelijks langs moest en wachtte hem soms op, omringd door zijn gezin, een haveloze troep kinderen en een bont toegetakeld wijf. Ze stelden zich vlak langs het fietspaadje op een rij, in de hoop dat Egbert een van hen zou aanrijden, zodat ze een aanleiding zouden hebben om hem met de hele troep te overvallen. De man dronk zwaar en had al een paar maal gezeten voor mishandeling. Egbert had hem eens bekeurd, toen hij met een oude achterlader bij een boswei op konijnen zat te loeren. Hij had hem zo onverhoeds kunnen overvallen, dat het voor de man geen zin meer had een poging te doen om te vluchten of zich te weer te stellen. Maar Egbert achtte hem tot alles in staat en soms, als hij ver van huis langs de smalle begroeide bospaadjes fietste, liep een rilling langs zijn rug bij de gedachte, dat Ludwig met zijn geweer tussen de struiken kon zitten. Gelukkig was de man kort daarna uit de streek verdwenen.

Het stropen met de lichtbak kwam weinig voor. Alleen de zeer brutalen waagden zich aan dit riskante werk. Toen dan ook een jaar later de woonwagen van Ludwig

weer in de omgeving gesignaleerd was en Egbert in diezelfde tijd, terwijl hij 's nachts op patrouille was, ver weg in het veld een schot hoorde vallen, vermoedde hij wel te weten wie de dader moest zijn. Hij haastte zich in de richting van het geluid, maar kon niets ontdekken. De volgende dag stak hij behoedzaam zijn licht op bij een paar vertrouwde bewoners van die buurt en zijn vermoeden bleek juist te zijn: Ludwig was de aanvoerder van een troep van vijf beruchte stropers, die 's nachts het veld introk. Twee droegen een geweer, een de lichtbak, de anderen deden dienst als wilddragers en helpers. Ze voelden zich sterk, ze snoefden openlijk in de herberg op hun durf en Ludwig had in een dronken bui gezegd dat ze met de jachtopzichter wel raad zouden weten, wanneer die het waagde in hun lichtbundel te komen. Egbert wist, dat deze bedreiging niet ijdel was. Hij sprak er met meneer over, dat hij assistentie nodig had.

Het was net iets voor Van der Haghen om spontaan zijn hulp aan te bieden. Egbert kon moeilijk weigeren, hoewel hij liever een paar gewapende veldwachters had meegekregen. Hij wees er op, dat deze ruwe kerels misschien niet zouden aarzelen het geweer op hun aanvallers te richten, maar meneer lachte daar om.

'Maak je geen zorgen,' zei hij. 'Stropers zijn lafaards en ze zullen bovendien de kans niet krijgen. We kunnen toch met z'n beiden wel zo'n goor stelletje heikneuters de baas? Man, mijn vingers jeuken, en ik verzeker je, Egbert, als ik ze te pakken gehad heb, dat ze de lust om in mijn veld te komen voorlopig zal vergaan!'

'U vat het te licht op,' meende Egbert te moeten waarschuwen. Als ik een raad mag geven: neem vooral een wapen mee, meneer!'

'De hondezweep,' zei Van der Hagen. 'Hoe laat moet ik bij je zijn, chef?'

'Tegen donker als u wilt. Pak u flink in, want het zal een plank dik vriezen vannacht. En vergeet de revolver niet, meneer!'

'Laat dat maar aan mij over,' zei Van der Hagen. 'Ik heb al een aardig plannetje.'

Hij keerde zich grinnikend om en liet zijn jachtopzichter staan. Die zuchtte. Hij had nu al spijt, dat hij niet regelrecht naar de veldwachter was gegaan. En met een onrustig gevoel ging hij het bos in om de plaats te zoeken, waar ze in de komende nacht het best post zouden kunnen vatten.

Hij koos die plek op de hoek van een perceel bos, waar ze naar alle kanten een vrij uitzicht hadden en waar een paar veldwegen samenkwamen, zodat ze zich snel op de fiets in verschillende richtingen zouden kunnen verplaatsen. Hij bouwde er half verborgen achter de sparren een primitieve zodenbank met een hoop plaggen als ruggesteun en als beschutting tegen de felle noordoostenwind, en bekleedde die met een laag dood gras. Daar wees hij Van der Hagen zijn plaats, toen aan de horizon nog de laatste gele glanzende hingen van het daglicht. De fietsen lagen verborgen onder de sparren. Meneer nestelde zich in de hoek van de bank, zette de kraag van zijn pelsjas op en trok de bontmuts over de oren. Egbert wikkelde de benen van zijn baas in een paar dekens.

'Zo zult u het wel kunnen uithouden,' zei hij. Toen kroop hij zelf in de greppel, een paar meters verder, plooide zijn oude veelbeproefde schapevacht om zich heen en keek uit over het veld.

'Ik zou wel een sigaar willen roken,' zei Van der Hagen.

'Zolang we geen onraad merken, kan dat wel,' antwoordde Egbert. 'Als u die maar achter uw jas aansteekt en het vuur met de hand bedekt.'

'Jij ook?'

'Dank u.'

Van der Haghen stak op. Telkens als hij trok gleed een zacht schijnsel over de takken boven zijn hoofd.

'Hou het vuur beter verborgen, meneer,' verzocht Egbert.

'Het is honderden meters ver zichtbaar.'

'Daar letten die kerels zo niet op,' dacht Van der Haghen.

'Leer ze mij kennen,' zei Egbert kort.

Van der Haghen smeed de sigaar op de grond. Het was heel stil. Alleen de wind ging schuifelend door de boomtoppen boven hun hoofd en een tak schuurde ergens zacht knerpend tegen een stam. Volslagen donker werd het niet. Een iets nevelige sterrenhemel en een smalle maansikkel maakten het mogelijk de jeneverbessen op de heide, aan de rand van het moeras, te onderscheiden. Het leken gedrochtelijke wezens, heksen en kobolden, verstard in hun laatste dans. Een klein geel licht uit een boerenhuis in de verte maakte de eenzaamheid nog dieper.

Egbert had zich op één knie neergelaten in de greppel, een elleboog vond steun op de kant, zijn lichaam rustte op de zware zool van zijn schoen. Het was zijn geliefkoosde houding, waarin hij urenlang volharden kon zonder zich te bewegen. Wanneer hij zo alleen zat in het donker, luisterend naar de stilte, besloop hem soms het gevoel dat het veld onder hem zacht op en neer ging op het ritme van zijn ademhaling, alsof hij een deel was geworden van de grond waarop hij knielde. De gedachten die er in het begin nog geweest waren aan Antje en

de kinderen, vervaagden tot onwerkelijke droombeelden. Hij voelde zich één worden met het zwijgende heelal, een kleine verhoging van de bodem, weinig verschillend van de haas in zijn leger. Hij sliep niet, hij hoorde het minste gerucht en iets binnen in hem registreerde alle geluiden, liet hem met rust als ze niets betekenden, maar deed hem dadelijk het hoofd luisterend opheffen, wanneer het onraad kon zijn. Wanneer hij zo een nacht in het veld had doorgebracht, voelde hij zich, zodra hij de stijfheid in zijn spieren had overwonnen, fris en uitgerust en had geen behoefte om nog naar bed te gaan. Maar deze keer had hij geen kans om het grote zwijgen van de nacht te beleven, want Van der Haghen kon zich niet stilhouden. Hij begon met gedempte stem uitvoerig uiteen te zetten, hoe er gehandeld moest worden, indien de stropers zich vertonen zouden.

‘Wij moeten achter het licht zien te komen,’ zei hij, ‘en ze dan snel van twee kanten besluipen. Wij nemen elk één van de geweerdragers voor onze rekening; tegen het schijnsel van de lichtbak zullen wij ze wel kunnen onderscheiden. Heb je je gummiknuppel bij je? We slaan die twee natuurlijk meteen buiten westen, het is de beste manier om geen schot in je ribben te krijgen. Het licht moet zo mogelijk terzelfdertijd buiten werking gesteld worden: geen van de kerels moet precies weten met wie ze te doen hebben. En dan moeten we als de deksel die twee helpers zien te grijpen, voor ze hem gesmeerd zijn. Die slepen we terug naar de anderen en dan zullen we dat hele stel daar eens aftuigen, dat ze de eerste dagen geen poot voor de andere kunnen zetten.’

‘Wát zegt u daar?’ vroeg Egbert verschrikt.

‘Ja, wat dacht je, dat ik je netjes proces-verbaal zou laten

opmaken, zodat ze er weer met een paar gulden boete afkomen die ze pas over maanden behoeven te betalen? De straf volgt nu eens meteen op de zonde. Honden en stropers moet je op dezelfde manier opvoeden en ik verzeker je dat het helpen zal!

Egbert kwam in verzet. Dit plan was in strijd met zijn begrippen van jachtopzichterseer.

‘Hoor es, meneer,’ zei hij beslist, ‘krachtig optreden is hier natuurlijk nodig, maar aan opzettelijke mishandeling doe ik niet mee, dat stuit mij tegen de borst. Bovendien zouden we er zelf door voor de rechtbank kunnen komen.’ ‘Klets niet,’ viel Van der Haghen nijdig uit. ‘Dat tuig loopt niet naar de politie, als ze zelf in overtreding zijn. Bovendien,’ – hij grinnikte – ‘wie willen ze aanklagen? We zullen de duivel bestrijden met Beëlzebul. Zeggen ze niet, dat het hier spookt bij het moeras? Als mijn plan gelukt, zal de satan in levende lijve voor hun ogen staan!’ Egbert begreep hem niet, maar hij zweeg en nam zich voor om zo op te treden, dat hij het later verantwoorden kon. En in stilte hoopte hij, dat de kerels maar zouden wegblijven. Na één frisse nacht zou Van der Haghen misschien wel genoeg hebben van dit werk. Dan kon de veldwachter zijn plaats innemen.

De uren gingen voorbij. De maan zakte omlaag naar de nevels aan de horizon en om de donkere helft werd de lichtende rand zichtbaar. Het licht in de boerderij was al lang gedoofd. De wind nam toe in kracht en floot in de takken. Achter hen scheurde een eik door de strenge vorst met een geluid als van een gewerschot, maar het veld lag donker en stil.

Van der Haghen schopte de dekens weg, liep stampvoetend heen en weer en beukte de armen tegen zijn lijf.

Daarna nam hij een slok uit zijn veldfles en reikte die toen aan Egbert. Het was cognac, je voelde het vocht branden tot in de maag, maar het verwarmde.

‘Hoe gaat het?’ vroeg Van der Haghen.

‘Best,’ antwoordde Egbert.

‘Ik ben koud tot in mijn botten,’ zei de ander. ‘Kom hier bij me zitten, dan houden we elkaar warm. Anders houd ik het niet vol.’

Egbert zette zich naast zijn baas op de zodenbank en stopte de dekens om hun beider lichamen. Hij voelde Van der Haghen rillen, legde het grootste deel van de schapevacht om diens schouders en drong nog dichter tegen hem aan. Dat hielp. Het rillen hield spoedig op. Van der Haghen zuchtte van genot. In elkaars warmte, in elkaars armen bijna, terwijl het diepe zwijgen van de nacht ze omringde, begonnen ze toen een gesprek. Het werd een gesprek met lange pauzen, in welke ze hun oor te luisteren legden in de wind, maar zo openhartig en vertrouwelijk als ze nog niet gehad hadden. Het verschil in stand scheen weg te vallen nu ze het gevoel hadden dat ze de enige levende wezens waren in de oneindigheid van de duistere vlakte, onder het eeuwige licht van de sterren.

‘Meneer,’ begon Egbert, ‘ik moet het u nog eens zeggen: het is niet goed, wat u wilt. U verlangt van ieder ander dat hij zich houdt aan de wet, maar u stoort er u zelf niet aan.’

‘Zo is het,’ antwoordde Van der Haghen. ‘Dat heb je goed opgemerkt. Wat is daar tegen?’

‘Als iedereen dat nou eens deed?’

‘Dat doet niet iedereen. Daar moet je de durf en de kracht voor hebben. De wetten zijn er voor het volk dat

zijn hersens niet gebruikt en dat alleen goed is om geregeerd te worden. Een werkelijk vrij mens stelt zich zelf de wet.'

'Dat lijkt me erg gevaarlijk,' zei Egbert. Hij moest plotseling aan de woorden van Antje denken: Hij is een gevaarlijk mens, dat besef jij lang niet genoeg. Hij zag haar bezorgde gezicht toen ze dat zei, haar grote ernstige ogen, alsof ze meer van hem wist, dan ze zeggen wilde.

'U bent op een gevaarlijke weg als u zo leeft,' zei hij peinzend.

'Natuurlijk!' riep Van der Haghen geestdriftig. 'Dat weet ik wel en daarom doe ik het! Ik houd van het gevaar! Dat is nu juist, wat nog enige fleur geeft aan het leven. Man, het leven is zo ontzettend vervelend, heb jij daar nou nooit eens last van? Iedere dag dezelfde gang, dezelfde plichten, hetzelfde eten, hetzelfde platgelopen paadje, dezelfde vervelende gezichten om je heen. Toen ik een jongen was, wou ik naar zee, ik mocht niet van mijn vader. Ik liep weg, maar hij liet mij door de politie terughalen. Ik zou en ik moest op de boerderij, ik weigerde. Een jaar lang duurde de strijd, toen vonden ze een middenweg: ik mocht studeren. En dat heb ik gedaan. Eerst in ons land, toen, na de dood van de oude heer in Duitsland, in Frankrijk, in Amerika. De hele boerderij heb ik opgestudeerd. Dat was een leven, man! En gewerkt heb ik ook. Maar toen zat ik zonder geld en ben ik getrouwd. En nu zou ik nog de wereld in willen, het leven is hier te klein voor me. Maar ik kan niet, omdat – nou ja, het doet er niet toe. Nu sterf ik soms haast van verveling, ik stik door al de wetten en wetjes die me gebonden houden. Zou ik ze dan niet op zij gooien waar het mogelijk is? Ik leef maar eens, Egbert, denk daaraan, over een jaar

of wat is het voorbij. Daarom grijp ik het avontuur, ook dit met die stropers – waarom komen die kerels nou niet? – en ik heb spijt van iedere kans die ik gemist heb. Maar jij durft niet, jij bent bang.’

‘Nou vergist u zich,’ zei Egbert. ‘Ik ben niet bang voor die kerels en ten slotte ook niet voor de gevolgen, maar wel om iets te doen dat ik niet verantwoord kan. Ik leef ook maar eens, ziet u, en ik wil niet graag iets bederven dat ik niet meer herstellen kan. Daar denkt u te weinig aan, geloof ik. U vergeet dat het mensen zijn die u voorhebt, net zo goed als u zelf. En als ik het zeggen mag, meneer, we hebben ’t er nou zo over, maar dat doet u altijd. Neem nou Jan Braaks, die hebt u op dat ge-doetje gezet en hij is een knappe vakman en een harde werker, daar niet van, maar ieder verstandig mens ziet toch, dat het daar niet goed kan gaan, u net zo goed. U moet dat toch ook van te voren geweten hebben. U hebt daar natuurlijk uw bedoelingen mee gehad, ofschoon niemand die snapt.’

‘Maar jij toch wel,’ zei meneer met een stille lach.

‘Nee,’ zei Egbert, ‘ik ook niet. Het is me een volkomen raadsel wat u met hem voorhebt.’

‘Dan ben je slecht van geheugen,’ lachte Van der Haghen, ‘want je kon het weten!’

Zijn stem kreeg een kameraadschappelijke toon, toen hij verder ging: ‘Ik heb het je vroeger eens gezegd, Egbert. Weet je niet meer, die morgen toen de prinses geboren was en we Jan zo op stang joegen met dat gesprek over Oranje? Toen beweerde hij, dat hij socialist was om te vechten voor de verdrukte mensheid, zo iets tenminste, van die mooie leuzen had hij toen. En ik ben bezig te bewijzen, dat hij alleen maar socialist was omdat hij niks

bezat en afgunstig was op het geld van anderen. Lukt me dat, ja of nee? Ik heb hem geld en goed gegeven, een bedrijf om voor te leven, en wat zie je nu? Zijn functie in de partij was hij het eerste jaar al kwijt en de vergaderingen woont hij de laatste tijd niet eens meer bij. Veel is er van zijn socialisme niet meer over!

Egbert had het plotseling koud, hij schikte een beetje op zij en keek bijna met vrees naar het gezicht van de man naast hem. In het donker zag hij de ogen flonkeren en hij wist precies hoe hard en spottend dat gezicht er nu moest uitzien. De afschuw maakte zijn stem hard, toen hij zei: 'Maar dan vergist u zich! Want dan zal ik u eens wat vertellen. Een week of wat geleden kom ik 's avonds van de stad en bij de herberg zie ik Jan, die net de deur uitkomt. Hij was dronken, meneer, stomdronken. U begrijpt, ik vertel het u in vertrouwen. Ik heb hem naar huis gebracht. Als Jan een borrel op heeft staat zijn mond geen ogenblik stil. Dan is hij net een kind, dat het onderste van zijn hart laat zien. Egbert, zei hij, en hij sloeg op zijn buik, wat hier zit kan geen kapitalist me meer afnemen, ook Van der Haghen niet. Ik geloof dat ik er geen kwaad aan doe met u dat te vertellen, u moet toch weten dat dit niet lang meer zo door kan gaan. En even later liep hij te huilen over zijn kameraden, die hem niet meer willen kennen omdat hij nou eigen baas is, die stommerds. Er moet er nog een komen met zo'n trouw en eerlijk hart als die Jan! Die voelt zich de laatste tijd doodongelukkig, meneer, die is niet tevreden voor hij weer gewoon arbeider is en weer door zijn kameraden wordt aanvaard. Zijn socialisme is hem niet uit zijn borst te branden. Zoals hij zelf eens tegen me zei: Je kunt toch je geloof niet verloochenen! Weet u, wat u alleen

maar bewijst? Dat je een arbeider, die zijn hele leven van een weekloon heeft moeten rondkomen, niet de beschikking over veel geld moet geven, want daar kan hij niet mee omgaan. Dat is alles!

‘We zullen zien,’ zei Van der Haghen, blijkbaar toch wat onder de indruk. ‘Maar al was het alleen dat laatste, dat is toch ook wat waard? Dan weten we wat ons te wachten staat als de rooien nog eens de macht in handen krijgen, zoals ze zelf beweren. Wat zouden ze op een rare manier met de schatkist omspringen en met heel ons nationale bezit!’

‘’t Is mogelijk,’ zei Egbert, ‘en die wetenschap kost u een paar duizend gulden. Maar dat is het ergste niet, dat moet u weten.’

‘Wat veel erger is,’ vervolgde hij verontwaardigd, ‘daar waagt u die goeie kerel aan met zijn hele gezin! En zo doet u nu altijd, meneer, ik moet het zeggen, u speelt met de mensen en het schijnt nooit tot u door te dringen dat u – hoe moet ik het zeggen – schepselen van God voor u hebt!’

Van der Haghen lachte spottend.

‘Och, schei toch uit met je schepselen van God,’ zei hij. ‘Zijn de planten en de dieren dat niet evengoed? Met die dikke woorden kom je niet verder. Wat voor goddelijks is er nou in zo’n stroper en in het meeste domme volk, dat je dagelijks om je heen ziet? Alleen de angst houdt ze fatsoenlijk, de angst voor de wet, voor de machten die boven ze staan, de angst voor God en voor de duivel, de angst voor honger en werkloosheid. Neem die angst weg en berg je dan maar, want dan blijft er niets dan een stel wilde beesten over. Ik heb een volksoproer in Roemenië bijgewoond, ik weet er van mee te praten.

En ik vrees, dat het hier ook zo ver nog komen zal met die socialisten.'

Hij trok met veel moeite zijn veldfles te voorschijn en zette die voor zijn mond. Egbert weigerde. Hij vond het nodig om nuchter te blijven.

'Meneer,' zei hij, 'nou hoop ik, dat u uw best wilt doen om me te begrijpen, want ik ben ook maar zo'n domme kerel.'

'Integendeel,' protesteerde Van der Hagen. 'Jij bent helemaal niet dom. Je hebt een scherp verstand en de kerk brengt je iedere zondag met al haar bekrompenheid toch ook een flink stuk wijsheid en denkkraft en beschaving bij. Ik kan in vijf minuten aan iedere boer of arbeider horen, of hij naar de kerk gaat of niet. Maar laten we 't daar niet over hebben. Je voelt je toch niet beledigd door wat ik gezegd heb van het domme volk? Daar reken ik jou niet bij, dat begrijp je toch wel?'

'Beledigd niet,' antwoordde Egbert. 'Maar het heeft me wel zeer gedaan, want ik reken me zelf er wel bij, ziet u! En nou wou ik u wat zeggen. Ik heb nooit veel geleerd, maar ik prakkizeer zo wel eens wat als ik urenlang alleen ben in het veld. Als ik er nou de goeie woorden maar voor vinden kan.'

'Probeer het eens,' moedigde Van der Hagen aan.

'Maar dan praat ik ronduit, recht op de man af!'

'Natuurlijk, beste kerel!'

'Ik zal niet meer proberen u te bekeren,' zei Egbert, 'maar ik voel het als mijn plicht om u nou eens openhartig te zeggen wat ik van u denk. Kijk eens, u bent een veel betere baas voor ons dan al die andere die ik ken. U bent royaal tegenover de arbeiders, u geeft het hoogste loon en soms een extraatje, maar ieder die u leert

kennen, die voelt dat u dat niet doet om die mensen, maar om u zelf – dat ze hard voor u werken zullen. En dat doen ze, het lukt u best. Maar ze zijn zo stom niet als u denkt: ze voelen het soms drommels goed, dat ze eigenlijk niks in tel zijn bij u. U speelt uw spelletje met ze en in uw hart veracht u ze en daarom – neem me niet kwalijk dat ik het zeg – bent u eigenlijk niet veel beter dan die anderen, zoals De Weerdt, waar ik vroeger was, en al die trotse liberalen. Nee, laat me nou eens uitpraten: we zijn werkdieren voor u, stomme werkdieren en niet meer. Wat zegt u? Ik niet? Goed, laat ik dan een uitzondering vormen, maar al die anderen wel, u zei daarnet nog zo iets. En daarom, u hebt een hekel aan de rooien, maar door die houding drijft u ze op de duur net zo goed in de armen van het socialisme als al die anderen. Hij wachtte, bevreesd voor de uitwerking van zijn woorden. Het bleef lang stil. Egbert zag, dat de maansikkel rood door de nevels aan de horizon scheen. Het moest ongeveer middernacht zijn. Als de stropers plannen hadden voor deze nacht, zouden ze gauw komen. ‘En hoe kan ik dat veranderen?’ vroeg Van der Haghen met een vreemde stem en Egbert wist niet of hij onder de indruk gekomen was of dat hij heimelijk plezier had. ‘Hoe u dat veranderen kunt?’ vroeg hij langzaam. ‘Ja, wat zal ik u zeggen? Misschien kunt u dat wel niet meer. Door de mensen, het volk, de werkende man lief te hebben, zou ik zo zeggen.’ ‘Weer zo’n dik woord!’ spotte Van der Haghen. ‘Moet ik Hans Vlot liefhebben en die kwijlende Evert Fluim? Mijn liefde, Egbert, gaat naar charmanter wezens uit!’ En hij begon het versje te neuriën van Hittepetit, dat aardige meisje.

‘Dat weet ik,’ praatte Egbert er doorheen, een beetje geraakt, omdat de ander van alles een grapje durfde maken. Hij probeert aan de ernst te ontkomen, dacht hij, maar ik zal hem nu krijgen.

‘Dat weet ik,’ zei hij, ‘tenminste, wat u liefde noemt! Ik betwijfel, of u wel ooit een mens oprecht liefgehad hebt, zonder bijbedoelingen.’

Die was raak, merkte hij.

‘Och, klets toch niet!’ riep Van der Haghen. ‘Wat weet jij daarvan? Natuurlijk heb ik liefgehad en ik heb nòg lief. Daar is er één die ik liefheb met mijn hele hart. Maar ik heb mijn kans niet waargenomen en nu is ze van een ander. Maar dit zeg ik je . . .’

‘U hebt gelijk,’ viel Egbert hem in de rede. ‘Ik ben te ver gegaan, daar weet ik niets van. Maar die kant moeten we ook niet op. U wist daarnet best wat ik bedoelde. Liefde is een dik woord en ook weer niet. Hart hebben voor het volk, voor de arbeiders, dat is het! En laat ik nou nog eens dat dikke woord gebruiken: Als u de liefde van God kende in uw leven, dan zou er iets van die liefde afstralen op de mensen om u heen. Dan zou u begrip voor ze hebben en het leven van zo’n doodgewone vieze arbeider als Hans Vlot zou u toch eh . . . hoe moet ik het zeggen . . . nou, dierbaar zijn. Maar dat zijn er niet veel, die er zo over denken, jammer genoeg. En daarom, zolang u zo over de mensen denkt zoals u doet en duizenden anderen, zo lang, heb ik wel eens gedacht, zal er ook oorlog blijven. Er wordt veel over gepraat of er oorlog komen zal en ik geloof zeker, dat die komt. Niet omdat Duitsland meer koloniën wil hebben of omdat Engeland jaloers is op de Duitse industrie, zoals de kranten schrijven, maar omdat de machthebbers in de wereld

geen begrip hebben voor de gewone man en zijn leven niet achten. Werkvee is het en straks kanonnenvee. Wat kan het ze schelen of er een paar honderdduizend kapot geschoten worden? Ze fokken vanzelf weer aan.'

'Nou praat je net als een socialist!' zei Van der Haghen. 't Is mogelijk,' zei Egbert. 'Ik ben niet voor niks in de Hanegang groot geworden. Zo denk ik er nou eenmaal over en zegt u maar eens of ik geen gelijk heb.'

'Welnee,' antwoordde Van der Haghen en hij rukte zich driftig los uit de dekens. 'Dat is klein geredeneer, van jouw arbeidersstandpunt uit. En dat kun je nooit volhouden, Egbert Hiemstra. Je zult toch moeten toestemmen, dat het nodig kan wezen om te strijden, voor je vrijheid bijvoorbeeld of voor je geloof. Wat hebben je hooggeroemde voorvaderen gedaan, tachtig jaar lang, waar je dominees je zo graag aan herinneren, als er weer een christelijk secte-schooltje ergens moet komen? Was die oorlog dan het aantal slachtoffers niet waard? Wees nou consequent, dan moet je zeggen: nee.'

'Maar ik zeg ja,' antwoordde Egbert. 'En dat is dan ook de enige oorlog, die geoorloofd is, als het gaat om de vrijheid en om je geloof.'

'Je bent kortzichtig. Er zijn nog andere waarden die het evengoed nodig kunnen maken om te vechten: de welvaart van je land, de noordzaak om je uit te breiden, om onrecht te wreken of je eer te verdedigen. Jij laat je toch ook niet straffeloos beledigen, hoop ik? De fout is dat het domme volk daarover wil meepraten zonder dat het er over oordelen kan. Het heeft alleen te gehoorzamen. Het heeft zijn leven en zijn welvaart aan het land te danken, het moet er zijn leven voor over hebben. Zie naar de Duitsers, die begripen dat, die zullen zingende de

oorlog ingaan als het zover is. Jij vindt natuurlijk één mensenleven meer waard dan de welvaart van een heel volk. Dat is de sentimentaliteit van het nieuwe testament. Lees het oude, hoe er toen over gedacht werd. Toen stonden de mensen nog dichter bij de natuur. De natuur is ook niet zuinig met het leven, die smijt met de boel. Die brengt voort en vernielt bij massa's tegelijk. Het leven handhaaft zich wel, wees daar maar niet bang voor, een volk sterft niet uit, al gaan er wat mensen dood. Jij snoeit toch ook onbarmhartig een boom, opdat die sterk zal worden en vruchten zal dragen? En je ruimt de zwakke exemplaren onder het vee op om een sterk ras te krijgen? Maar zodra het om een mens gaat, word je bang. Dan moeten zelfs achterlijken en blinden vol zorg worden grootgebracht. En ze mogen trouwen en kindertjes krijgen en een ras voortbrengen van steeds groter middelmatigheid. Man, wees toch nuchter! In de oorlog wordt een volk uit zijn slaap geschud, verborgen krachten worden wakker, een suffe arbeider wordt dan een held!' Hij trok de fles te voorschijn, nam er een slok uit en gebarde er mee voor Egberts gezicht.

'Man!' riep hij, 'ik kan er naar verlangen, een oorlog te beleven! Wij zijn ook ingeslapen door een eeuw van vrede, vrede en geen gevaar, maar dan zullen we weten wat leven is, als we er voor vechten moeten! O, ik hoop, dat het zo ver komt en dat ons land mee zal moeten doen aan de zijde van Duitsland, ons broedervolk, tegen het trotse, gemene Engeland, al was het alleen maar om Zuid-Afrika te wreken! Dan zal ons volk een groot volk kunnen worden! Is dat geen paar duizend levens waard? Daar zou ik zelf mijn leven voor willen geven. Zo, en nou jij weer!'

Hij nam weer een slok, plooide de dekens huiverend om zich heen, kroop tegen Egbert aan en wachtte.

‘Je kunt zeggen wat je wilt,’ praatte hij, ‘maar je bent lekker warm. Je kunt er beter tegen dan ik. Nou zie je eens, hoe ik al verslapt ben door mijn geregeld leven.’ ‘Drink niet te veel, meneer,’ waarschuwde Egbert. ‘U moet straks weten wat u doet. Het is zowat de tijd dat ze komen kunnen. De maan is bijna onder.’

‘Wees daar maar niet bezorgd voor,’ wimpelde de ander af. ‘Ik draai voor zo’n fles vol mijn hand niet om. Geef nou eens antwoord, ik ben erg benieuwd.’

‘Och meneer,’ zei Egbert moedeloos, ‘wat helpt het? Ik vind het natuurlijk vreselijk wat u zegt. We zullen het nooit eens worden, we staan te ver van elkaar. U verheerlijkt de oorlog, maar u denkt er niet aan wat die allemaal kapot maakt. Ik begrijp u niet. U zegt soms van de kerk een heleboel goeds en aan alles is te merken dat u er vroeger ook bij behoord hebt, en u gaat lijnrecht tegen de leer van Christus in. U gelooft aan God en u gehoorzaamt hem niet. U hebt eens gezegd dat u jaloers bent op mijn geloof, maar daar blijkt nu niet veel van, want u praat als een heiden. Ik heb maar één raad voor u: u moet terug. Terug naar God en terug naar de kerk.’ Van der Haghen vloekte.

‘Een dominee schijn je te moeten blijven,’ schold hij. ‘Je hebt beloofd dat je niet zou proberen om mij te bekeren en nu doe je het toch. Maar ik wil je voor deze keer wel eens precies zeggen waar het op staat. Toen ik jong was, was ik net zo vroom als die jongen van ons, Johannes. En als de kerk geweest was wat ze wezen moest, fier en strijdvaardig voor het Koninkrijk waar Christus van spreekt, dan was ik er misschien nooit bij weggelopen.

Maar als jij eens wist wat ik heb moeten doormaken in mijn jeugd. Die schijnheiligheid, die bekrompenheid, dat verketteren van elkaar. De kerk is ook versuft en ingeslapen, net zo goed als het hele volk. Wat heeft de kerk ooit gedaan voor de vooruitgang? En van jouw standpunt uit: wat doet ze voor de arbeider? Ze moest voorop strijden voor een betere maatschappij en ze doet niets dan twisten over een letter en de uitleg van een bijbeltekst. Het is een en al onvruchtbaarheid in de kerk. En jij wilt me terug hebben in die dooie boel, in die schimmelkelder? Ik verdraai het!

‘Juist,’ zei Egbert, ‘dat is heel eerlijk gezegd. Ik heb wel eens gemeend, dat ik iets voor u kon doen, meneer, maar ik zie nou wel, dat dat niet mogelijk is. U wilt niet. Als u nou maar wilde inzien, dat u verkeerd gedaan hebt met weg te lopen. Want als er één was die het goede voorbeeld had kunnen geven, dan zou u het wezen. Maar u hebt niet alleen met de kerk gebroken, ook met God. En dat zal u misschien eens opbreken. U zult terug moeten. Er komt misschien nog eens een dag, dat God u in de nek zal grijpen en dan zult u inzien dat ik gelijk heb gehad. Tot zo lang kunt u zich uw eigen wetten stellen en u meent het misschien goed, maar u maakt een heleboel kapot.’

Toen hield hij op, want hij zag de ogen van de ander nijdig flikkeren in het donker en hij voelde diens adem over zijn wang, toen Van der Haghen losbarstte: ‘Och, schei toch uit met je vervloekt gepreek! Wat maak ik dan kapot? Toe nou, noem dan eens wat!’

Had de cognac hem misschien toch opgewonden? Egbert begreep dat hij voorzichtig moest zijn, maar hij kon nu niet zwijgen.

‘Als meneer maar weet, dat ik spreek met de beste bedoelingen, dan wil ik het wel zeggen,’ zei hij rustig. ‘Laat ik maar bij u zelf blijven: uw ziel, uw leven, uw geluk, uw huwelijk.’

Hij onderbrak zich zelf en richtte het hoofd luisterend op. Klok daar een schot in de verte? Maar meneer had zeker niets gehoord, want die praatte door en aan de scherpe klank in zijn stem was duidelijk te horen, dat Egbert hem gevoelig had gekwetst.

‘Je bent gek,’ zei hij. ‘Mijn huwelijk staat daar buiten, daar weet jij geen duvel van. Ieder huwelijk kan kapot, dat heeft met kerk of geloof niets te maken.’

‘En òf het er iets mee te maken heeft,’ antwoordde Egbert, maar zijn aandacht was er niet meer bij. Hij zat scherp te luisteren. Ze zaten hier toch verkeerd, bedacht hij. Tegen de wind op kon je bijna geen geluid uit het veld horen.

Van der Haghen had weer de fles gebruikt.

‘Je bent toch niet met je geloof of met God getrouwd?’ vroeg hij en er was een smalende klank in zijn stem.

‘Jawel meneer,’ zei Egbert. ‘Ik ben in ’t geloof getrouwd, met God als getuige.’

‘En daarom denk je, dat je huwelijk niet kapot kan?’

‘Zo is het,’ antwoordde Egbert. ‘Een huwelijk dat met God gesloten is, dat kan niet kapot.’

Dáár! Dàt was nu toch zeker een schot! Het geluid kwam uit het zuidwesten, schuin tegen de wind op. Ver konden de stropers niet meer zijn. De hoge begroeide wal moest het licht verbergen.

‘Meneer, ze komen er aan!’ fluisterde Egbert en hij maakte zich half los uit de vacht. Maar Van der Haghen scheen het niet te horen. Hij zwaaide met de fles.

‘Ha-ha!’ lachte hij spottend. ‘Mijn huwelijk is kapot, dat mag jij wel weten. Maar het jouwe kan net zo goed kapot!’ ‘Nee meneer, tussen Antje en mij, daar komt nooit iemand tussen. Pas op, daar komen ze aan! Ziet u dat schijnsel door de takken? Nu is ’t weer weg!’

‘Wind je niet zo op!’ suste Van der Hagen. ‘Ik heb ze al lang opgemerkt. We hebben tijd genoeg. Laten we nu eerst ons gesprek afmaken. Het begint nu pas interessant te worden. Jouw huwelijk kan ook kapot, Egbert Hiemstra, en het gaat misschien nog wel eens kapot, is het niet door jou, dan wel door je vrouw.’

Meer nog dan die woorden deed de toon van zijn stem Egbert opschrikken en leidde zijn aandacht van de stroopers af.

‘Hoe bedoelt u dat?’ vroeg hij scherp.

‘Wel,’ zei de ander en het leek alsof hij grinnikte, ‘het is toch niet uitgesloten, dat jij nog eens een vrouw ontmoet die je zo mooi en zo aardig vindt, dat je . . .’

‘Nee,’ sneed Egbert af. ‘Alle andere vrouwen zijn me onverschillig. Er is voor mij niet één als Antje.’

‘Wat wil hij toch?’ vroeg hij zich af. ‘Zit hij mij te sarren omdat ik hem te veel gezegd heb?’

‘Gelijk heb je,’ zei Van der Hagen, ‘er is er niet één als Antje, in de hele wereld niet. En er zijn er meer die er zo over denken, Egbert! Daarom kan er toch eens iemand bij haar komen, voor wie ze jou vergeet? Denk je van niet?’

‘Nee,’ zei Egbert kort.

‘Je vergist je!’ tartte de ander. ‘Iedere vrouw is te verleiden, als ze de ware man maar vindt!’

‘Die heeft ze gevonden,’ antwoordde Egbert nors. ‘Wat een vent! schoot hem door het hoofd. Eerst hebben we

een hele avond als vrienden gepraat en nou begint hij zo! 'Meneer, daar komen ze!' fluisterde hij plotseling. 'Pas op dat ze ons niet horen, ze lopen net onder de wind! Kijk, daar buigen ze om de wal heen, ziet u het licht? Als we een beetje geluk hebben . . .'

Hij gooide de vacht en de dekens af en sprong op. Van der Hagen volgde zijn voorbeeld, maar pakte hem bij de arm en trok hem naar zich toe. Egbert voelde de sterke greep van zijn vingers door de dikke mouw van de jekker en rook zijn adem, zó dicht kwam de man voor hem staan. Alsof hij ondanks het donker de gedachten van Egbert op diens gezicht wilde lezen.

'Zo'n vrouw!' fluisterde hij, 'met zulke ogen en zo'n figuur, dat is een gevaarlijk bezit, Egbert! Vandaag of morgen kan er één komen die haar meer biedt dan jij! En dan? Wat doe jij dan?'

'Meneer, schei uit!' gromde Egbert kwaad. De kerel is dronken, dacht hij verschrikt.

'Antje is niet te verleiden,' zei hij. Tegen zijn zin ging hij er toch op door. 'Al kwam er een koning om haar, dáár, geloof dat van mij. En als ze zelf niet zo sterk zou wezen, dan zou God haar staande houden.'

'Ha-ha!' lachte Van der Hagen. 'Als God tijd heeft om op alle overspelige vrouwtjes te letten! En nu nog één vraag, Egbert, wat zou jij doen, als je merkte dat je vrouw je bedrogen had?'

'Hou op!' fluisterde Egbert. 'Ze kunnen u horen!'

'Geef antwoord!' drong Van der Hagen.

'Nee!' zei Egbert. 'Denk er liever aan waarvoor we hier zijn!'

Het licht kwam langzaam dichterbij, recht op ze aan. De afstand bedroeg nog slechts enkele honderden meters.

‘Wat moet ik straks met die dronken man bij me?’ dacht Egbert ongerust.

Van der Haghen kneep zijn arm nog stijver en schudde hem heen en weer. Zijn stem siste vlak bij Egberts oor: ‘Doe wat ik je zeg: ik wil eerst een antwoord, hoor je? Wat zou je doen, als je merkte dat je vrouw van een ander was geweest?’

Het kon Egbert plotseling weinig meer schelen of de stropers hem zouden horen. ‘Dat zal ik je dan zeggen, meneer,’ zei hij nijdig, ‘maar ik snap niet, wat u eigenlijk mankeert. Dan hoop ik dat God mij bewaren zou, dat ik die kerel niet de hersens in zou slaan.’

‘En je vrouw?’

‘Wàt mijn vrouw?’

‘Was dat dan je vrouw nog?’

‘Ja,’ snauwde Egbert. ‘Mijn vrouw is mijn vrouw door alles heen! En als u nou niet ophoudt, dan weet ik niet, wat ik doe!’

Maar eindelijk zweeg Van der Haghen dan toch. Hij liet Egbert los en keek naar het licht, dat regelmatig dichterbij bleef komen. Egbert hoorde hem hijgen. Waarom hijgde hij zo? Nu zwenkte het licht zijwaarts en plotseling flitste een vuurstraal uit een geweer, een seconde later klonk het schot. Er was zwak gerucht van stemmen, even verdween het licht, toen straalde het weer over het veld, zwenkte bij en kwam weer op de bosrand aan. Van der Haghen greep Egberts arm en trok hem beter achter de sparren.

‘Hou je gedekt en laat ze passeren!’ fluisterde hij. ‘Loop voorzichtig, dat ze je niet horen op de hardbevoren grond. Heb je je gummistok? Sla er op, hoor, vóór ze je neerknallen!’

Het was Egbert vreemd te moede. Andere keren als hij op stropers loerde, was hij kalm tot het laatste ogenblik. Nu trilden zijn handen, terwijl hij zijn handschoenen uittrok. Het gesprek met Van der Haghen had hem onverklaarbaar opgewonden. Daar was iets in dat hem niet beviel, maar hij had geen tijd om er over te denken wat het was. En terwijl hij door de takken heen zag, hoe de kerels daar voor hem het veld afstroopten alsof het hun eigendom was, moest hij op de tanden bijten om zijn drift te beheersen. Hij hijgde nu ook en zijn hand voelde naar de knuppel in zijn binnenzak. Wat deed Van der Haghen? Het scheen wel, alsof die zich stond uit te kleden!

De bende was nu niet meer dan vijftig meter van de bosrand verwijderd. Het licht gleed even over de stam waarachter Egbert zich verborgen hield, over de zodenbank met de dekens, en Egberts adem stakte van vrees dat die ontdekt zou worden. Maar de lichtbundel zwaaiende snel door; de kerels keerden het bos de rug toe en trokken met een bocht het veld weer in.

Egbert voelde een duw in zijn rug en Van der Haghens stem fluisterde: 'Nu!' Toen sprong hij over de greppel en sloop snel achter de troep aan. Na het urenlang wachten was het een weldaad om te kunnen handelen. Egbert kende het veld, zijn voeten zochten vanzelf de kale plekken tussen de hoge heidepollen. Toch moest hij zich haasten om Van der Haghen bij te houden. Egbert zag met een oogopslag onduidelijk diens gestalte en hij kreeg de vreemde indruk, dat zijn baas naakt naast hem liep en dat er een grote donkere vogel achter hem aanfladderde. Maar hij had geen tijd om er op te letten, al zijn aandacht moest nu bij de stropers zijn. Tegen het langzaam heen en weer zwaaiende licht zag hij duidelijk

afgetekend hun figuren, hij herkende zelfs aan de korte nek en de brede schouders schele Harm als een van de helpers. Drie, vier, waar was de vijfde man? Geen twintig meter waren ze achter de bende, toen de lamp plotseling stil vooruit bleef schijnen en een haas rechtop zat te staren in het felle licht. Het schot viel op hetzelfde ogenblik. De haas buitelde over de kop, de mannen bewogen zich snel naar die plaats en de hele troep stond bij elkaar, terwijl een van hen het dier opraapte en met een paar klappen in de nek probeerde af te maken.

Dit was het ogenblik om te handelen. Egbert wist het ook zonder de stoot die Van der Haghen hem gaf. Ze sprongen vooruit. Op het ogenblik dat de achterste man begon te schreeuwen, werd hij ook al door Van der Haghen opgepakt en bovenop de anderen gesmeten. Kreten en vloeken klonken op, het licht zwaaide door de lucht, maar werd al weggetrapt. Egbert had de ogen op de rechter geweerdrager gehouden, maar hij kon er niet toe komen om de man onverhoeds van achteren neer te slaan, hij greep hem met beide armen om het lijf. De lantaarn lag op een afstand over het veld te schijnen, terwijl hij met hem worstelde. Hij had het geweer vastgegrepen en probeerde dat de man te ontwringen. Aan de vloeken merkte hij dat hij Ludwig te pakken had. De vent was sterker dan Egbert gedacht had. Hij wist het geveer met de loop omhoog te brengen en af te vuren; het schot ging vlak langs Egberts hoofd. Toen sloeg Egberts vuist zonder aarzelen toe tegen de slaap van zijn tegenstander en het lichaam zakte slap weg uit zijn armen.

Op hetzelfde ogenblik werd hij van achteren besprongen. Iemand kneep hem de keel dicht en probeerde hem op de grond te trekken. Egbert wierp zich met de man

achterover en liet zich met kracht op hem neerkomen. Het was een kunstje dat hij al kende in zijn jongensjaren en nu zonder nadenken weer toepaste. De handen lieten los. Egbert rolde over de grond, sprong weer op, greep zijn gummistok en toen de ander opnieuw aanviel, sloeg hij snel toe. Nog gaf de man de strijd niet op. Hij veerde overeind, deed een uitval naar Egberts arm en wist die vast te grijpen. Maar plotseling scheen zijn kracht te verslappen. Hij zakte op zijn knieën en hief de armen afwerend omhoog.

‘De duivel, de duivel!’ kermde hij.

Hij lag als in aanbidding.

Egbert volgde zijn blik en even stakte ook hem de adem. Voor het schijnsel van de lichtbak danste een helse gedaante met groteske gebaren over het veld, een gehoord wezen met een korte wijde mantel en lange magere benen, en sloeg met een schrill gelach uit alle macht los op een kermende man, die op handen en voeten trachtte weg te kruipen. Egbert begreep dat het Van der Haghen was, die in een maskeradepak voor duivel speelde. Hij deed het met talent, de kerel naast Egbert werd zo door angst aangegrepen, dat hij zich losrukte en gillend op de vlucht sloeg. Egbert had geen lust om hem na te zetten. Hij stak de handen in de zakken en zag werkeloos toe, hoe Van der Haghen zich weerde. Eén kerel lag voor dood op de grond, drie andere werden met trappen en slagen bijelkaar gehouden. Ze kropen kermend heen en weer, één richtte zich op en trachtte zich huilend als een kind te verdedigen, maar een striemende slag velde hem neer en boven zijn geschrei uit klonk het gillend gelach van zijn satanische kwelgeest.

Egbert kon dit niet langer aanzien. Hij wilde weggaan,

maar meende de geweren te moeten meenemen. Bij het tweede was Van der Haghen hem voor. Hij raapte het op, maakte enkele dwaze danspassen en trachtte het toen op de bewusteloze man kapot te slaan. De kolf bonkte met een doffe klap op het slappe lichaam, maar voor hij opnieuw kon toeslaan, greep Egbert het wapen vast en rukte het naar zich toe.

‘Hou op!’ gromde hij. ‘Het is nu mooi geweest, dunkt me.’ ‘Wacht even!’ lachte Van der Haghen. Nog eenmaal ging hij bij zijn slachtoffers langs en gaf ze elk een tuchtiging met de zweep, die ze jammerend in ontvangst namen. Toen, met een laatste schrille lach, sprong hij buiten de lichtkring en trok Egbert mee. Enkele tientallen meters verder nam hij hem een geweer uit handen, zette zijn voet er op en brak het doormidden. Daarna ook het andere. De stukken gooide hij een voor een uit alle kracht naar een man, die met zijn handen voor het gezicht in het schijnsel van de lamp zat te snikken en hij schaterde luid, toen het laatste stuk diens hoofd trof en de man in een dierlijk gehuil deed uitbarsten.

Ze vonden op de tast de zodenbank terug en terwijl hij zich daarachter stond aan te kleden, hield Van der Haghen niet op met zich te verlustigen in wat er gebeurde was.

‘Dat zal ze goed doen, dat tuig!’ hijgde hij. ‘Wil je geloven, dat ik dadelijk nog wel een keer de zweep over ze heen zou willen halen?’

Egbert gaf geen antwoord. Hij laadde huiverend de dekens op zijn fiets en merkte, dat zijn knieën knikten. Hij walgde van Van der Haghen en van heel dit wrede gedoe en hij schaamde zich, omdat hij er bij had moeten zijn.

‘Je hebt je best geweerd!’ zei Van der Haghen. ‘Waar-

om zeg je niks? Je hebt alleen met die eerste vent te veel geduld gehad, maar later vocht je als een duivel! Ha-ha, als een duivel, zeg ik! Had ik je niet lekker op stoom gebracht te voren met mijn gesprek over je huwelijk? De meeste mannen kun je niet meer de smoor injagen dan door te twifelen aan de huwelijksvrouw van hun vrouw.'

Was dat zijn doel geweest met dat nare gesprek? Was die man zo vol berekening? En waarom maakte hij er Egbert geen verwijt van, dat die de laatste stroper had laten ontkomen? Dat moest hij toch hebben gemerkt. Of ging hij toen al zo volkomen op in het afstraffen van de andere kerels, dat hem hun aantal ontgaan was? Egbert wist niet meer wat hij denken moest van deze merkwaardige man, die je altijd weer voor de vreemdste verrassingen wist te plaatsen, en een gevoel van vrees maakte zich van hem meester, toen hij keek naar de grote donkere gestalte. Alsof dat duivelspak niet maar iets toevalligs was geweest.

'Wat een prachtige nacht!' zei Van der Haghen. Hij zette de veldfles voor zijn mond.

'Jij zeker niet, hè?' vroeg hij, toen hij klaar was. 'Je wordt bedankt, chef, dat ik met je mee mocht op deze tocht.' 'Ik vond het vreselijk!' barstte Egbert los. 'Onthoud goed, meneer, dat ik aan zo iets niet meer meedoe!'

'Het zal niet meer nodig wezen,' lachte de ander. 'Als er voorlopig geen stroper meer in je veld durft te komen, zul je wel anders praten! Nou man, mondje dicht, hè, dat snap je wel! Wees maar niet bang dat je er iets om overkomen zal. Ga morgen maar eens kijken op het gevechtsterrein.'

Hij bleef luidruchtig tot bij huis en het scheen hem niet te hinderen, dat hij bijna geen antwoord kreeg. In de

schuur gaf hij Egbert een ferme klap op de schouder, vóór hij naar zijn kamer ging. Maar Egbert liep weer naar buiten en haalde een emmer ijskoud water op uit de put, want hij had behoefte om zich te wassen, vóór hij bij Antje kwam.

Ze liep in haar nachtpon in de keuken met haar lange vlecht op de rug toen hij binnenkwam, en schonk koffie voor hem in. Ze lachte hem blij tegen, ze was altijd zo gelukkig als hij thuiskwam na een doorwaakte nacht. Hij nam haar plotseling in zijn armen, tilde haar op, keek haar diep in de ogen en kuste haar hartstochtelijk.

‘Lieve vrouw!’ zei hij.

‘Wat is er, jongen?’ vroeg ze. ‘Is er wat gebeurd?’

Hij zette haar neer en dronk staande zijn koffie.

‘We hebben ze te pakken,’ vertelde hij. ‘De hele bende. Maar je mag er niet over praten, ik vertel het je later wel. Mensen, wat was het koud in het veld!’

Ze schonk hem nog eens in. Hij zag dat ze rilde.

‘Ga naar bed,’ zei hij. ‘Het is hier ook koud.’

Hij nam het petroleumlampje, leidde haar terug naar de slaapkamer en stopte haar tot de neus onder de dekens.

‘Ga jij niet?’ vroeg ze.

‘Nee,’ zei hij. ‘Ik blijf op.’

‘Dat doe je niet,’ antwoordde ze. ‘Je bent zo koud als een steen. En er is wat bijzonders gebeurd ook, dat merk ik aan alles. Kleed je gauw uit, ik zal je warmen.’

Ineens verlangde hij zó sterk om bij haar te zijn, dat hij zich geen tijd meer gunde om terug te gaan voor zijn koffie. Hij wist niet, hoe gauw hij zijn kleren uit zou krijgen. Ze gaf hem haar warme plekje, en drukte haar zachte lichaam stijf tegen hem aan.

‘Wat ben je koud!’ klaagde ze. ‘Arme stakker, wat een

vreselijk werk heb je toch! Ik ben zo ongerust geweest! Was het niet gevaarlijk met die stropers? Heb je moeten vechten?

‘Antje,’ zei hij en het was tegen zijn wil dat hij sprak, maar hij was zich zelf niet meer meester in deze vreemde nacht, ‘Antje, luister eens goed. Zou jij mij ooit in de steek kunnen laten voor een ander?’

Ze zat plotseling overeind en boog zich over hem heen.

‘Nooit!’ riep ze. ‘Dat zweer ik je, mijn jongen! Hoe kom je erbij dat ik zo slecht zou kunnen zijn?’

‘Dat zei Van der Haghen,’ antwoordde hij.

‘Hij is gek,’ zei ze en er ging een schok door haar lichaam.

‘O, die gemene kerel, die . . . , die . . . Twijfel je aan mij, Egbert? Zeg me, heb je ooit aan me getwijfeld?’

Hij zag de tranen in haar ogen glinsteren bij het licht van het lampje.

‘Nooit,’ verzekerde hij. ‘En ik zal het ook in de toekomst nooit doen. Antje, mijn lieverd, wat ben je mooi zo midden in de nacht. Vooral als je je een beetje nijdig hebt gemaakt.’

De laatste woorden werden gesmoord door haar lippen. Toen werd er niet meer gesproken. Het lampje begon te walmen, maar het duurde lang voor ze het merkten, en nog langer voor het ze iets kon schelen. Toen lagen ze er prettig over te kibbelen, wie er uit moest om het lager te draaien. Dat verloor hij natuurlijk.

Hij lag nog wakker, toen zij al sliep met het hoofd in zijn arm, en voelde zich zeer gelukkig. Dat was het heerlijke van het huwelijk, dacht hij, dat het alle zorg en narigheid als door een wonder van je weg kon nemen.

Bij het eerste ochtendgloren stond hij voorzichtig op, kledde zich zacht aan, dronk een kop koud geworden

koffie en ging het veld in. Hij vond tot zijn geruststelling niets anders dan een stijfbevoren konijn, een pet, de gescheurde kolf van een geweer en een handschoen. Zelfs het meeste wild hadden de stropers dus meegenomen. Hij was er blij om. Het leek hem een geruststellend bewijs, dat het met geen van de kerels al te ernstig had gestaan, toen ze eenmaal weer bij hun positieven waren gekomen.

DIE VOORJAARSDAG, TOEN DE JONGEN ZIJN TWAALFDE VERjaardag vierde en Antje haar twee en dertigste, kwam Egbert Hiemstra tegen een uur of tien neuriënd uit het bos terug. Hij had maar een kleine ronde gedaan, er waren een paar dingen die hij noodzakelijk even in orde moest maken, maar hij had Antje beloofd dat hij niet langer dan een uur weg zou blijven en hij zag op zijn horloge dat hij woord gehouden had. Toch zou ze al wel op de uitkijk staan; ze was zo kinderlijk ongeduldig, als haar iets bijzonders te wachten stond.

Om zes uur die morgen waren de kinderen in optocht de slaapkamer op komen stappen met hun gelukwensen en hun kadoo: Johannes met een prachtige plant, een rode azalea, die hij zelf in de kas bij Jan Braaks had gekweekt en de zondag over in de schuur had verborgen; Tineke met een tafelkleedje, in stilte geborduurd; en Sietske met een wandtekst, van haar schamele spaarcentjes gekocht, gouden letters op zwart fluweel: 'Here, Gij doorgrondt en kent mij'. Ze hadden een gedicht opgezegd, elk om de beurt twee regels, ze waren om de beurt door hun moeder geknuffeld en daarna hadden ze alle drie naar hun vader staan kijken. Hij had met een plechtig gebaar een brief overhandigd, een envelop met inhoud, die hij al de vorige avond onder zijn hoofdkussen had verborgen. Er zat een blaadje uit zijn zakboekje in met het opschrift: 'Goed voor een nieuwe jurk, zelf uit te zoeken. E. Hiemstra.' En als hij voor die jurk beloond

zou worden zoals het al met deze bon het geval geweest was, dan had hij niet te klagen.

Daarna was Johannes aan de beurt gekomen. Egbert was uit bed gestapt en had uit het zijkamertje een fiets gereden, een zeer goed tweedehands rijwiel, als nieuw gemoffeld. De jongen was hem, hoe groot hij zich ook voelde, om de hals gevlogen van blijdschap. Toen hadden ze gezongen van 'Lang zullen ze leven', Tineke was met thee en beschuit komen aandragen en het was daar in en om het bed een kwartiertje geworden van het zuiverste geluk.

Nu zouden ze samen naar de stad gaan om de jurk te kopen en hij had zich voorgenomen om niet schriel te zijn. Geen teleurstelling mocht vandaag de vreugde verstoren. Er zou ook iets gekocht moeten worden om vanavond feest te vieren met de kinderen, die nu alle drie naar school waren, en van haar huishoudgeld zou Antje dat niet kunnen doen. Daarom moest hij nog wel even bij zijn spaarpot in de geheime bergplaats, die hij al de jaren door verborgen had weten te houden. Hij voelde er zich niet meer schuldig om, het geheim was integendeel bij het gestaag groeien van het bedrag zijn vreugde en zijn trots geworden. Hij was de duizend gulden nu voorbij en hij had, toen Johannes groter werd en het huis tot in de verste hoeken begon te verkennen, de bus vervangen door een klein ijzeren kistje waarvan hij de sleutel bij zich droeg. En toen hem eens de gedachte plaagde, dat zijn schat niet in goede handen zou komen, als er eens onverwacht iets met hem gebeuren zou, had hij in zijn portefeuille een briefje gelegd, aan Antje gericht, waarin hij haar het geheim openbaarde. Dat zou ze vinden na zijn dood en met het geld zou ze

de eerste moeilijke jaren door kunnen komen.

Hij naderde het huis van de achterzijde, door de proeftuin, verborg zijn fiets achter het kippenhok en sloop de schuur in, waarvan de deur wijd openstond. Het was er stil en donker, een enkele lichtstraal viel door een gleuf in het pannendak en legde een zonneplekje op de lemen vloer. Hij droeg zacht de ladder door de schuur en zette die half op de tast tegen de bekende balk, de poten in de kuilen die daar in de loop der jaren waren uitgesleten, en klom in de schemering onder het dak.

Toen hij het kistje had opengemaakt en een dakpan op zij schoof om licht te hebben, be kroop hem het onprettige gevoel dat hij altijd had, wanneer hij door de omstandigheden gedwongen werd om iets aan zijn schat te ontnemen. Geld was een groot gevaar, bedacht hij, het had je te pakken voor je het wist. Maar hem zou het niet gebeuren, nam hij zich voor, dat hij in de macht van de mammon kwam. Was het niet heerlijk, dat hij nu iets gebruiken mocht om Antje blij te maken? Voor de schittering in haar ogen, die hij in verbeelding al zag, stak hij een rijksdaalder extra bij zich. En toen sloot hij het kistje haastig af en legde de dakpan op zijn plaats, want hij hoorde een deur gaan en vernam gerucht van voetstappen. Van zijn hoge verborgen plaats af zag hij Antje door de schuur gaan, al gekleed voor hun uitstapje. Hij hoorde haar zacht en vergenoegd zingen. Het was een psalm, de psalm van Sietske's tekst: 'Niets is, o Oppermajesteit, bedekt voor uw alwetendheid. Gij kent mij, Gij doorgrondt mijn daân, Gij weet mijn zitten en mijn staan.' En toen zweeg ze en stond in de deur te turen naar het bos. Ze keek natuurlijk uit of hij nog niet kwam en hij had er heimelijk plezier in. Wat zou ze zeggen, als hij

haar plotseling een rijksdaalder voor de voeten gooide? Zijn hand tastte naar het geld, maar hij bedwong zich, zoals hij zich zo vaak bedwongen had, wanneer hij in het geluk van zijn grote liefde op het punt gestaan had om haar zijn geheim te openbaren. Hij bleef glimlachend naar haar kijken, zoals ze daar stond in het helverlichte vierkant van de deuropening en een arm ophief om een losse krul te ordenen. Toen zag hij haar langzaam de schuur weer inlopen naar de kamer.

Hij was al voorzichtig een paar treden gedaald, toen een brede gestalte het licht onderschepte en de stem van Van der Haghen door de schuur schalde: 'Hallo, die Antje! Meneer kwam met uitgestoken hand op haar toe.

'Je bent jarig vandaag,' zei hij. 'Ik kom om je geluk te wensen.'

Hij bleef haar hand vasthouden, terwijl hij zei: 'Hoe oud ben je nu? Twee en dertig? Meid, je wordt met de dag nog mooier! Weet jij eigenlijk wel, wat een schoonheid je bent?'

'Ik stond naar mijn man uit te zien,' zei ze. 'Hij kan elk ogenblik komen, we zouden samen naar de stad.'

Ze trok haar hand los, liep met een boog om hem heen naar de deur en keek uit. Hij ging achter haar staan.

'Je man?' hoorde Egbert hem plagend lachen. 'Die komt nog lang niet, dat weet je net zo goed als ik. Ik heb hem het bos in zien gaan, toen ik bij Jan Braaks in de tuin was, hij kan nog lang niet rond geweest zijn. Nee meisje, ik snap je wel! Dat zeg je alleen maar om mijn zoen te ontgaan! Maar dat zal je niet lukken, daarvoor heb ik er te veel naar verlangd!'

En plotseling greep hij haar aan, zodat ze achterover in zijn armen kwam te liggen en ondanks haar verweer

en haar gesmoorde protesten wist hij haar te kussen. Egbert schrok zo, dat hij zich aan de ladder vast moest grijpen. De hevige opblaaierende drift deed hem duizelen. Hij wilde schreeuwen, maar de stem stakte in zijn keel. Voor hij zich hersteld had, had Antje zich bevrijd en stond hoog opgericht voor haar aanvaller.

‘Als u dat nu nog eenmaal waagt,’ hoorde Egbert haar opgewonden zeggen, ‘dan schreeuw ik zo hard, dat de bureu het horen, laat er dan van komen wat wil. Of ik zeg het tegen mijn man, dan moet hij het eindelijk maar eens weten, hoe u mij durft behandelen! Schaamt u zich niet? Houdt het dan nooit op met dat onbeschaamde gedrag?’ Toen Egbert dat hoorde, begon hij kalm te worden, ofschoon zijn vingers zich om de stijlen van de ladder knepen van woede. Toe maar, dacht hij, geef hem maar van katoen, Antje! Straks zal hij het van mij nog hebben! Heeft hij dat al vaker gewaagd? Dan zal het nu uit zijn, voorgoed!

Maar hij bleef nog staan, want hij wist nu wel, dat zijn vrouw best in staat was om zich zelf te redden.

‘Antje,’ hoorde hij Van der Haghen zeggen, ‘ik hou van je, dat weet je toch?’

‘Dat zegt u,’ antwoordde ze scherp. ‘Maar als het waar was, zoudt u me met vree laten en niet zo behandelen. Als u nu maar goed weet, dat het onherroepelijk de laatste keer is geweest!’

‘Antje,’ smeekte hij, ‘doe niet zo kwaad, het staat je niet! Hier, ik heb een geschenk voor je meegebracht. Kijk eens, wat een mooie ketting! Die zal je prachtig staan om je blanke hals, denk je ook niet? Zie die hanger, dat is een echte diamant! Die mag je hebben, ik zal hem je zelf omdoen. Kom mee naar de kamer.’

'Nee,' zei ze, 'ik blijf hier. Ik wil geen kadoo van u, zolang u zo doet, en helemaal niet meer. Hoort u het, u moet het nu goed weten: het zal afgelopen zijn. Ik laat mijn leven niet door u bederven!'

'Goed zo,' dacht Egbert tevreden. En heel zijn hart ging naar haar uit.

Maar de stem van Van der Haghen had een andere, een meer vastberaden klank gekregen.

'Jij moet goed weten wat je doet, meisje,' zei hij. 'Hoe kun je er aan twijfelen dat ik je liefheb? Ik ben vol van je, ik heb nooit van een vrouw gehouden als van jou. Ik heb spijt als haren op mijn hoofd, dat ik je ooit heb laten gaan voor dat schepsel met wie ik samenwoon. Hoeveel jaren loop ik nu al op je te wachten? Dat moet je toch een bewijs zijn dat ik gek op je ben? Ik houd dit niet langer uit, dat verzeker ik je! Ik wil, dat er nu een beslissing komt. Kom hier, neem je cadeau!'

Hij drong op haar aan met het halssnoer in beide handen. Zij ging terug tot op de drempel, keek radeloos naar buiten, weerde hem af en sloeg het sieraad uit zijn handen. Toen greep hij haar opnieuw vast.

Egbert wist later niet meer, hoe hij de ladder afgekomen was. Hij had het gevoel, dat het een eeuwigheid duurde, eer hij zijn vrouw te hulp kon komen. Hij hoorde zijn eigen stem als in een droom, eerst onverstaanbare klanken die nauwelijks uit zijn keel wilden; toen woorden zonder verband, die hij nog herhaalde, toen hij al tussen ze stond: 'Jij ongeluk! Jij gemene hond! Wat denk jij eigenlijk? Wie geeft jou het recht?' En hij zou zich op Van der Haghen gestort hebben, als niet Antje de armen om zijn hals had geslagen en schreiend haar hoofd aan zijn schouder had verborgen. Dat kalmeerde hem. Hij haalde diep

adem en beheerste zich. Een gevoel van triumf beving hem, toen hij haar rug streelde, haar lichaam tegen zich aan voelde en het verwrongen gezicht van Van der Haghen zag, die verslagen tegen de deurpost leunde. Ha, die Antje, ze had zich prachtig gehouden! Niets zou haar ooit van hem scheiden! Ze had zich geweerd met al haar krachten; hij had nu kunnen vaststellen, hoe trouw ze hem was, hoe ze nooit van hem te verwijderen zou zijn. Hij leidde haar de schuur in, maar na een paar stappen deed de lach van Van der Haghen, de lach die hem zo vaak getergd had, hem stilstaan en omzien en zijn woede opnieuw opvlammen. De kerel gaf het nog niet op, hij durfde zich nog laten horen? Dan zou hij weten, wie hier alleen recht van spreken had!

Hij liet Antje los en stootte haar van zich, toen ze hem wilde tegenhouden. Hij kwam terug. Hij wilde niet eens horen, wat de schoft nog durfde zeggen, maar de woorden drongen toch als door een nevel tot hem door: 'Ha-ha, wat een goed huwelijk, hè? Wat een trouw, wat een goddelijke verbintenis! Dat kan niet kapot, hè Egbert? Heb je op de loer gestaan, mannetje? Als je dit dan weet, dan moet je ook maar alles weten. Vraag haar dan eens . . .'

En toen kwamen er nog een paar woorden, die niet goed meer tot Egbert doordrongen, omdat de nevel zijn verstand insloot. Hij wist alleen, dat er iets heel ergs werd gezegd dat hij onmogelijk ongestraft kon laten. Hij naderde langzaam en zag de smadelijke lach op het gezicht van zijn baas plotseling wegtrekken en plaats maken voor een uitdrukking van angst. Nooit had Egbert een gezicht gezien, zo lelijk als dat daar voor hem. Hij zag ook, dat Van der Haghen tevergeefs de autoritaire houding trachtte te vinden die hij altijd aannam wanneer hij niet

tegensproken wenste te worden en waarvoor iedere arbeider, ook hij, altijd in zijn schulp was gekropen. Nu had die geen vat meer op Egbert, het was niet meer zijn chef die daar voor hem stond, het was een gemene lafhartige schurk, die hem in het liefste dat hij bezat had aangetast. En hij was geen opstandige arbeider, hij was een sterk en vrij man, die wraak zou nemen voor de grootste belediging die een man kon worden aangedaan. Hij zag de ander recht en toornig in de ogen, hief plotseling de voet op en zei: 'Ga weg, jij duivell!' En trapte hem de deur uit.

Hij zag hem ruggelings neerstorten, maar had geen spijt. Hij sloot de deur en keek om naar zijn vrouw.

Ze stond midden in de schuur en stak de handen naar hem uit. Hij zag haar wankelen. Ze viel, voor hij haar bereiken kon. Ze lag stil op de lemen vloer, terwijl hij bij haar neerknielde en antwoordde niet toen hij haar naam riep. Hij nam haar op en droeg haar naar de kamer; haar armen hingen slap neer. Bij de deur, die hij met moeite open kreeg, zag hij om voor een gerucht. Van der Haghens stond achter in de schuur en staarde naar hen. Hij keurde hem geen blik meer waardig, droeg zijn vrouw de slaapkamer in en legde haar op het bed. Hij stond zich in diepe ontsteltenis af te vragen wat hij doen moest, hij wist geen raad. Hij haastte zich naar buiten om water te putten. Terwijl hij de emmer ophaalde, hoorde hij de auto van Van der Haghens en zag die in snelle vaart de bocht nemen in de oprijlaan.

'Dat is het eind,' dacht hij, 'nu is het hier uit.' En het verwonderde hem niet. Het was of hij het altijd wel geweten had dat dit komen moest.

'Wat een vreemde dag,' dacht hij ook. 'En dat op haar

verjaardag.' Toen joeg de angst om zijn vrouw hem naar binnen.

Ze lag nog onveranderd, stil en wit. Hij waste haar gezicht met het koude water, hij doopte haar handen om beurten in de emmer. Wanhopig probeerde hij te bedenken wat hij nog meer zou kunnen doen, toen ze nog steeds geen teken van leven gaf. Een dokter kon hij niet halen, hij wist met een diepe zekerheid dat hij haar niet alleen mocht laten. Hij maakte haar kleren los en trok haar schoenen uit. Toen dacht hij aan de eau de cologne-fles in haar tas, die naast de lamp op het tafeltje lag, besprenkelde een punt van het laken en waste haar gezicht. Even bewogen zich haar oogleden, haar hand begon over het laken te zoeken en vond de zijne en een snik van blijdschap welde op uit zijn borst. Het kostte hem moeite om zich goed te houden, maar hij beheerste zich, haalde zonder haar hand los te laten een stoel naar zich toe en zette zich bij haar neer.

Toen ze met een diepe zucht haar ogen opsloeg, schrok hij van de vreemde angst die daarin was.

'Egbert,' zei ze zacht, met trillende lippen.

'Vrouw, Antje, lieverd!' zei hij.

Toen schreide ze, eerst stil voor zich heen, daarna met zo'n wilde hartstocht, als hij nog nooit van haar had gezien. Haar verdriet was als een stroom die alle dijken doorbroken had en waarop zijn troostwoorden werden weggespoeld zonder dat ze tot haar doordrongen. Tot hij haar in zijn armen nam en haar hoofd tegen zijn borst legde. Toen bedaarde ze, maar haar handen knepen hem, alsof ze hem nooit meer los zou laten en tussen haar snikken door verstond hij de woorden: 'Kun je dan nog van me houden?'

'Natuurlijk!' riep hij. 'Wat dacht jij dan? Ik hou nu nog veel meer van je!'

'Laat je me niet alleen?'

'Ik blijf bij je.'

Ze kuste hem zo onstuimig, dat het hem bijna te veel werd. Hij legde haar neer en dekte haar toe.

'Ik zal koffie zetten,' zei hij. 'Blijf rustig een poosje liggen, ik ben zo terug.'

En toen pas, terwijl hij in de keuken rustig bezig was, begon een vreemde onzekerheid in hem te groeien. Een gevoel van benauwing besloep hem. Hij hoorde een stem, die woorden zei waarvan hij de betekenis nog steeds niet begreep; het sarrende gezicht van Van der Haghen kwam daarachter zweven. Vraag haar eens... Vraag haar eens... Die woorden begonnen te bonzen in zijn hoofd, ze drongen om toegelaten te worden, ze wachtten er op dat hij eindelijk luisteren wilde. En plotseling sloeg hij de handen aan zijn hoofd, omdat pas nu de hele zin tot hem doordrong in zijn volle vreselijke betekenis. De angst in Antjes ogen en haar wilde uitbarsting van verdriet hadden hem op het spoor gebracht. Vraag haar eens, van wie de jongen is.

'O God,' kreunde hij, 'spaar me dat!' En hij wist al, dat het hem niet meer bespaard kon worden. Hij zonk op een stoel bij de tafel neer met het hoofd in de handen. Een rauwe pijn verscheurde hem, hij knarsetandde en zag rond naar iets dat hij vernietigen kon. Hoe wenste hij nu die ploert weer voor zich te hebben, om hem te pijnigen, om hem met de vingers om zijn keel de bekentenis af te persen dat hij gelogen had. En hij wist, dat het vergeefs zou zijn. Het was waar, het moest waar zijn, niet omdat hij het van Van der Haghen gehoord had, maar

omdat hij het in Antjes ogen had gezien!

Had hij het niet al veel eerder geweten? Hoeveel werd hem nu duidelijk, dat hem altijd een raadsel was geweest! De vreemde droefheid van zijn vrouw, de treiterende lach van Van der Haghen, zijn onverklaarbare zorg voor Johannes, de merkwaardige manier waarop hij sprak van 'onze jongen'! Ha, 'onze jongen', voor wie hij, Egbert, zich had mogen uitsloven, voor wie hij gespaard en gezwoegd had, met wie hij zo ontzaglijk gelukkig was geweest toen het kind geboren was op die paasmorgen. Had hij toen al niet het geheim kunnen raden, in de plagende lach van de vroedvrouw, in de raadselachtig vroege geboorte, in de vrees die hij toen al in Antjes ogen had gezien? Hoe had hij zo verblind kunnen zijn? En hoe had zij het voor hem kunnen verzwijgen, al die jaren van hun huwelijk? Hoe had ze hem zo kunnen bedriegen? 'Och Antje, Antje,' steunde hij, en alsof ze het gehoord had, ging de keukendeur open en stond ze op de drempel, bleek nog, en met een vreemde glans in haar ogen, maar toch al weer glimlachend.

Ze zette de ketel af die uit alle macht stond te stomen op het fornuis. 'Ik kwam eens kijken, waar je zo lang bleef,' zei ze. 'Wat is er, jongen, wat zit je daar vreemd! Ben je niet goed geworden? Och lieverd, heeft het je zo aangepakt?'

Ze zonk voor hem neer, legde het hoofd op zijn knieën en sloeg de armen om hem heen.

'O Egbert, zeg, dat je me vergeven kunt!' riep ze. 'Zeg, dat jij me alles vergeven hebt! Wat is het leven me anders nog waard?'

Hij stond op. Hij greep haar bij de armen en trok haar omhoog. Voor het eerst van zijn leven kon hij haar aan-

raking niet verdragen. Hij zette haar hard op de andere stoel.

'Van wie is de jongen?' wilde hij zeggen, maar hij kon het niet omdat het de woorden waren van die ander.

'Vertel me alles,' zei hij. Zijn stem klonk schor. Hij had moeite om de klanken te vormen, zijn tong lag als verdoofd in zijn mond.

'Bij jou, Egbert!' vroeg ze en wilde opstaan.

'Nee,' zei hij hard, 'dáárl'

Ze schrok zichtbaar en keek hem met grote bange ogen aan. Toen verborg ze het gezicht in de handen en begon te schreien.

'Huil nou eens niet,' gebod hij. 'Spreek!'

'Niet zo praten,' smeekte ze. 'Niet met die stem, Egbert! Als je wist wat ik geleden heb, zou je dat niet doen. Het is zo erg om dat allemaal te moeten uitspreken. Maar het is goed, ik zal het doen; dan moet jij maar zeggen, wat er dan gebeuren moet. Hoe vaak heb ik je niet alles willen vertellen, ik heb er soms naar gesnakt. Dadelijk al toen je me vroeg, die eerste avond, heb ik willen spreken. Ik ben slecht, heb ik gezegd. Maar je wilde toen niets meer horen, je legde mij het zwijgen op.'

'Ja,' zei hij, 'dat weet ik; maar wist ik, wat je bedoelde? Stond het toen al vast, dat je...'

'Nee,' zei ze.

'En daarna, heb je toen nog weer...'

'Nee Egbert!' riep ze. 'Hoe kun je dat van me denken? De eerste keer dat ik je zag was het al lang achter de rug, ik zweer het je! Vraag het hem zelf, doe dat, vraag het hem zelf!'

'Dat hoeft niet,' zei hij. 'Ik geloof je. Op een leugen heb ik je nooit betrappt.'

Ze legde een hand op zijn arm. Hij liet die daar liggen, alsof hij het niet merkte. Toen trok ze die langzaam terug. 'Ga verder,' zei hij toonloos.

'En hoe ik me geweerd heb,' zei ze. 'O Egbert, ik moet er niet meer aan denken! Maar ik kon niet tegen hem op. Hij is zo sterk en zo gemeen!'

'Van voren af aan,' gebod hij. 'Ik wil alles weten. Spaar me niets.'

Ze zuchtte diep. Toen kwam het verhaal van haar eenzaamheid, haar verlatenheid in het grote huis bij de ongenaakbare mevrouw, haar verlangen naar huis, waar ze eens in de zes weken heen mocht en geen keertje vaker, haar heimwee in de lange nachten op haar kamertje. Thuis had ze haar nood geklaagd, maar haar moeder was de baas; die stond er op dat ze er bleef, omdat ze nergens zo'n loon zou verdienen. Hij had van haar eenzaamheid gebruik gemaakt en haar gewonnen door zijn hartelijkheid. Hij was de enige die haar begreep en hij vertelde zoveel kwaads van zijn vrouw, dat ze diep medelijden had met die arme man die voor zijn hele leven met het harde mens opgescheept zat. Hij wist zijn tijd af te wachten en de kans waar te nemen toen die zich bood, toen zijn vrouw voor een week de stad uit was. Ze mocht 's avonds bij hem in de kamer zitten, hij was vriendelijk en goed, hij schonk een glas wijn in, omdat er nu wel reden was om eens feest te vieren, zoals hij zei. Hij maakte grapjes en drong haar de wijn op toen ze niet meer wilde, tot zij bijna geen voet meer voor de andere zetten kon. Hij had haar naar boven moeten helpen, het alles was als een droom geweest. Ze had zich de volgende morgen afgevraagd, of het werkelijk waar was.

Het was haar nu zelf een raadsel, hoe het zich nog had

kunnen herhalen. Misschien doordat ze onvoorbereid het leven in was gestuurd en doordat ze hoog had opgezien tegen de grote lui. Ze had ook niet geweten, hoe slecht hij was: ze had hem in alles geloofd, als hij zijn nood klaagde over zijn huwelijk en van scheiding sprak en van zijn liefde voor haar. Het waren vreselijke dagen voor haar geweest. En ze had niet weg durven lopen, omdat ze dan thuis had moeten vertellen wat er gebeurd was. Maar de laatste nacht had ze op straat doorgebracht om veilig te zijn en pas tegen de morgen had hij haar gevonden en met beloften en betuigingen van spijt overgehaald om mee te gaan. Dat was een paar weken voor ze Egbert had leren kennen en ze had daarna in haar dienst geen last meer van hem gehad.

‘En dat is de waarheid, Egbert,’ zei ze, ‘zo waar als God mij hoort. Toen zag ik jou en ik hoopte toen nog dat nooit iemand er iets van weten zou. Keer op keer ben ik van huis gegaan met het plan om het je te zeggen, maar als ik je blijde ogen zag, dan durfde ik je geluk niet te bederven, dan bestierven me de woorden op de lippen. Ik was ook zo bang dat ik je verliezen zou, dat het te veel voor je zou zijn. Ik hield zo verschrikkelijk veel van je, ik wist toen pas wat liefde was; vooral toen ik merkte hoe jij me begeerde en dat jij je toch beheerste, om mij . . .

‘Heb je het hem toen nog gezegd?’ vroeg hij.

‘Nee,’ zei ze, ‘met geen woord heb ik er over gesproken. Ik dacht dat hij het nooit weten zou. Maar hij moet het geraden hebben. De eerste keer dat ik hem hier ontmoette, op Klarenbeek, zinspeelde hij er op, maar ik heb het nooit toegegeven. Wat heeft hij mij het leven vaak moeilijk gemaakt! Tweemaal heeft hij mij in alle ernst voorgesteld om alles in de steek te laten en met hem en Jo-

hannes er vandoor te gaan. En geen week bijna is voorbijgegaan, dat hij mij niet op een of andere manier lastig heeft gevallen, maar . . .'

'Maar,' zei hij.

'Verder dan vandaag is hij nooit gekomen. Geloof je dat?' Hij knikte, zonder haar aan te zien.

Ze legde opnieuw de hand op zijn arm, maar hij stond op.

'Waarom heb je me nooit verteld, dat je last van hem had?' vroeg hij.

'Het was niet nodig,' antwoordde ze. 'Ik hield het wel uit en jij zou er je werk om verliezen. Wat zouden we moeten beginnen, als je deze betrekking niet meer had? Je was zo gelukkig in je werk en ik hield ook van dit huis en van deze omgeving, het was hier voor de kinderen zo goed. En altijd was ik bang dat er zou gebeuren wat er vandaag is gebeurd. Ik wist, dat hij dit zou zeggen, zodra jij er tussen zou komen. Wat heb ik een angst gehad, wat heb ik me soms ook ver van God gevoeld! O ja, het was toch verkeerd van me, dat zwijgen, ik ben een ellendig schepsel geweest! Egbert, lieve man, zeg, dat je me vergeeft!'

'Ik vergeef je,' zei hij dof.

'Kijk me aan,' vroeg ze.

Hij keek haar aan. Hij zag haar gezicht naar hem opgeheven. Hij zag de lippen, die door die ander het eerst waren gekust, hij voelde het lieve lichaam, dat door die ander was omarmd, hij zag het kamertje en haar, jong, onervaren, goedgehartig kind, met die kerel, en plotseling schreeuwde hij het uit van woede en smart.

Toen hij naar de deur liep, omdat hij het tot stikkens toe benauwd had, trad ze hem in de weg. Hij zag haar lippen bewegen, maar verstond niet wat ze zei.

'Laat me gaan,' hijgde hij.

Blootshoofds liep hij het bos in, hij vermeed de paden, dwars door de struiken baande hij zich een weg en dwaalde doelloos rond, tot hij verdwaasd stilstond ergens in het diepst van het bos en zich neerliet op een heuveltje in de koestering van de zon. Maar ook hier had hij geen rust, ook hier waren herinneringen aan de man die hij voortdurend bezig was te vermoorden. Hij liep verder en wist nauwelijks waar hij ging, tot de weldadige rust van de natuur zijn invloed deed gelden en hij tot zich zelf kwam, terwijl hij ergens op de rand van een greppel zat te luisteren naar het geruis van de dennen en het zoete fluiten van een wulp, die in kringen rond vloog boven een moerassig stuk heide. Hij zag een zodenbank, half ingestort en vergaan, en herkende de plek. Hier was het geweest dat hij samen met Van der Haghens de stropers opwachtte. Hier hadden ze dat merkwaardige gesprek gevoerd over God en de kerk, over het socialisme en de oorlog, over het huwelijk ten slotte ook. Toen had hij het al kunnen weten, dat de kerel loerde op zijn vrouw! Hij hoorde de woorden, alsof ze nu weer gesproken werden: 'Wat zou je doen, als je vrouw van een ander was geweest?'

En zijn antwoord: 'Dan hoop ik dat God mij zou bewaren, dat ik die vent niet de hersens in zou slaan.'

Hoe wonderlijk had God hem bewaard, door zijn verstand te benevelen, zodat Van der Haghens woorden in de schuur niet meteen tot hem doorgedrongen waren! En waarom moest hij nu juist hier terechtkomen, waar die woorden gesproken waren, en ook deze, die hij in verbeelding weer hoorde: 'En je vrouw, was dat dan je vrouw nog?'

Hij gaf weer hetzelfde antwoord als toen, in die winter-
nacht: 'Mijn vrouw is mijn vrouw door alles heen!'

En ineens zag hij alles wat er vandaag gebeurd was in
een ander licht. Ieder huwelijk kan kapot, had Van der
Haghen gezegd, het jouwe net zo goed als dat van een
ander. De kerel was nog gemener in zijn duivelse be-
rekening dan Egbert had gedacht. Dáár alleen was het
hem vandaag om te doen geweest, om hun huwelijk ka-
pot te maken! Daarom die mededeling over wat er vroe-
ger was gebeurd, in de hoop dat Antje alleen zou komen
te staan, opdat hij zijn slag zou kunnen slaan. Ha, hoe
goed was hij van antwoord gediend met die trap tegen
zijn wellustige lijf!

'Mijn vrouw door alles heen,' zei Egbert. En plotseling
lachte hij. Hij lachte, terwijl de tranen over zijn wangen
begonnen te rollen.

'Tussen Antje en mij, daar komt nooit iemand tussen!'
riep hij. 'Jij wilt alles kapotmaken, jij duivel, maar God
houdt ons staande! Weet je het nu? Weet je nu, dat mijn
huwelijk wel met geloof te maken heeft? Deze vrouw
moest ik hebben en geen ander.'

Zijn gedachten voerden hem opeens andere herinnerin-
gen toe. Ze waren zo oud en verbleekt, dat hij ze bijna
niet meer herkende. Maar hij moest ze aanvaarden, ze
waren van hem. Deze vrouw moest hij hebben en geen
ander. Waarom? Hij had het nooit zo duidelijk gezien.
God had zijn leven geleid tot op deze dag en hem ook
deze vrouw gegeven, juist deze, die hij hebben moest om-
dat ze bij hem paste, omdat hij niet anders was dan zij.
Hoe had hij het Antje kwalijk durven nemen, dat ze niet
alles had verteld? Had hij niet zijn geheim, dat hem niet
eens meer had gedrukt?

Hij zag het weer voor zich, dat oude boerderijtje aan de Eems, twintig jaar geleden. De roos tegen de voorgevel, de biezen in het magere stuk weiland, de put met de uitgesleten zwengel, hij zag het alles alsof hij er gisteren was geweest. De jonge vrouw met haar schroomvallige en toch begerige ogen, een sloof in haar ruwe armoedige boerenkleding, maar blank en mooi des avonds. Bijna drie weken had het geduurd, toen was hij vertrokken zonder zijn adres achter te laten. Was het zo onmogelijk, dat daar een ander gezorgd had voor zijn kind?

Zijn berouw was oprecht geweest en hij had geweten, later, dat hem deze zonde vergeven was. Toen was het een verre onwezenlijke gebeurtenis geworden waaraan hij liever niet meer dacht, die hij eindelijk zo goed als vergeten was.

Had God die niet vergeten? Had God daarom zijn leven zo geleid, dat hij deze vrouw gekregen had? Dat was een ontzaglijke openbaring voor hem.

Here, Gij doorgrondt en kent mij!

Was dat soms een toeval, dat hun jongste kind juist die tekst aangeboden had op de morgen van deze dag?

TOEN HIJ OPSTOND HAD HIJ HET GEVOEL DAT HIJ EEN ANDER mens was geworden. Hij had maar één wens meer: naar huis, naar haar! Hij zag op zijn horloge, dat hij uren weg geweest was, de middag was al lang voorbij. Antje zou ongerust zijn. Wat moest ze van hem denken? Ze had zo gehunkerd naar zijn liefde, naar een woord van vergeving. Hij had het gesproken, maar niet van harte, alleen uit plichtsgevoel. Nu zou hij het haar vergeoeden, vandaag en in al die jaren die nog komen zouden.

En dan moesten ze maar zien, hoe het verder zou gaan. Hier moesten ze weg, als het kon vandaag nog. In de stad zou wel een huisje leeg staan. Als ze elkaar mochten hebben, wat zouden ze zich dan zorgen maken? Als hij ooit getwijfeld had of God ze samengebracht had, dan had hij vandaag wel het bewijs gekregen. En in de toekomst zouden hun wegen verlopen, zoals Hij het wilde. Ze waren al voor hen uitgestippeld, het kwam er maar op aan, dat zij ze blij zouden gaan tot het einde toe, zeker van elkaars liefde en van de liefde van God. Zij samen, met hun kinderen, ja, hun kinderen, alle drie.

Hij brak door het hout tot hij de hoofdlaan bereikte, de kortste weg naar huis. De onrust greep hem aan over Antje. Was het onmogelijk, dat die kerel teruggekomen was? Maar voor zich uit, op de viersprong, zag hij haar staan, turend naar alle kanten.

‘Antje!’ riep hij, dat het schalde door het bos.

Hij zwaaide met bei zijn armen. Zij zwaaide terug en kwam haastig in zijn richting.

En plotseling, door vreugde overmand, zette hij het op een lopen, zoals hij nooit achter een stroper had gerend. Ze bleef staan, toen ze dat zag en staarde bang naar hem. Maar hij greep haar lachend aan en zwaaide haar een keer in het rond, voor hij haar in de armen nam en kuste. Hij keek haar diep in de ogen en zei: 'Antje, vrouw, ik ben er door, ik ben er door!'

'Waardoor?' vroeg ze.

'Door alles,' zei hij. 'Door alles . . . En ik hou van je, zoals ik nog nooit van je gehouden heb. Kom mee, ik heb je veel te vertellen en we moeten ook praten over wat ons te doen staat.'

Hij voerde haar het bos in, de arm om haar heen, en bracht haar op de plek, waar ze eens de jonge recën hadden gezien. Het was daar als een verborgen kamertje met groene wanden en de blauwe hemel als dak.

'Luister,' zei hij. 'Ik zal je alles vertellen. We beginnen ons huwelijk opnieuw en er zal niets en dan ook niets meer tussen ons zijn.'

Toen ze bij huis kwamen, waren de kinderen al terug uit school. De meisjes kwamen ze tegemoet springen en hingen zich aan hun arm.

'Waar is Johannes?' vroeg Egbert.

'Die mag met meneer mee,' zei Sietske. 'In de auto. Omdat hij jarig is.'

'Waar is meneer dan?' vroeg Antje.

'Voor het huis,' zei Tineke. 'Hij probeert de auto aan te slingeren, maar het wil niet.'

Op dat ogenblik hoorden ze het geluid van de motor. Egbert maakte zich los en zette de pas erin.

'Egbert!' riep Antje.

'Wees niet bang!' antwoordde hij en liep door.

De auto stond met open kap aan het begin van de oprijlaan. Van der Haghen stapte juist in. Johannes zat al.

'Johannes!' riep Egbert.

De jongen keek onwillig om.

'Hij gaat met mij mee,' antwoordde Van der Haghen uit de hoogte.

Ze keken elkaar aan. Egbert kon de man aankijken zonder zijn kalmte te verliezen. Hij kon zelfs glimlachen. Hij wist zich meer dan overwinnaar. Antje was meer dan ooit van hem. Zonder enig geheim en zonder enige terughouding waren ze nu van elkaar. Maar die man begreep natuurlijk niet, dat hij niet tegen mensen vecht.

'Johannes, kom hier, jongen,' riep Egbert. 'Kom uit die auto.'

'Blijf maar zitten, hoor!' zei Van der Haghen. 'Ik heb het je beloofd en nu zal het gebeuren. Straks mag jij achter het stuur.'

De auto begon te rijden.

Egbert voelde zich driftig worden, maar hij bedwong zich.

'Johannes, doe wat ik zeg, mijn jongen,' riep hij vriendelijk maar streng.

'Blijf zitten!' schreeuwde Van der Haghen en hij versnelde zijn vaart. Maar de jongen sprong.

Antje gilde, maar het was onnodig. Johannes kwam netjes op zijn voeten terecht en holde terug. De auto stoof slingerend over de weg.

Egbert stak hem de hand toe. Samen kwamen ze bij Antje.

Ze spreidde ontroerd de armen uit.